

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XI^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа редовна сесия).

XXXVI заседание, понеделникъ, 10 декемврий 1901 г.

(Отворено въ 10 ч. и 10 м. прѣди пладнѣ подѣ прѣдсѣдателството на прѣдсѣдателя г. М. Балабановъ.)

Прѣдсѣдательтъ: (Звъни.) Засѣданието се открива.

Моля г. секретаря да прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь А. Урумовъ: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: Сп. Ивановъ, А. Малиновъ, С. Савовъ и Х. Славейковъ.)

Прѣдсѣдательтъ: Отъ 165 народни прѣдставители отсѣдствуватъ 4 души. Има законенъ съставъ — засѣданието продължава.

Минаваме на дневния редъ, който е, както ви е извѣстно отъ вчера: продължение разискванията по прѣдложението на Правителството относително заема отъ 125.000.000 л. номинални и пр.

И. Гешовъ: Искамъ думата за лично обяснение.

Прѣдсѣдательтъ: Имате думата.

И. Гешовъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ станахъ за едно лично обяснение по вчерашната министерска декларация: тя ме крайно изненада. Между лицата, изслушани отъ Негово Царско Височество, имахъ честта да бѣда и азъ, и, доколкото се касае до моята скромна личностъ и колкото стига моето слабо разбиране, азъ посочихъ на Короната изходъ отъ настоящето положение, при всичко че Негово Царско Височество никакъ не ми даде да разбера, че желае да ми направи високата честь да ми повѣри управлението на страната. За да се не прѣтълкуватъ думитѣ ми, г-да народни прѣдставители, за длъжностъ считамъ да прибавя, че азъ държа Министерството за отговорно по нея декларация, тъй като споредъ ан-

глийския конституционенъ принципъ the king can do no wrong — Князътъ не може да бѣде кривъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсния центъръ и нѣкои отъ крайната дѣсница.)

Ю. Теодоровъ: Азъ искамъ да попитамъ г. Гешова, защото не е ясна декларацията му, и ще го помоля да каже на насъ, какъвъ изходенъ пътъ е показалъ на Княза; защото, ако го намѣримъ поприемливъ, можемъ да приемемъ него.

И. Гешовъ: Тамъ, дѣто трѣбваше да кажа, азъ го казахъ!

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Нѣма съмнѣние, г. Гешовъ е правъ, че за всички дѣйствия, които се правятъ въ името на Короната, отговарятъ министритѣ. Въ това отношение съмъ напълно съгласенъ. Но прочетената отъ мене декларация е пращана на Негово Царско Височество и Той я е видѣлъ, прѣди азъ да се явя съ нея тукъ. И, тъй като Вие сте говорили съ Него, а не ние, за мене въ даления случай е ясно, че Той е счелъ, че онова, което е писано въ декларацията, е право. Вие може да сте на друго мнѣние, но ние нѣмаме право да намѣсваме Короната и да рѣшаваме този въпросъ и затова азъ моля да минемъ на дневния редъ. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата.)

С. Бобчевъ: Въ всѣки случай и Правителството трѣбва да вземе актъ отъ декларацията на г. Гешова.

П. Пешевъ: Значи, г. Каравеловъ се крие задъ личността на Княза!

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Азъ не се крия задъ никого. Хора, които лани сж дали

25 милиона дефицитът, нѣматъ право да говорятъ. Всички пилци да пѣятъ, цѣнцутеритѣ да мѣлчатъ.

II. Пешевъ: А вие залагате приходитѣ на Държавата.

Прѣдсѣдателъ: Минаваме на дневния редъ. Г-нъ Теодоровъ има думата.

Т. Теодоровъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Въ засѣданieto на 27 ноемврий, ако се не лѣжа, когато вземахъ думата по разглежданитѣ договори, азъ мислѣхъ, че тѣхното разглеждане ще трѣбва да се свърши въ два дена. И като имахъ прѣдъ видъ, че подиръ мене бѣха записани цѣль редъ многоуважаеми наши другари, които искаха да кажатъ думата си, и като имахъ прѣдъ видъ късото врѣме, съ което разполагаше Народното Сѣбрание, азъ заявихъ още тогавъ, че ще бѣда възможно кратко, защото искахъ по възможностъ повече народни прѣдставители да бѣдатъ изслушани, по възможностъ повече хора да взематъ участие въ раздърънването, въ разслѣждането на тия договори, които сж прѣдставени и за които казахъ още тогава, че сж отъ сѣдбоносна важностъ. Събитията по-нататъкъ показаха, че ние сме имали повече врѣме за разглеждане, за обсъждане на тѣзи договори. И другитѣ подиръ мене оратори, въ особеностъ тия, които имаха за цѣль не да защитятъ договоритѣ, а да търсятъ отговорността другадъ, съ други думи да направятъ отводъ отъ отговорността на министритѣ, които днесъ управляватъ, и отъ отговорността на онѣзи, които мислятъ днеска да гласуватъ за онѣзи договори, та да стоварятъ отговорността отъ болната глава върху здравата, тѣзи именно оратори говориха много дълго и се занимаваха не толкова съ договоритѣ, колкото съ дѣятелността на Народната партия. Ето защо азъ се видѣхъ принуденъ да взема повторно думата: повечето за да отговоря на онѣзи погрѣшни мнѣния, които се изказаха оттукъ, не да защита Народната партия, защото днеска тя не управлява и не е длъжна да дава на васъ отговоръ за дѣлата си — тя ще отговаря прѣдъ исторiята — но за разяснение на самитѣ въпроси, върху които ораторитѣ се докоснаха. Но понеже въпросътъ за самитѣ договори не е още изчерпанъ и ние съ вчерашната министерска декларация сме поставени пакъ прѣдъ видъ на единъ късъ срокъ, пакъ два дена, азъ отсега заявявамъ, че $\frac{3}{4}$ отъ онова, което мислѣхъ да кажа въ отговоръ на дългото говорене на г. Д-ръ Ходжева, г. Христова и г. г. министритѣ, касателно до дѣятелността на Народната партия и нейната отговорностъ, ще изоставя; ще изоставя и всичко онова, което можеше да носи личенъ характеръ, изказано отъ почтения подпрѣдсѣдателъ г. Краевъ. (А. Краевъ: Азъ съмъ съгласенъ при другъ случай да разискваме въпроса, който зачехнахъ за Бреславската банка.) Но, г-да народни прѣдставители, азъ ще гледамъ да бѣда

колкото е възможно късъ, за да дамъ възможностъ на ония, които и сега пакъ сж вземали думата подиръ мене, да се изкажатъ и тѣ; не искамъ да акапарирамъ катедрата и да говоря само азъ, но ще зачекна ония въпроси, които иматъ принципална важностъ, уяснението на които има значение за правилното разрѣшение на въпроса за обсъжданитѣ договори. И азъ мисля, че въ въпроси отъ такава сѣдбоносна важностъ, г-да народни прѣдставители, трѣбва да изоставимъ всичко онова, което има личенъ характеръ, което може да понижи нашитѣ дебати и да ги свежда къмъ личности, защото тогава ще изпуснемъ изъ прѣдвидъ голѣмитѣ работи, а голѣми работи въ тия договори, по моето дълбоко убѣждение, сжществуватъ много.

Г-да народни прѣдставители! Азъ изслушахъ съ голѣмо внимание всичко онова, което се говори отъ г. Д-ръ Ходжева, отъ г. Христова, защото тѣ сж ораторитѣ, които защитиха договоритѣ, плюсъ всичко онова, което се говори подъ редъ отъ г. г. министритѣ. Г-да министритѣ и тѣзи двама оратори, заедно съ г. Алекси Филиповъ, говориха цѣли три дена; да взема да анализирамъ всички ония нѣща, които на мой възгледъ бѣха погрѣшни, казахъ ви, че нѣмамъ възможностъ: врѣмето не позволява и вашето търпѣние нѣма да стигне. (Д. Цанковъ: Ти вече веднажъ го каза, защо го повтаряшъ?)

Захващамъ сега отъ най-важнитѣ работи. Тѣхнитѣ аргументи се свеждатъ главно къмъ слѣдующето: първо, договоритѣ сж лоши. Това го казаха всички министри. (Министъръ М. Сарафовъ: Това не е истина — съ изключение на мене. — Отъ дѣсния центъръ нѣкои се обаждатъ: Вѣрно!) Да, освѣнъ г. Сарафовъ и г. Людскановъ. Г-нъ Министъръ Ъблиновъ не ви каза нищо за да похвали договоритѣ, напротивъ, каза, че сж лоши, по каза, обаче, че сж станали неизбежни, необходими, и каза още, че отговорността за приемането имъ трѣбва да падне другадъ — на Народната партия; той не бѣше толкова ексклузивенъ да говори само за Народната партия, но въобще за всички ония, които сж създали настоящето положение, освѣнъ настоящитѣ министри. Защищаваха договоритѣ отъ г. г. министри само г. Сарафовъ и г. Людскановъ, и аргументитѣ имъ по този поводъ азъ ще взема да разгледамъ по-нататъкъ, но всички почти други оратори, и г. Христова въ това число, и до извѣстна степенъ и г. Д-ръ Ходжевъ, се съгласиха, че договоритѣ сж лоши; но, казахъ тѣ, друго не може да се направи! Азъ мисля, че този аргументъ, който постоянно ходи между насъ, трѣбва да се разясни. Вѣрно ли е, че друго нищо не може да се направи, защото вие виждате, че само поради тази причина министритѣ ни сезиратъ днеска изново съ тѣзи договори? Сами тѣ, вслѣдствие отказването на Banque de Paris et des Pays-Bas, да продължи срока за гласуването на договоритѣ, бѣха ги оттеглили, а днеска ги внасятъ само заради туй, защото Държавниятъ Глава билъ имъ казалъ — по тѣх-

ното казване — че колкото и да се консултиралъ съ виднитѣ политически лица отъ другитѣ партии, другъ изходъ не му посочили и, слѣдователно, щомъ нѣма другъ изходъ, този, колкото и да е сраменъ, неприятенъ, гибеленъ го кажете, всичко го кажете, трѣбва да се приеме. Азъ мисля, че ако тази прѣд-силка е вѣрна, ако е вѣрно че другъ изходъ нѣма, разумѣва се, ще отидемъ сами да се давимъ, защото друго-яче не може. То е единъ аргументъ, съ който си служеха всичкитѣ защитници на договора.

Вториятъ аргументъ е, че положението е страшно, безизходно, черно, мрачно, тъмно, отъ което не може да се излѣзе, освѣтъ съ една много тежка операция, която може да коштува скъпо на България, но сѣ пакъ щѣла да коштува по-малко, отколкото самото зло. Третииятъ аргументъ бѣше, че това лошо положение, а, слѣдователно, и този лошъ цѣръ, който трѣбва да се приложи на него, не е създаденъ отъ днешното Правителство, нито пъкъ то може да бѣде отговорно за цѣра си, а трѣбва да бѣде отговорно друго. Този аргументъ ad hominem има тази стойностъ, че успокоява съвѣстѣта на онѣзи, които съзнаватъ всичката тежестъ, що се стоварва върху гърба на България съ тѣзи договори. Съвѣстѣта да се успокои и да кажатъ: лошо е, но азъ не съмъ виноватъ, а пъкъ който е виноватъ, нека отговаря.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Г-нъ Теодоровъ! Позволѣте ми да ви прѣкъсна. Прѣди да встъпите въ разсѣждение на тия аргументи, азъ трѣбва да направя тая уговорка, за да не ставатъ недоразумѣния. Азъ не говорихъ, че договоритѣ сѣ добри или лоши, и не искамъ да ловите мене въ противорѣчие съ другаритѣ. Азъ изхождахъ отъ тази точка зрѣние, която ходи измежду народнитѣ прѣдставители, че договоритѣ сѣ лоши, и, като изхождахъ отъ тая точка зрѣние, направихъ тѣзи разсѣждения, за които ви говорихъ.

Т. Теодоровъ: (Продължава.) Разбирамъ, че и Вие сега сте се убѣдили, че не сѣмъ толкозъ лоши. Г-да народни прѣдставители! Не зная въ кой редъ да почна, но азъ ще почна най-напрѣдъ да опиша настоящето положение, за да го видите толкозъ ли е лошо. За да ви докажатъ, г-да народни прѣдставители, че настоящето положение е лошо, безизходно, ораторитѣ се спираха главно върху количеството на нашитѣ подвижни дългове, на нашитѣ *dettes flottantes*. Г-нъ Сарафовъ, както помните, откри дебатитѣ отъ самото начало съ картината на нашето финансово положение и ви каза, че ние имаме 63 милиона летищи дългове, слѣдователно, щомъ имаме 63 милиона летищи дългове, ние не можемъ да излѣземъ отъ него, освѣтъ чрѣзъ една много рѣшителна, радикална операция, каквато се прѣдстави сега съ тия договори. Г-нъ Министъръ-Прѣдсѣдателъ подиръ туй дойде и подкрѣпи неговата мисль и каза, че тѣ били принудени днесъ да ликвидиратъ едно съществуващо

положение, което било страшно, и затуй прѣдлагатъ този цѣръ. Тази е основната мисль. И даже въ поддържането на тази мисль г. Министъръ-Прѣдсѣдателъ се увлѣче и изказа по отношение на сегашното положение най-песимистически възгледи, такива, които, по моето дълбоко убѣждение, никакъ не се оправдаватъ отъ дѣйствителността, които не се раздѣлятъ ни отъ едного другото отъ ония, които познаватъ нашето положение, даже и отъ чужденцитѣ и отъ банкитѣ, ако щете. Така, вчера азъ получихъ едно списание *La France de dimanche*, въ което има една уводна статия, писана отъ французи, въ която прѣдставятъ нашето настояще положение като много по-добро отъ гръцкото, ромѣнското и сръбското. Съвѣтва френцитѣ да дойдатъ да си дадатъ капиталитѣ и да основатъ у насъ една банка френско-българска, защото *Banque de Paris et des Pays-Bas* отваряла България за френското тържище, и френскиятъ експортъ и търговия ще можали да намѣрятъ тукъ едно добро положение. Върху тази тема рисуватъ нашето положение много по-съгласно съ дѣйствителността, отколкото го прѣдставлява г. Каравеловъ. И българинътъ, като прочете това, ще види, че дѣйствително тамъ може да ни хвалятъ повече, може би да иматъ тенденция за да залѣжатъ френскиятъ капиталисти да дойдатъ въ България. Може би тя е малко агитационна, но директорътъ на жур-нала я е подписалъ съ подписа си. Въ всѣки случай, истината въ нея е изказана много по-добъръ и положението е прѣдставено много по-вѣрно, отколкото въ изложението на Българския Министъръ-Прѣдсѣдателъ, или на Българския Министъръ на Вътрѣшнитѣ Работи, които го прѣдставятъ друго-яче.

Но азъ не ща тѣхнитѣ свидѣтелства, не ща свидѣтелствата на чужденцитѣ, а ще мина на фактитѣ. Шестдесетъ и три милиона летищи дългове, мислите ли, че за България е нѣщо страшно, нѣщо, което я принуждава да си изгуби ума и да се хвърли безумно въ пропастьта? Това не е вѣрно. Dette flottante съществува и е съществувалъ винаги въ България. Подвиженъ дългъ е съществувалъ, съществува и ще съществува и подиръ тѣзи договори въ такъвъ размѣръ, който ще се колебае винаги въ България отъ 20—30—60 милиона. И ако ние мислимъ, че 63 милиона dette flottante е отъ такова естество, щото да си изгубимъ главата, ще каже, че ние никога не сме имали здравъ разсѣдѣкъ; защото ние постоянно ще бѣдемъ въ това положение. Не сме само ние, а всички държави могатъ да иматъ dette flottante. То е едно неизбѣжно условие за съществуването на държавитѣ. (Д. Христовъ: Колко dette flottante има Руската държавна каса и Френското правителство?) Въ настояще врѣме именно азъ искахъ да ви прѣдстави тѣзи цифри и съжалявамъ, че не го направихъ. Могатъ да се намѣрятъ лесно въ *Almanach de Gotta*. Ще кажа само, че Русия има нужда въ настояще врѣме отъ единъ заемъ не по-малкъ отъ . . . (Д. Христовъ: За какво?) За доплащане държавнитѣ желѣзнопѣтни линии напр. Dette flottante се състои отъ онѣзи платежи,

които държавата има и не може да ги посрѣщне съ обикновенитѣ срѣдства на бюджета. Въ настояще врѣме всички държави въ Европа — говоря ви го това въ общи думи, но то е цѣла истина — иматъ нужда отъ заеми. Франция поведе най-напрѣдъ, защото може най-лесно да ги прави. (Д-ръ А. Ходжевъ: За войната съ китайцитѣ ще правятъ заемъ!) Да, за войната сж отишли паритѣ, които ги заематъ сега. Французитѣ правятъ сега единъ заемъ отъ 265.000.000 съ 3% рента *al pari*, но защо ги взематъ — за да ги раздадатъ на населението ли? Нали да изплащатъ борчоветѣ за войната, които сж взети по-рано отъ *Caisse de dépôt et consignations* или пъкъ отъ оборотнитѣ срѣдства на ковчежничествата, които иматъ характеръ, слѣдователно, на *dette flottante*? Какво нѣщо е *dette flottante*? Нека си го обяснимъ, защото туй е страшилището, съ което ни плашатъ.

За да се изпълни единъ бюджетъ, г-да народни прѣдставители, често пѣти трѣбва да се прави врѣмененъ, краткосроченъ заемъ, както французитѣ правятъ сега 265.000.000 фр. заемъ, защото имъ трѣбватъ да си платятъ борчоветѣ. Това е *dette flottante*. Вчера вземахъ *Dictionnaire des finances* на Léon Say, едно старо издание, и отворихъ да видя подъ думата *dette flottante* какво е писано и намѣрихъ, че се казва слѣдующето: Франция въ 1880 г. е имала около 700.000.000 фр. *dette flottante*; послѣ, подиръ 5 години — въ 1883 или 1884 — 800.000.000 или 900.000.000, послѣ 1.200.000.000, 2.000.000.000 и дохожда до 1888 г. на едно количество *dette flottante* отъ 900.000.000 фр. Прѣди 2—3 години, въ 1898 г., когато *L'Economiste Européen* се получаваше въ Финансовото Министерство — сега не го получавамъ, защото занятията не ми позволяватъ — тогава го четѣхъ, и което ме фрапираше, то бѣше обстоятелството, че Франция имаше цѣли 600.000.000 фр. *dette flottante* по онова врѣме. Не само Франция има това. То е постоянно явление. И за това Léon Say знае ли какво казва? Азъ нѣмамъ на ръка тази отрѣзка, но статията е подписана отъ самия Léon Say. Можете да вземете да направите справка и можете да ме изобличите, ако не говоря истината.

Министъръ - Прѣседателъ П. Каравеловъ: Ние ги знаемъ!

Д. Цанковъ — къмъ г. Теодорова: Бабини деветини приказвашъ! На прѣдмета говори! (Гласове отъ дѣсниа центъръ: Какъ бабини деветини!)

И. Московъ — къмъ г. Цанкова: Министритѣ, когато говориха, бабини деветини ли приказваха?

Т. Теодоровъ: Слушайте тоя авторитетъ какво казва. За да не говоря съ мои думи, азъ ще говоря съ неговитѣ думи. Той казва така: „*Dette flottante* е неизбѣжно явление, защото разноскитѣ на държавата обикновено върватъ нормално, а

постѣпленията на приходитѣ се смущаватъ отъ извѣстни събития, (Д. Христовъ: Не е вѣрно!) вслѣдствие на това, продължава той, държавата се намира твърдѣ често, или почти постоянно, принудена да взема врѣменно срѣдства, за посрѣщане на извѣстни врѣмenni нужди, подъ условие, че като постѣпнитѣ приходитѣ, ще се изплащатъ. Освѣнъ това, казва този авторъ, разноскитѣ на държавата по нѣкой пѣти, по необходимостъ, ставатъ повече, отколкото сж били прѣдвидени; държавата ги произвежда, като ги взема отъ всички срѣдства, които има на нейно разположение“. Напр., Франция взима често пѣти отъ *Caisses de dépôt et consignations*, които сж като нашитѣ спестовни каси, и, слѣдователно, държавното ковчежничество може да се ползува оттамъ. Другитѣ държави ги добиватъ чрѣзъ пуцане на билети, тамъ, дѣто има книжно монетно обращение, и много често употребяватъ и съкровищни бонове. „Отъ врѣме на врѣме“, разказва Léon Say, „наставатъ нужди, щото държавата да се отрве отъ *dette flottante*: когато има нѣкои финансови мжнотини, когато има нѣкои политически затруднения и такива *dettes flottantes* пораснатъ и хванатъ да застрашаватъ редовното функциониране на държавата, и въ такъвъ случай обикновено *dette flottante* се прѣобрѣща въ *dettes consolidées*. Но, казва Léon Say — и това ме фрапира, — благодарумнитѣ държавници всѣкога избѣгватъ да бързатъ за да консолидиратъ *dette flottante*, защото, щомъ веднажъ ги консолидиратъ, правителствата се намиратъ въ леснотия и много скоро могатъ да направятъ нови. Заради туй, казва той, ако има нѣщо, което да се съвѣтвва на Франция, то е *dettes flottantes* да се държатъ въ единъ разуменъ прѣдѣлъ“. Léon Say съвѣтвва да се не консолидиратъ, защото казва, че всѣко консолидиране на *dette flottante* развързва рѣшитѣ на Министерството на Финанситѣ и то прави нови *dettes flottantes*. А *dettes flottantes* не трѣбва да се консолидиратъ освѣнъ тогава . . .

Ц. Таслаковъ: Позволѣте ми, г-нѣ Теодоровѣ, да Ви задамъ единъ въпросъ. На Ваше врѣме *dette flottante* бѣше по-малко и Вие, ако вѣрвате въ сжщата теория, защо направихте конверсионния заемъ?

Т. Теодоровъ: Ще Ви отговоря.

Сегга, г-да народни прѣдставители, *dette flottante*, казва този човѣкъ, е неизбѣженъ, той ще сжществува. Едно нѣщо само съвѣтвва отечеството си: *dette flottante* да бжде въ разумни прѣдѣли и никога да се не мисли, че може да се унищожи. Сегга, колко сж *dettes flottantes* въ разнитѣ държави, не мога да ви дамъ точни цифри, нѣкъ и нѣма да разбираваме тоя въпросъ сегга. Но вземѣте алманаха Гота, попитайте и г. Министра на Финанситѣ, доколкото той има свѣдѣния у себе си по този въпросъ, и той заедно съ мене ще ви каже, че нѣма държава въ Европа безъ *dette flottante*. А фактътъ, че нѣма държава безъ *dette flottante*, се установява

отъ това, че днесъ всичкитѣ държави търсятъ консолидирани заеми, не да взематъ пари, за да си плащатъ на чиновницитѣ или да си посрѣщатъ обикновенитѣ нужди на бюджета, а да унижатъ *dette flottante*. Заеми се сключватъ за двѣ цѣли: или за производителни цѣли, за извѣстни прѣдприятия, или за покриване разноснитѣ по войната. (П. Станчевъ: Сжщото вършимъ и ние.)

Г-да народни прѣдставители! Даже когато се прави заемъ за производителни цѣли, за да се направятъ желѣзници напр., за да се направятъ пристанища или нѣкои канали, и тогавъ сключенитѣ заеми обикновено идватъ подиръ разноснитѣ или сжщеврѣменно съ разноснитѣ, и твърдѣ често, почти винаги, тия прѣдприятия се свършватъ. (Г. Вѣльовъ: Вашитѣ борчове плащаме.) За България сж направени тия борчове, а не за насъ. — И обикновено, г-да народни прѣдставители, като свършатъ прѣдприятията и не сж ги заплатили, тогава правятъ заеми, за да ликвидиратъ дълговетѣ, произходящи отъ тия прѣдприятия. Днесъ Русия има нужда отъ заемъ не по-малко отъ половинъ милиардъ за желѣзницитѣ си, и то е *dette flottante*. Вънъ отъ този половинъ милиардъ за желѣзницитѣ си, тя има нужда, за разноснитѣ въ Китай, отъ другъ заемъ, размѣра на който не зная. Въобще свѣдѣнията за *dettes flottantes* не всѣкога се публикуватъ подробно, държавитѣ ги обикновено криятъ; знае се само онова, което е съвсѣмъ явно.

Сега да дойдемъ за българскитѣ *dettes flottantes*. Въ България винаги е имало *dette flottante*. Г-нъ Каравеловъ е добръ финансистъ, по мнѣнието на мнозина отъ присѣтвующитѣ тукъ народни прѣдставители, даже има хора, които мислятъ — право или криво, то е другъ въпросъ, — че той е първиятъ финансистъ въ България. Е добръ, г. Каравеловъ, въ 1885 г., слѣдъ поуката на Русе-Варненската линия, е платилъ въ брой 6 милиона лева, а за остатъка 38½ милиона лева е издалъ сѣкровищни бонове; оставилъ е, значи, единъ *dette flottante* на своитѣ приемници и този *dette flottante*, който много често се изчислява въ в. „Новъ Вѣкъ“, приближава до 70 милиона. Г-нъ Каравеловъ тогава, когато България не бѣше израснала въ настоящия си видъ, когато не бѣше тя таквази, каквато е подиръ Съединението, защо остави този *dette flottante* отъ 70 милиона лева? Не е взелъ паритѣ — ще признаватъ и самитѣ тѣзи, които ме прѣкъсватъ, като г. Таслаковъ, — той не ги е разпилѣлъ. Добръ, тогава защо е направилъ *dette flottante*? Най-напрѣдъ, защото той е купилъ Русе-Варненската желѣзница, и тия 38½ милиона лева, за които е издалъ сѣкровищни бонове, подиръ двѣ години, когато е трѣбвало да се плащатъ, сж възлѣзли на 46.780.000 л. Трѣбвало е тѣзи сѣкровищни бонове да се изплатятъ, тѣ не сж могли да ги изплатятъ, освѣнъ съ заемъ, и въ 1888 г. вие виждате, за да се ликвидира *dette flottante* — сѣкровищнитѣ бонове сж една отъ формитѣ на *dettes flottantes*, защото или чрѣзъ сѣкровищни

бонове се взематъ отъ банкитѣ пари, или се изтеглятъ прѣходящи суми отъ спестовнитѣ каси и пр. Въ Франция сж вземали дълго врѣме и отъ кауциитѣ на чиновницитѣ и т. н. — прѣходящи суми, които трѣбва да се върнатъ. Сега за 46.780.000 л., въ размѣръ на това, което се е дължало на бонхолдеритѣ, на държателитѣ на тѣзи бонове, е билъ сключенъ заемъ, и намѣсто текущъ дългъ, *dette flottante*, отъ 46 милиона лева, ние сме го обърнали на *dette consolidée*, платими въ 33 години.

Но г. Каравеловъ не е оставилъ само тѣзи сѣкровищни бонове за 46.780.000 л.: той е оставилъ и извѣстни платежи за разходитѣ по войната. Войната той не можеше да я направи съ обикновенитѣ срѣдства на бюджета. Той обикновено се е хвалилъ въ вѣстницитѣ, че е направилъ войната безъ заемъ. Да, г. Каравеловъ въ врѣме на войната не направи заемъ, но другитѣ, които дойдоха подиръ него, бѣха принудени да направятъ заемъ и да изплатятъ разноснитѣ, направени по войната. Безъ пари се не прави нищо. Взеха се отъ хората извѣстни нѣща въ реквизиция, които трѣбваше да се изплатятъ и се изплатиха. Сключи се заемъ въ 1888 г. не отъ г. Каравелова, а отъ други, за да се изплатятъ обаче неговитѣ дългове. 70 милиона е билъ летящиятъ дългъ въ това врѣме, и вие виждате, че тогава сключихме единъ заемъ — наистина, ние бѣхме още въ началото на нашето сжществуване, — сключихме единъ заемъ *al pari* съ 6% лихва и 100 на 100, никаква емисия нѣмаше. И това бѣше грѣшка, споредъ мене, защото бѣше прѣдпочтително да сключехме съ 5% заемъ, та макаръ и съ една умѣрена емисия — напр. съ 10% по-долу отъ *al pari*. Защото България щѣше да спечели твърдѣ много, ако бѣше сключвала заеми съ 5% и съ една емисия, защото нѣмаше да имаме тия 6% заеми и нѣмаше нашиятъ кредитъ да бѣде гоненъ отъ пияцата, само защото е 6%, и ние никога може би нѣмаше да имаме подиръ това 6% заеми. Но единъ пътъ направена грѣшка, единъ пътъ допусната лихвата 6%, тя е имала фатални послѣдствия за нашия кредитъ, защото и вториятъ заемъ отъ 1889 г., и третиятъ отъ 1892 трѣбваше да бѣдатъ 6% и за тоя заемъ отъ 1892 г. трѣбва да правимъ сега грамадни усилия, за да прѣмине отъ 6% къмъ типа 5%, и да правимъ за това жертви. Но както и да е, нѣмаше какъ да правимъ; не може за това да се упрекава никой. Тогава се е мислило, че е по-хубаво да бѣде заемътъ *al pari*, да нѣма емисия, и така е направено. Искамъ да кажа, че количеството на *dette flottante*, оставенъ отъ управлението на г. Каравелова, е било 70.000.000 л. и това никого не е смущавало, никому не е внушавало страхъ за сжществуването на България по онова врѣме 2 пкти по-малка и по-слаба отъ днешната.

По-нататкъ е дошло управлението на Стамболова. Ще взема само важния моментъ и ще ви кажа, че когато Стамболовъ напусна управлението, въ 1894 г., тогава дѣйствително имаше готови пари 17.400.000 л.

въ Лендеръ-банкъ съ лихва, при извѣстни условия, имаше и въ хазната извѣстно количество пари и недобори и можеше да се каже, че dette flottante нѣмаше. И това постоянно се прѣдстави като единъ силенъ аргументъ въ полза на Стамболовото управление. Но незабравяйте, че въ 1894 г. и Стамболовъ не можеше да прави чудеса. Ако това положение бѣше тѣй лесно, защо е билъ сключенъ въ 1889 г. 30-милионниятъ заемъ и въ 1892 г. 142-милионниятъ, отъ които до 1894 г. бѣха взети, заедно съ тия 17.000.000 л., които стояха въ Лендеръ-банкъ, повече отъ 70.000.000 л.? Така щото, прѣзъ Стамболовото управление бѣха постѣпили въ нашето ковчежничество 30 плюсъ 70.000.000 номинали, които правятъ всичко 100.000.000 л. И какво направи Стамболовъ съ тѣхъ? Изплати съ заема отъ 1889 г. една частъ отъ дълга на Русия за окупацията, изплати една частъ пакъ летици дългове за постройката на линията Цариградъ—София—Вакарелъ, която не бѣше платена; изплати летиция дългъ за постройката на линията София—Перникъ, за която сж били похарчени тогава около 5.000.000 л., и за изучаването на централната линия 1.000.000, плюсъ изплати голѣма частъ отъ разносикитъ за нашето въоръжение. И вие виждате, че, ако и положението въ 1894 г. да бѣше по-консолидирано, за да не съществува dette flottante, но въ 1892 г., когато имаше дефицитъ 22.000.000 л., и въ 1893 г., когато имаше 11.000.000 дефицитъ, положението далечъ не е било консолидирано и паритѣ, които сж вземени въ 1892 г., сж отишли за да се платятъ тия дефицити, плюсъ да се платятъ всички ония дългове, за които току-що ви говорихъ, и за летицитѣ дългове, останали отъ г. Каравелова. Ето защо ще ви кажа, че въ врѣмето на Стамболова, когато се сключи заемътъ, именно въ 1892 г., сме имали dette flottante не по-малко отъ 60.000.000—70.000.000 л. Доказателството е, че сж взели пари отъ заемитѣ, които ги нѣмаше въ ковчежничеството прѣзъ 1894 г. Отъ 100.000.000 л., взети отъ заемитѣ, имаше само 17.000.000 въ Виена въ Лендеръ-банкъ и 14.000.000 въ държавнитѣ каси и въ една линия, за която бѣха похарчени около 5.000.000 л., а всичко друго е отишло за изплащането на dette flottante. Значи, и въ врѣмето на Стамболова сме имали dette flottante и този dette flottante е каралъ г. Саллабашева да отиде въ Виена да търси и да сключи заемъ. Заемътъ отъ 1892 г. е сключенъ за направата на централната линия и пристанищата, но и най-профанитѣ даже знаеха, че тая линия нѣма да коштува 142.000.000 л., и макаръ да е било оцѣнено, че 125.000.000 л. ще отидатъ за линията и остатъкътъ за пристанищата, самитѣ кредитори знаеха, че голѣма частъ ще отиде за покриване на съществуващия по онова врѣме dette flottante, само че, понеже тѣ искаха да се гарантиратъ за паритѣ си, поискаха за гаранция линията. Князътъ не бѣше припознатъ и кредиторитѣ се бояха да не би, като сключатъ договоръ съ неприпознато Българско Правителство, да бжде оспо-

ренъ впоследствие и заемътъ и заради туй сключиха заема съ администрацията на желѣзницитѣ и искаха въ ипотека желѣзницитѣ, за да не може да се оспорва тоя договоръ отъ друго правителство, и заради туй договоритѣ отъ 1892 г. прѣдвиждаше вписването на тази ипотека у българския нотариусъ, за да могатъ да кажатъ, че иматъ работа съ ипотека, че тѣхното право почива на частното гражданско право. Така щото, вие виждате, че и тогазъ — 1892 г. — сме имали много голѣмъ dette flottante. Въ 1898 г., г-да народни прѣдставители, нашиятъ dette flottante, като смѣтамъ това, което имаше да плащаме за доизкарването на желѣзницитѣ, възлизаше пакъ на не по-малко отъ 70—80.000.000 л. Г-нъ Теневъ въ своето изложение, което г. Ходжевъ тукъ чете съ цѣлъ да ни укори, изкарваше, че съ туй, което имаме да плащаме за изкарване на желѣзницитѣ и на пристанищата, възлизатъ на 50.000.000 л. На друго мѣсто той изкарва 91.000.000 л. dette flottante; между това, вие виждате, че този dette flottante бѣше въ размѣръ отъ 70—80.000.000 л. И ако тогава сключиме голѣмния заемъ отъ 290.000.000, това бѣше насочено не толкозъ за да унищожимъ този dette flottante, който не можеше съществено да ни спъне, защото вие знаете, че нищо не ни прѣпятствуваше да плащаме редовно и на чиновници, и на прѣдприемачи, и да похарчимъ прѣзъ тази 1898 г. 22.000.000 л. за постройки на линии, безъ да сме взели такова количество пари отъ вѣнъ отъ заема. Ние направихме този 290.000.000 заемъ не толкова за да обезпечимъ платежитѣ по текущия дългъ, колкото за да осигуримъ доизкарването окончателно на желѣзнопътната мрѣжа, която влизаше въ нашия планъ; ние трѣбваше coûte que coûte да изкараме желѣзнопътната линия до Кюстендилската граница, прѣзъ балканската линия и централната линия. Тѣхъ считаме като indispensables за довършване на нашето réseau. Виждате, че и тогава положението бѣше тежко, а, между тѣмъ, ние не направихме такъвъ заемъ, като дешениятъ, не прибѣгнахме, за да унищожимъ онзи dette flottante, който не бѣше по-малко страшенъ отъ сегашния, не прибѣгнахме до такъвъ заемъ съ такива гибелни послѣдствия. Четѣте изложението на г. Тенева и ще видите, че е имало въ него врѣме заложени 34.000.000 6%-ови облигации срѣзъ 17.000.000 л. дългъ, а днеска имаме 14, даже 13.000.000 срѣзъ заложени 7.000.000 л. дългъ. (Нѣ кой отъ лѣвицата: Отъ вастъ.) Такива работи правѣте и Вие! Защото, да заложимъ на банката книжа, на които кредитътъ и стойността зависи отъ самата нея, книжа, които не могатъ да се експлоатиратъ, защото сж издадени за 100, и повече не могатъ да ги покачатъ, защото сж книги, на които кредита създава банката, но не само банката, а и ние съ нея съвмѣстно, — това нѣщо е много по-малко вредно за България, отколкото да дадемъ на експлоатация въ продължение на 50 години цѣло едно производство, което съществува вжтрѣ въ

страната. Та, казвамъ, тогава и г. Теневъ идваше отъ тази трибуна и говорѣше тѣзи сжщитѣ думи, които днесъ повториха министритѣ, че България ще пропадне, че 34.000.000 облигации сме заложили, или нашитѣ прѣдшественици сж ги заложили срѣщу 17.000.000, банцитѣ ще ги продадатъ, червѣтъ вѣсѣтъ ще наложатъ и т. н. И тогава г. г. министритѣ, които седятъ днеска на министерскитѣ маси, възражаваха, и справедливо: не се бойте, не могатъ да ги продадатъ, не се страхувайте, недѣйте дава българската линия — за паралелната бѣше думата — на чужденцитѣ, защото тѣзи жертви, които правите, не сж нужни. Думата ми е, че и прѣзъ 1898 г. е имало летящъ дългъ доста голѣмъ, а, между това, тогавашното Правителство не се принуди да отиде да направи такъвъ договоръ, като днешниятъ, а конверсионниятъ договоръ отъ 1898 г. за 290.000.000, който добръ знаете.

Сега поискаха сжщо, г-да прѣдставители, да ви кажатъ, че този конверсионенъ заемъ билъ много лошъ, че той най-напрѣдъ по емисията си не билъ по-добъръ, или само съ нѣколко стотинки билъ по-добъръ или по-лошъ, не можехъ да разбира добръ, отъ сегашния. (Министъръ М. Сарафовъ: Съ 14 стотинки е разликата!) И послѣ, атакува се сжщиятъ договоръ отъ тази точка зрѣние, че не могълъ да се изпълни, че билъ на опции и, слѣдователно, не можалъ да тури край на положението. Това бѣше атаката на г. Христова. Не отъ желание да защитя това дѣло, не отъ amour propre ще се докосна до този въпросъ, но отъ желание да се освѣтли въпросътъ, защото нужно е да се разбере най-сетнѣ, дали онзи договоръ е билъ вѣтъръ или реалностъ; съ други думи, дали Българското Правителство е могло да достигне здраво нѣщо съ този заемъ, или се е било излѣгало, както сегашното се е жестоко излѣгало, само въ другъ видъ. Това е нужно да се знае, защото ако приемете, че този заемъ е билъ осжществимъ, че е сериозно нѣщо и, главно, че е сключенъ при по-малко финансово положение въ сравнение съ сегашното, вие нѣма да дойдете да говорите, или министритѣ нѣма да дойдатъ да кажатъ, че народняцитѣ сж създали днешното положение, а ще повѣрватъ, че народняцитѣ сж ликвидирали държавното финансово хозяйство по единъ начинъ, който дѣйствително е поставилъ България à l'abri de tout danger. Въ тази точка тоже нѣма да се впускамъ въ подробности. На врѣмето писани сж редъ статии въ вѣстникитѣ, за да се доказватъ прѣимущества на този заемъ въ сравнение съ Теневия отъ 1899 г., и днесъ всички почти признаватъ това, затова не искамъ да се спирамъ върху това, а ще покажа, първо, каква бѣше емисиата: таквазъ ли бѣше, каквато я прѣдставлява г. Министъръ Сарафовъ, и, второ, бѣше ли осжществима или не. Че е билъ добъръ конверсионниятъ 5%-овъ заемъ на 1898 г. — това признаватъ всички, защото днеска никой не иска да вземе отговорността за опростаяването му.

Този заемъ бѣше сключенъ съ 88½% емисиия, но ½% комисиона трѣбва да се спадне въ полза на банцитѣ за титритѣ, които ще обмѣнятъ отъ 6% въ 5%. Всичкитѣ титри бѣха 201.000.000 и трѣбваше да се обмѣнятъ въ 5% 228.000.000, а не 236.000.000, както погрѣшно ги смѣта г. Министъръ Сарафовъ. И върху тѣзи 228.000.000 банцитѣ имаше да взематъ ½% емисиона.

Министъръ М. Сарафовъ: Това, което казвате, е за заема отъ 1899 г.: 201.801.000 6% обърнати въ 5% сж 228.024.000, а не за вашия заемъ отъ 1898 г.

Т. Теодоровъ: Нашиятъ заемъ, г-нъ Сарафовъ, имаше да конвертира сжщия държавенъ 6% дългъ, както и заемътъ на г. Тенева, който бѣше сключенъ 6 мѣсеца по-късно отъ нашия. Слѣдователно, колкото бѣше дългътъ въ мѣсецъ юний или мартъ 1899 г., толкозъ бѣше и въ мѣсецъ декемврий или ноемврий 1898 г.

Министъръ М. Сарафовъ: Една годишнина бѣше погасена, така щото не бѣше толкозъ!

Т. Теодоровъ: Значи, Вие не знаете какъ ставатъ погашенията! Въ 1898 г. писаното погашение изваждамъ. Въ мартъ мѣсецъ 1899 г. се сключиха договоритѣ на г. Тенева, внесоха се въ Събранието да се дискутиратъ въ май, а се приеха въ юний, слѣдователно, правѣше се Теневиятъ заемъ на базата пакъ на онѣзи дългове въ началото на 1899 г.

Министъръ М. Сарафовъ: И погашенията прѣзъ 1899 г. се спаднаха!

Т. Теодоровъ: Не се спаднаха, защото се прѣдполагаше да се конвертиратъ.

Министъръ М. Сарафовъ: Въ Вашия договоръ имаше чл. 5, ал. 3, дѣто се казваше какъ ще се употребятъ опциитѣ, и тамъ изрично се казваше, че отъ остатъка отъ цѣлия заемъ 188 милиона ще се употребятъ за погашение, а и въ първия членъ имаше 48 милиона, които ще конвертиратъ веднага; слѣдователно, 188 и 48 милиона правятъ 236 милиона.

Т. Теодоровъ: Имате грѣшка.

Министъръ М. Сарафовъ: Отворѣте и вижте

Т. Теодоровъ: Вие казахте, азъ сега ще кажа. 48-тѣ милиона сж номинални отъ двѣтѣ опции V и VI, но отъ 1892—1898 г. винаги сж влизали въ тиража на погашенията, ако и не оптирани, вслѣдствие на което сж били намалени на 45.000.000. (Министъръ М. Сарафовъ: Съ 3.000.000 пододу — това е свършено врѣно!)

Защо ми говорите тогава за 48 милиона? Вие мислите ли, че отъ декемврий 1898 до мартъ 1899 г. ще погасимъ 48.000.000? Ами това е абсурдъ! (С. Бобчевъ: Това е погрѣшка на езика!) Ами че ние нѣмаме платено ни едно погашение отъ края на декемврий 1898 г. до мартъ 1899 г.!

Г-да народни прѣдставители! Въпросътъ, който искахъ да ви кажа, бѣше този, че 201 милионъ бѣше — даже въ официалното ми изложение до Народното Събрание бѣше казано, че е 201 милионъ — толкозъ бѣше тогава 6%-овия дългъ, който обръщавме въ 5%. 228 милиона изискваше за конвертиране и 62 милиона оставаше да се изплатятъ въ брой, за да се изкаратъ другитѣ прѣдприятія. Сега, този заемъ бѣше съ опции, това е вѣрно. Най-напрѣдъ неговата емисия бѣше 88½, а отъ 1899 г. емисията бѣше 89½, но трѣбваше да се спадне 1¼ за единъ тримѣсеченъ купонъ, та оставаше 88¼. Разницата на емисията на Теневия заемъ и заема отъ 1898 г. е само 10 ст. Този е 88½, като се спадне комисионната, а другиятъ е 88¼, значи, 10 ст. е разликата. Обаче, имаше грамадна разлика въ другитѣ условия, че ние купувахме ориенталската линия за 24.450.863 л. заедно съ правото на компанията за 59 години върху линията Бѣлово—Вакарелъ, защото и тя се счита, че принадлежи на Турция; а пъкъ тѣ не купуваха нищо и оставиха експлоатацията на ориенталцитѣ и дадоха нашата паралелна линия на ориенталцитѣ безъ пари. (Ц. Таслаковъ: Вие вземахте подъ наемъ, а не купувахте.) Г-нъ Сарафовъ ви говори тукъ, че заемътъ отъ 1898 г. ималъ двойни емисии, а нѣкои си позволиха да кажатъ, че азъ даже съмъ крилъ тѣзи двойни емисии. Двойнитѣ емисии ето въ какво се заключаватъ. Този заемъ се сключи на 26 ноемврий 1898 г., тогава се сключи конверсионниятъ заемъ, а на 22 — нѣколко дни по-рано — ако се не лъжа, бѣше сключенъ другъ единъ заемъ отъ 35 милиона петъ-процентовъ, съ 90 емисия и откупването на линията. Конверсията стана на 26 ноемврий. Когато се сключи този заемъ, тогава на нашитѣ опции, пета и шеста отъ 6%-овия заемъ, не бѣше имъ дошелъ срокътъ за оптиране: първата трѣбваше да се оптира на 1 декемврий 1898 г., а другата — на 1 декемврий 1899 г. Банкитѣ много бързаха да сключатъ този договоръ прѣди 1 декемврий 1898 г., защото се намѣрваха въ мѣнчнотия, че не знаеха какво да правятъ на 1 декемврий, като дойде срокътъ да се оптиратъ 24 милиона отъ петата опция, когато тѣзи банки водѣха 2½ години борба противъ нашия кредитъ и правѣха всичко, за да компрометиратъ шесть-процентовия заемъ. Тоя заемъ, при всичко че бѣше компрометиранъ, струваше 93 на пияцата тогава. Тѣ трѣбваше да го взематъ по 89, но пакъ го не щѣха, защото, казваха — вѣрно или не, — имаме и отъ по-прѣди въ портфейла си отъ тѣзи книжа и ние държимъ курса на 93 съ мѣнчнотия и сега не щемъ да вземаме още нови. Бързаха, слѣдователно, тѣ да свѣржатъ конверсионния заемъ, за да

могатъ да се улеснятъ. Като свѣршатъ този заемъ, банкитѣ, които участвуватъ въ петъ-процентовия заемъ, и новитѣ хора ще съдѣйствуватъ съ държането курса на петъ-процентовия и на шесть-процентовия заемъ. Ето защо. Г-нъ Христовъ ми показва, че петата опция трѣбвало да се упражни на 1/13 мартъ 1897 г., а пъкъ на 1898 г. да се упражнятъ 21.716.000 л. Тукъ е очевидна погрѣшка, защото на 1/13 мартъ се упражни четвъртата опция, а петата и шестата останаха. (Д. Христовъ: Казахте, петата опция да се упражни въ 1898 г., а шестата въ 1899 г.; не е истина, защото споредъ контракта петата опция трѣбваше да се упражни на 1897 г., а шестата на 1898 г.) Споредъ контракта отъ 1892 г. тѣй бѣше, г-нъ Христовъ, но Вие знаете добръ, че въ 1896 г., или 1897 г., се прие едно законодателно прѣдложение за да се отсрочатъ. (Д. Христовъ: Тамъ бѣше всичката погрѣшка.) То не бѣше погрѣшка, то бѣше една необходимостъ. Вие не ми говорѣте какво е било по контракта отъ 1892 г., а какво трѣбваше да бѣде споредъ правата и задълженията на България, защото опциитѣ трѣбваше първоначално да се упражнятъ всичкитѣ до 1 декемврий 1898 г., но контрактътъ се измени.

Сега, г-да народни прѣдставители, този заемъ имаше емисия 88½. Последнитѣ двѣ опции, които банкитѣ сж контрактирали, принадлежаха формално на Лендеръ-банкъ, а фактически на Banque de Paris et des Pays-Bas и Banque Internationale de Paris — за което нѣщо има писано въ Министерството — и Лендеръ-банкъ заяви, че своитѣ опции, пета и шеста, отъ заема отъ 1892 г., ги продѣла на Banque de Paris et des Pays-Bas и на Banque Internationale de Paris по цѣна 93, ако се не лъжа. А по договора за 5%-овия конверсионенъ заемъ фигурираха и сврѣхъ горнитѣ три банки още и Wiener Bank-Verein, като прѣдставителъ на ориенталцитѣ, и двѣ германски банки, които прѣдставляваха Deutsche-Bank. Слѣдователно, този синдикатъ за конверсията бѣше другъ отъ онзи, който имаше опциитѣ отъ шесть-процентовия заемъ. Тѣзи последнитѣ банки казваха: „ние ще оптираме нашия заемъ“; освѣнъ това, ние нѣмахме никакъ пари за да платимъ ориенталската линия, която купувахме. Уговорихме конверсията и давахме въ ипотека всички линии, въ това число и ориенталската, но за нея трѣбваше да се платятъ на 19 януарий 1899 г. 24.450.863 л. Отдѣ щѣхме да вземемъ пари? Не можеше по този заемъ. Трѣбваше нѣкой да ни авансира пари, за да платимъ прѣдварително ориенталската линия, за да я залагаме. Ето защо ние имаме нужда да вземемъ тѣзи двѣ опции и да платимъ не само ориенталската линия, но да платимъ и текуция дългъ, защото казахъ ви, че въ 1898 г. имаме текущъ дългъ не по-малкъ отъ 60—70 милиона. Ето защо ние искахме да се упражнятъ тѣзи двѣ опции, за да можемъ да чакаме въ мартъ 1899 г. емисията на конверсионния заемъ. То бѣше нужно по силата на събитията, защото по-рано по другъ начинъ не можахме да получимъ пари. Но

какво ставаше? Щомъ вземѣхме тия двѣ опции, тѣ погасяваха извѣстни дългове, плащаха ориенталската линия и трѣбваше тѣзи пари да влѣзатъ въ конверсията. И печелѣха по този начинъ банките, които държатъ 6%-овия заемъ, 11% — разницата отъ 89 до 100. Срѣщу тая печалба сигурно е, че тия банки се бѣха споразумѣли съ другия синдикатъ да подѣлятъ печалбата, но ние тая печалба не можахме да прѣдотвратимъ, защото чрѣзъ контракта на 1892 г. сме се съгласили, щомъ упражнятъ опциитѣ, да имъ платимъ облигациитѣ при погашението по сто. Обаче, като се имаше прѣдъ видъ, че ще получатъ върху двѣтѣ опции по този начинъ една печалба отъ 5 милиона, ние настоявахме, при уговорването, емисията на 5%-овия заемъ да се вземе тѣ въ смѣтка. Ако не бѣше тази печалба, нашата емисия щѣше да бѣде по-долу отъ 88½%, и заради туй се дадохъ. Каква разлика прави това нѣщо? Г-нъ Сарафовъ прави погрѣшни изчисления върху тѣзи двѣ опции. (Министъръ М. Сарафовъ: Не е истина!) Ще Ви кажа. Вие ги смѣтахте винаги 48 милиона. Двѣтѣ опции, които сж 45 милиона, по 11%, колко правятъ? 4.950.000 или 5.000.000. Тѣзи 5 милиона като ги разхвърлите... (Министъръ М. Сарафовъ: И азъ 5 милиона и нѣколко хиляди ги разхвърляхъ!) 5.600.000. Добрѣ. Но това не е сѣ сжщото. 5 милиона, г-да народни прѣдставители, като ги разхвърлите върху 290.000.000, даватъ 1¾% и съ 1¾% на сто, слѣдователно, намаляватъ емисията на 5%-овия заемъ, защото, ако по 2% направимъ смѣтката, правятъ 5.800.000. Значи, емисията, която бѣше уговорена, въ дѣйствителностъ не бѣше 88½%, а 86¼%. Азъ не съмъ крилъ никога това обстоятелство. Напротивъ, азъ първи го открихъ на колегитѣ си и то стана извѣстно на всички други. Азъ имъ казахъ, че виждамъ тази задна мисль на банките, че ще спечелятъ тѣ тази разлика и единственото срѣдство, което ми оставаше да употребя, бѣше, когато отида въ Виена, да поискамъ да се вземе въ смѣтка. Казахъ го и на г. Генева и събѣтвахъ се съ колегитѣ си какво да направимъ. И даже отидохъ дотамъ, щото казахъ на г. Бауера, че нѣма да дойда въ Виена, ако не обѣщавате, че ще убѣдите другаритѣ отъ другитѣ групи да направятъ срѣщу тази сгода извѣстна отстъпка за увеличение на емисионния курсъ на 5%-овия заемъ. Тѣй щото, г-да народни прѣдставители, тамъ азъ ще приема, за да угодя на г. Министра Сарафова, че емисията е 86¼%; но до 82½% има още голѣма пропастъ. И не е въпросътъ само тамъ още.

Сега, втората атака, която се направи противъ нашия заемъ, е, че билъ на опции и не могълъ, слѣдователно, да се осжществи.

Министъръ М. Сарафовъ: Дълженъ съмъ да направя една бѣлѣжка. Азъ не нападахъ никога Вашия договоръ, но понеже ме прѣдизвикахте да направя сравнение, азъ направихъ само сравнение. Та Ви моля да имате прѣдъ видъ тая моя декларация.

Т. Теодоровъ: Вие изкарахте разницата само съ стотинки, а когато тя е съ 4½ на сто, които на 290 милиона правятъ цѣли 13 милиона.

Сега, второто нѣщо, което се атакува, е, че този заемъ не щѣлъ да се осжществи, защото билъ съ опции. Тѣзи възражения, които се правятъ за опциитѣ, ги направи въ IX-то Обикновено Народно Събрание и г. Гешовъ. Той не бѣше министъръ тогава и казваше: „Всичко е добро, но не може ли да ги обвържемъ да нѣма опции?“ (Министъръ М. Сарафовъ: Ималъ е право!) „Защото, вие виждате, казваше той, какво става съ опциитѣ отъ заема на 1892 г.“ На това нѣщо ето какво се възрази и каква бѣше нашата мисль. Тоя заемъ бѣше гарантиранъ, че опциитѣ му ще бѣдатъ упражнени. Споредъ договоритѣ, 52 милиона лева се вземаха фермъ. Вслѣдствие възражението на г. Гешова азъ взехъ отъ тѣхъ едно допълнително къмъ договоритѣ писмо, което е въ Министерството на Финанситѣ, съ дата 30 декемврий 1898 г., въ което изрично е казано, че банките, когато прѣзъ пролѣтѣта на 1899 г. ще пристѣпятъ къмъ публична подписка на заема, ще я откриятъ най-малко за 75 милиона, и отъ тѣзи 75 милиона разницата — отъ 52 милиона до 75 милиона — 23 милиона — ще ги взематъ фермъ и ще ги дадатъ въ пари. Цѣльта ни бѣше да вземемъ повече пари и да останатъ по-малко въ опции. Излиза, слѣдователно, че ако и да бѣше казано въ договоритѣ, че 52 милиона се взематъ фермъ, но чрѣзъ това задължение, което дадохъ банките допълнително, 52-та милиона фермъ се покачваше на 75.000.000 фермъ. Сега, щомъ една група отъ банките взема 72 милиона фермъ, не може да остави тя 6%-овия заемъ неконвертиранъ, защото сами банките казваха, че 6%-овия заемъ е компрометиранъ, и ние трѣбваше да го махнемъ отъ борсата, да го унищожимъ, защото е въ нашъ интересъ. И азъ считамъ, че правото, за да конвертиратъ 6%-овия заемъ, бѣше за тѣхъ много цѣнно. За него даваха тѣ пари, за да се отърватъ отъ 6%-овия заемъ. Казваха: въ Германия не допускатъ вече 6%-овия заемъ да се котира на борсата, защото не иска Германското Правителство съ такъвъ екзотически заемъ да подкопава своя кредитъ. Въ Франция отдавна сж забранени 6% заеми. Тамъ отъ 15 години не е допуснатъ за котиране такъвъ заемъ. Казваха сжщитѣ тѣзи банки: ние когато не можемъ въ Франция да пласираме капиталитѣ си, когато не можемъ и въ Англия да правимъ такова нѣщо, какво ще правимъ съ вашия заемъ, съ вашитѣ 6% книжа? Намъ е нужно правото да направимъ една конверсия. И запомнѣте, г-да министри, че това е цѣнниятъ интересъ, който иматъ и днесъ нашитѣ кредитори, които сега ни душатъ, да си го запазятъ по договоритѣ отъ 1899 г., и този цѣненъ интересъ ще ги накара да ни третиратъ като хора и като държава, а не да ни налагатъ съсипителни условия, именно нуждата да иматъ правото да конвертиратъ 6%-овия заемъ. (Министъръ М. Сарафовъ: Но ние не имъ даваме! Нали тѣй?

Кажете!) Вие не имъ давате, защото тѣ го иматъ запазено другагѣ — въ договора на г. Тенева отъ 1899 г.

И тѣй, г-да народни прѣдставители, азъ считамъ, че 188 милиона, за които бѣше прѣдоставено правото на банкитѣ въ течение на три години да ги конвертиратъ, като внасятъ намъ 6% книжа за погашение срѣщу 5%, които ние ще имъ даваме, тѣ това щѣха да го направятъ, защото то бѣше въ тѣхенъ интересъ, защото бѣше тѣхна повелителна нужда. И азъ съмъ убѣденъ, че щѣха да го направятъ въ пѣрвата още година, и съ цѣлъ за да се насърчатъ по-скоро да извършатъ тази операция бѣше прѣдвидена въ договора комисионната $\frac{1}{2}\%$ въ полза на банкитѣ; така щото, колкото по-рано направѣха това, толкова по-рано щѣха да си взематъ комисионната. Фактически това щѣше да се изпълни по силата на събитията. (Министъръ М. Сарафовъ: Защо не се изпълни заемътъ отъ 1899 г.? — Р. Петровъ: Защо постоянно прѣкъсвате оратора?) И него ще Ви кажа, г-нѣ Сарафовъ. — Ето защо, г-да народни прѣдставители, не може да се говори, че конверсионниятъ заемъ, който е билъ сключенъ отъ насъ въ 1898 г., не е щѣлъ да се изпълни, или е могѣлъ да се не изпълни. Забѣлѣжете, че въ сключването на този заемъ фигурираха много голѣми банки: фигурираха Ориенталцитѣ, на които се даваха 5% книжа; фигурираше Wiener-Bank, фигурираше Deutsche-Bank, фигурираше Banque de Paris et des Pays-Bas и другитѣ, съ които дотогава работѣхме. Свършвамъ, прочее, съ този въпросъ. Считамъ, че това дѣло, ако бѣше осъществено, то щѣше безъ всѣко съмнѣние да тури благоприятенъ край на нашето положение.

Нѣщо повече, г-да народни прѣдставители. Вънъ отъ тѣзи 52 милиона фермъ и онѣзи допълнителни отъ 23 милиона, за които говорихъ прѣди малко, бѣше прѣдвидено, че ни се даватъ 10 милиона авансъ въ януарий 1899 г., срѣщу залогъ на 25 милиона облигации 5%, съ условие, че на 1 декемврий 1899 г., ако банкитѣ не опиратъ прѣдвидената за тогава опция отъ 25 милиона, въ всѣки случай, $12\frac{1}{2}$ милиона щѣхме да вземемъ въ декемврий 1899 г., а остатѣкътъ на 1 декемврий 1900 г. Всичката тази операция трѣбваше да бѣде свършена до края на текущата 1901 г., а моето убѣждение е, че тя щѣше непрѣмѣнно да бѣде свършена. И по него врѣме азъ имахъ положителни увѣрени, че тѣ щѣха да направятъ емисията въ мѣсецъ мартъ и, като раздѣлѣха цѣлата сума на заема помежду си, щѣха да я покриятъ напълно още въ мартъ 1899 г., само се боеха да нѣма въ България нѣкакво движение на македонцитѣ. Изключете това събитие до мартъ 1899 г., и, ако то не стане, казваха ми тѣ, вашата работа е свършена и можемъ отсега даже да вземемъ задължения. Но вие разбирате, г-да народни прѣдставители, че ние не можехме да туримъ подписъ върху евентуалността на такава едно събитие.

Сега, г-да народни прѣдставители, азъ мисля, че свършихъ пѣрвата си мисль, състояща въ това,

че dette flottante е имало въ България въ всѣко врѣме, и този dette flottante, когато достига само 60 милиона лева, не е събитие толкова страшно, за да отидемъ да правимъ такива заеми, като разгледвания. Убѣденъ съмъ, че докато изплатимъ този dette flottante било за въоръжаване, било за ликвидирание на нѣкакви стари борчове, било за нуждитѣ на пристанищата и желѣзницитѣ, било защото 7 милиона, които г. Сарафовъ погрѣшно прѣсметѣ, че оставатъ ачикъ, подиръ изплащането на 125 милионния заемъ ще се окажатъ много повече, въ разстояние на 3 години отъ днесъ ние пакъ ще имаме новъ dette flottante отъ 40—50 милиона лева. По правилото, което изказва Леонъ Сей, едно умно правителство не трѣбва да бѣрза да консолидира своитѣ летици дългове, защото послѣднитѣ много лесно се правятъ и ще дойдатъ нови. И послѣ, недѣйте мисли, че правителствата, които ще дойдатъ слѣдъ настоящето, ще бѣдатъ винаги тѣй благоразумни, както то обѣщава да бѣде, пъкъ и да бѣдатъ благоразумни, може би, събитията да ги накаратъ да направятъ непрѣдвидени разноси. Не говоря за война, но сѣ таки има такива събития. Вземѣте една частна мобилизация, която коштува грамадни пари. Ето защо азъ считамъ аргумента, който се изважда отъ голѣмото количество на текущи ни дългъ, необѣдителенъ.

Но сега да дойдемъ до характера на този dette flottante, защото и той има значение. Ако характерътъ на dette flottante е такъвъ, че вие сте го взели отъ такова мѣсто, дѣто, ако не го платите, ще има тежки послѣдствия, тогава, макаръ и помалѣкъ, дългътъ става по-страшенъ. Но ако сте взели пари, напр., отъ Caisses de dépôt et consignations, или отъ оборотнитѣ суми на ковчежничеството, които всѣкога съществуватъ, нѣма такава опасностъ. Сега, характерътъ на нашия dette flottante да видимъ така страшенъ ли е? 63 милиона, казва г. Сарафовъ, че били нашитѣ dettes flottantes. Отъ какво се състоятъ тѣзи 63 милиона? (Нѣ кой отъ прѣдставителитѣ: Отъ Васъ!) Приемѣте, че азъ съмъ направилъ тѣзи борчове, че азъ съмъ ги взелъ и съмъ ги занесълъ въ клѣти: сѣдѣте за това мене; но важното въ случая е, какво трѣбва да направимъ тукъ за нашето Отечество, което ни е пратило да назимъ интереситѣ му. Тѣзи 63 милиона, казва г. Сарафовъ, състоятъ отъ 28 милиона на Българската Народна Банка и $3\frac{1}{2}$ милиона на земледѣлческитѣ каси. За Бога, този dette flottante, който имаме да даваме на Банката и на земледѣлческитѣ каси, отъ такова естество ли е, щото да загубимъ главата си и да отидемъ да дадемъ на монополиране едно производство на чужденци, тѣ да го експлоатиратъ? Банката толкова примрѣла ли е за своитѣ пари, че ние трѣбва да повикаме чужденцитѣ и да кажемъ: елате, чужденци, да ви заложимъ нашето производство и ни дайте пари, защото трѣбва да се отплатимъ на Българската Народна Банка и на земледѣлческитѣ каси — на тия земледѣлчески каси, на които Държавата е га-

рантирала 30 милиона заемъ, на тази Българска Народна Банка, на която тоя кредитъ почива върху онзи на Държавата!

За тритъ и половина милиона, дължими на земеделъческитъ каси, които произхождатъ отъ 30-милионния заемъ, който Държавата е контрактирала за смѣтка на каситъ, но не имъ довнесла тѣзи 3½ милиона, макаръ че ги е получила отъ заема, моето мнѣние е, че не трѣбва да се дадатъ, а трѣбва да се оставятъ за смѣтка на Държавата за винаги тия да си плаща лихвитъ и погашението, споредъ договора, въ разстояние на уговорения срокъ 50 години. Азъ, ако бѣхъ финансовъ министъръ, поне щѣхъ да прѣдложа въ случая тия 3½ милиона лева, които Държавата е получила за смѣтка на каситъ отъ заема отъ 30 милиона лева, да останатъ за винаги за смѣтка на Държавата и тя да изплаща годишнитъ лихви и анюитета. Но нѣма нужда да правимъ тая операция, г-да! Земеделъческитъ каси сж сключили този заемъ съ кредита на Държавата; 3.500.000 л. ние не сме ги взели отъ каситъ, взети сж отъ вънъ и тѣ трѣбва да се изплатятъ за 50 години. Нѣма защо Държавата да се дави зарадъ тѣхъ сега. Чункимъ, като ги дадемъ на каситъ, ще ги употребятъ за по-производителни цѣли — то е още въпросъ. Още въпросъ е, дали не сме събръкали, като увеличихме толкова значително капитала на каситъ, защото подиръ това станаха голѣмитъ злоупотрѣбления. Когато имъ дадохме паритъ — 20 милиона — ние мислѣхме, че тѣзи пари ще се употребятъ по-добрѣ.

Ето защо, г-да народни прѣдставители, отъ 63 милиона лева *dettes flottantes*, 33 милиона, т. е. повече отъ половината, е къмъ Българската Народна Банка и земеделъческитъ каси. Казватъ: да внесемъ паритъ на Банката. Толкова ли сж потрѣбвали на Банката пари сега, за да ги внесемъ? Ако можете, внесете ги; но и чрѣзъ този заемъ пакъ не се даватъ на Банката и каситъ пари, а даватъ имъ се облигации отъ заема, безъ да имъ се дава право на гласъ въ управителния съвѣтъ на експлоатационното дружество, когато тѣ даватъ толкова милиони съ участието си въ заема. Ето защо азъ мисля, че 33-тѣ милиона лева не сж отъ опаснитъ и неотложими *dettes flottantes*; Банката е издала срѣщу тѣхъ равно количество банкноти. Вземѣте баланса на Банката и ще видите, че е издала за 19 милиона сребърни и за 10 милиона златни банкноти. Издали сж ги и нека ги считатъ издадени за наша смѣтка. Взематъ лихвата за тия книжа, печелятъ и ги даватъ на Държавата. То е единъ безлихвенъ заемъ, който е направила Банката за държавна смѣтка. И ние искаме не само въ лихвенъ заемъ да го обрнемъ, но въ единъ най-злопастенъ лихвенъ заемъ, който признаватъ всички, че е гибеленъ, и то за да платимъ на земеделъческитъ каси и на Българската Народна Банка! Г-да народни прѣдставители! Единъ день, когато историкътъ захване да ни сѣди и когато си помисли, че ние сме направили такава една

лоша и опасна операция, за да платимъ паритъ на Българската Народна Банка и на земеделъческитъ каси, ще осѣди и насъ, и тия банки, които сж послужили на България въ единъ моментъ, за да я вкаратъ въ една пропастъ, и не сж могли да намѣрятъ куража да се стѣписатъ.

Минавамъ по-нататъкъ, г-да прѣдставители. Дѣлгове — казва изложението на г. Министра — 7 милиона лева имаме на чуждитъ банки. Добрѣ, г-да народни прѣдставители; малко ли говорихме за тѣзи 7 милиона лева? Не казахме ли 100 пѣти, че банкитъ не могатъ да продадатъ нашитъ облигации, дадени въ залогъ отъ 14 милиона лева? Този дългъ е единъ авансъ, който е даденъ намъ по силата на единъ договоръ, и банкитъ иматъ морално задължение да чакатъ, докато направимъ една сгодна финансова операция. Никоя държава не е обявявана фалитъ, не е обявявана въ несостоятелностъ за такава пѣщо, защото, който прави кредитъ срѣщу краткосрочни бонове, трѣбва да знае, че държавата ги е взела за врѣмenni нужди и трѣбва да чака докато държавата намѣри момента да ги консолидира. Трѣбва да чакатъ, защото взематъ по-голѣми лихви. Казахме, че днесъ Европа търси заеми, затуй паритъ сж скѣпи. Не по-малко отъ 5 милиарди лева се търсятъ заеми, и за тѣзи 5 милиарда лева съществуватъ *dettes flottantes* у всичкитъ държави, но никоя държава не отива да прави такава безумие, каквото се приготвяваме да извршимъ ние. Прѣди нѣколко врѣме казахъ ви думитъ на единъ сръбски министъръ, казахъ сжщо, че наистина и Ромѣния е издала за 175 милиона съкровищни бонове съ погашение въ 5 години. Ромѣнитъ направиха този заемъ по-рано отъ насъ, и той не е 20 милиона лева, както е у насъ — сега ще бждатъ даже 17 милиона, защото прѣзъ януарий изплащаме една частъ около 3 милиона — ами е 175 милиона лева въ съкровищни бонове и при се това министритъ на нашитъ съседни не си губятъ ума и не казватъ: пропаднахме, (Г. Кирковъ: Фалираме!) не казватъ ние ще фалираме, прѣди насъ имаше едни, които изѣдоха паритъ, побъркаха бюджета, ние ще направимъ това, да става каквото ще; и не чакатъ за такъвиз думи да ги потупатъ по гърба и да имъ кажатъ „ашколсунъ“.

За тия 7 милиона лева, г-да прѣдставители, се говори много. Азъ сега ще ви цитирамъ само едно писмо на единъ отъ директоритъ на *Banque Internationale de Paris*, когато за прѣвъ пѣтъ ни направиха авансъ срѣщу книжа, и го направиха съ 5% *al pari*, който ни казваше: защо да не вземете авансъ, когато не можемъ да упражнимъ опцията? По облигациитъ вие сте задължени да плащате 6%; и то срѣщу получени 89 л., а ние ви даваме сега авансъ съ 5% *al pari*. Да, възразахме ние, но на срока вие можете да продадете книжата ни. Отговаряше ни той: това е невъзможно, това е немислимо, всички държави тѣй правятъ. Не можемъ сега да ви упражнимъ опцията, но можемъ да ви дадемъ пари въ авансъ срѣщу залогъ на книжа — защо се боите? И г. Гешовъ, като

при се това е оставалъ недовърчивъ, г. Ломбардо пише: (Почва да чете на френски.) То е прѣведено на български. И забѣлжжете, тогава се касаеше за едно по-голямо число милиони, а сега случаятъ е за малко. (Чете.)

„Когато се касае за едно значително число милиони, дадени въ заемъ на едно правителство, интересътъ на този, който дава въ заемъ, се смѣсва съ оня на длѣжника, и не може да става въпросъ за една банка, щото тя да обезпѣнява, като захвърли въ пиящата титри съ най-низка цѣна, кредитна на своя длѣжникъ дотамъ, щото да го унищожи... Коя е банката, която ще отиде да компрометира за винаги своя кредитъ и своя престижъ спрѣмо едно правителство, като се домогне до подобни срѣдства, и спрѣмо публиката, като потърси да се избави въ пиящата отъ цѣнни книжа, въ които тя вече е прѣстанала да има довѣрие?“

Но нужно ли е да се настоява върху съображения теоретически, когато се касае само за единъ заемъ, съставенъ отъ нови цѣнни книжа, които не сж дали поводъ на никаква публична емисия и които, слѣдователно, не сж котираны на никоя пияца — защото не може да става котиране безъ публична емисия — и, слѣдователно, ще бжде материално невъзможно да се реализиратъ на нѣкоя пияца“?

Ето какво казва самата банка и какво ни учеха прѣди нѣколко години или прѣди една година и самитѣ сегашни министри, какво знае цѣла Европа, цѣлиятъ свѣтъ и какво се отрича днесъ отъ министерската маса. Ще ги продадатъ! Та защо не ги продадоха досега? Както ви чакаха отъ априлий досега, докато склочите първата срѣлка, тъй ще ви чакатъ до склучването на втората — подиръ сегашната, и не може да кажатъ: или паритѣ, или експлоатацията на монопола. Ако ние склочимъ заемъ, и подиръ това не имъ дадемъ паритѣ, които тѣ искатъ, тѣ иматъ право да си поискатъ паритѣ и да кажатъ: г-да, ние ви дадохме врѣмененъ заемъ, сега получихте консолидиранъ заемъ, дайте ни това, на което имаме право. Но ако ние сега-засега не можемъ да намѣримъ да склочимъ единъ заемъ, който да бжде благоприятенъ за Държавата, тѣ ще да ме извинятъ мене; защото нито морално, нито материално, нито юридическо право иматъ за да ни продаватъ книжата и никой не може да ги похвали за това, па и самитѣ тѣ нѣма да го направятъ. Попитайте ги и тѣ ще ви кажатъ това, както и сж го писали черно на бѣло прѣди години.

Слѣдователно, г-да народни прѣдставители, като спаднемъ дълга къмъ Банката и каситѣ 33 милиона и дълга отъ тѣзи 7 милиона, колко остава подиръ това отъ нашия текущъ дългъ 63 милиона? Само 23 милиона. Да видимъ сега тия 23 милиона дали сж толкова страшни, щото да сме принудени въ този моментъ чудовищни нѣща да направимъ, дали положението е толкова лошо, както никогане е било? 4.300.000 л. се дължели на Хаджиенова — гуждатъ и тѣхъ. Ами че перемпоарно е извѣстно на г. Министра, че Хаджиеновъ дължи на

Банката 3 милиона лева, и да платимъ на Хаджиенова, то е се едно да платимъ на Българската Народна Банка, на която той ги дължи и ги е прѣотстъпилъ. Хаджиеновъ има право да си полчува лихви. Ама били 10%. По-хубаво е да платимъ 10% лихви на Хаджиенова, на единъ български подданикъ, или на Българската Народна Банка, на която той дължи, отколкото да вършимъ тая операция, толкова повече, че и той, Хаджиеновъ, плаща на Банката лихви 8%. А пъкъ за остатъка единъ милионъ и толкова хиляди лева, моето мнѣние е, че той нѣма да получи нищо, защото цѣлъ редъ процеси има заведени противъ него отъ разни прѣдприемачи и на тия пари е наложенъ съдебенъ секвестръ, та никакви лихви и не ще се плащатъ. Е, моля ви се, сега за тия ли пари на Хаджиенова България трѣбва да даде експлоатацията на монопола на тютюня? За тѣхъ ли трѣбва да треперимъ и да мислимъ какъ ще спасимъ Отееството?

Ставатъ колко, г-да народни прѣдставители? 43 милиона. Да видимъ по-нататѣкъ кои сж другитѣ държавни дългове. Три милиона четири стотинъ и нѣколко хиляди франка, каза г. Сарафовъ, се дължели съ ситуации на тогосъ, на оногосъ въ България, на български прѣдприемачи. Нужно ли е да ви казвамъ, че и тия прѣдприемачи не сж дали свои пари, а сж пари заети отъ Българската Народна Банка и дължими ней? Нужно ли е да ви казвамъ, че грамадниѣ операции отъ единъ милиардъ и деветъ стотинъ милиона, които е правила годишно нашата Банка и които сж станали прѣзъ 1897—1898 г., сж станали благодарение на тия постройки? Нужно ли е да ви казвамъ, че българскитѣ прѣдприемачи, които, за честь на България и за своя честь, изкараха прѣдприятията държавни, безъ да ги даваме на чужденци, че тѣ въ това отношение се опираха главно на помощта и поддрѣжката на българския държавенъ кредитъ, даденъ въ формата на Българската Народна Банка, нѣщо, за което ние сме хвалени даже отъ чужденцитѣ? Азъ, напр., съмъ чувалъ отъ руси, които сж се удивлявали и ми сж казвали: какъ вие, българитѣ, можете съ българи да построявате желѣзници, когато ние не можемъ освѣтъ съ френци и нѣмци? (Д. Цанковъ: Гласъ вопиющъ въ пустинѣ!) Може да е гласътъ ми „гласъ вопиющъ въ пустинѣ“, но азъ ще си изпълня дълга докрай.

Г-да народни прѣдставители! Виждате, слѣдователно, че тия 3.442.000 л. не сж отъ такова естество, щото да ни принудятъ да правимъ тоя заемъ.

Сега минавамъ по-нататѣкъ. 1.000.000 л. имало порѣчки за вагони и 500.000 л. порѣчки за други нужди на желѣзницитѣ прѣзъ идущата година. За тѣхъ казва самъ г. Министерътъ, че не сж належащи; тѣ ще настѣятъ прѣзъ идущата година. И за тѣхъ ще ни чакатъ. (Министъръ И. Бѣлиновъ: Настѣпили сж вече!) Г-нъ Министерътъ заяви, че не сж нужни до 1 януарий, и, слѣдователно, не сж тия пари толкова нужни. И не за прѣвъ пътъ сж пра-

вени поръчки, които не може да се изплатят навреме. Ще плащаме лихвитъ, и ще плащаме 6—7% най-много. Но не сж тия паритъ, които ни каратъ сега да правимъ тая операция за заема. И молятъ възгледъ е, че България, която има 96.000.000 л. бюджетъ за една година и 4.000.000 население, ще намъри въ разстояние на 2—3 мѣсеца отъ днесъ, като отхвърли доблестно такива унизителни условия, пари не 1½ милиона, а 5—6 и 7.000.000 л. и да ги плати, и особено като е рѣшена да каже на своитѣ кредитори: „бандеролтъ е заключенъ въ Банката, давамъ ви го въ гаранция подъ ключъ, за да не се продава отъ насъ, а да го купувамъ отъ васъ“. И ще намъриятъ пари съ тая гаранция, като ги осигурятъ, че даватъ залогъ единъ годишенъ доходъ отъ 12.000.000 л. А тая гаранция можемъ да осигуримъ още въ тая сесия, макаръ и сребърни левове да е, и бждѣте увѣрени, че ще потекатъ лигитъ на маса банки, които ще дойдатъ да ви прѣдложатъ 125 милиона пари въ брой съ 5% лихва при таквъ обезпечение.

Но ние нѣмаме нужда отъ таквъ заемъ. Ние имаме нужда — и азъ нѣма да събѣтвамъ единъ голѣмъ заемъ за България — имаме нужда, може би, отъ 40—50 милиона, не повече. Но сега-засега нѣма нужда да правимъ и тази операция, а можемъ да отсрочимъ за 5—6 мѣсеца, докато намъримъ благоприятно време. И ще намъримъ. И азъ съмъ убѣденъ, че сжщитѣ тѣзи банки ще дойдатъ да прѣдложатъ тѣзи условия. Тѣ иматъ право да искатъ да имъ дадемъ сигурна гаранция, но нѣматъ право да кажатъ: позволете да вземемъ едно ваше производство, да въведемъ една наша компания да нарежда тютюня, солта или петролея. Това имаме право, ако ние го намъримъ, че е сходно, да го направимъ. (Д. Цанковъ: Като имъ кажемъ, че прѣщатъ нашитѣ каси съ пари, да видитъ какъ ще ни дадатъ!)

Г-да народни прѣдставители! Остава тогава за пристанищата 3.200.000 л., които сж гудени въ смѣтката на г. Сарафова и които дѣйствително ще бждатъ нужни за постройката на пристанищата прѣзъ идущата година. Тѣзи пари сж нужни, плосъ ония 4 милиона за изплащане купона на мѣсець юлий, които сме ги взели отъ другадъ и които не сме повърнали. Ето, слѣдователно, докдѣ се свеждатъ тия 63 милиона. Свеждатъ се именно, че ние имаме остри платежи. За пристанищата трѣбва да кажемъ, че и за тѣхъ не е сега належаща нуждата да се плащатъ; пристанищата не се работятъ много усилено, а прѣдставятъ всѣки мѣсець ситуации за по 100.000 л., та не вѣрвамъ за тѣхъ много да дължимъ. Сега оставатъ 4 милиона за юлския купонъ и 6 милиона за два купона на заема отъ 1888 г. и заема отъ 1892 г. — това сж неотложнитѣ платежи на България. Г-нъ Министърътъ на Внѣшнитѣ Работи не ги гужда въ смѣтката, а гужда само 5.000.000 на Dette Publique, дѣто имаме да даваме за смѣтка на румелийската данъ. За двѣ години, като не е платено, има 5 милиона. Питамъ

азъ сега. Едно време се проповѣдваше, че тая данъ не трѣбва да се плаща, нѣщо, което казахъ и миналия пѣтъ, че е фалшиво, но като сме забавили двѣ години, да отиваме да правимъ такава операция, за да плащаме единъ безлихвенъ дългъ, който не за прѣвъ пѣтъ сме спирали, г-да народни прѣдставители, това ще бжде много отъ наша страна. Ние не можемъ да приемемъ това и не може никой да го поддържа: пари, като румелийската данъ, за които не плащаме лихви, да отидемъ да си чупимъ главата да ги плащаме! Ще ги платимъ безспорно. И ако щете, прѣдложете имъ отъ тѣзи неоптирани облигации отъ 13-тѣ милиона лева. Тѣ ще купятъ нашитѣ книжа. Прѣдложете имъ да взематъ отъ тѣхъ по 89 и плащайте имъ дълга по този начинъ. Тѣ купуватъ френски, английски книжа по 3% за резервния си фондъ; вие имъ прѣдложете таквизи по 6%. Ако не щатъ да ги взематъ, то ще бжде едно много неразумно нѣщо, и ако не вѣрватъ на нашия кредитъ, тогава нека чакатъ. (Министъръ М. Сарафовъ: Ами нали сж заложени?) Сега сж заложени, но, казвамъ, когато се платятъ. (Министъръ М. Сарафовъ: Да платимъ 7 милиона лева — нѣмамъ нищо.) Но, най-послѣ, ако не може да ги платите, ще ви чакатъ.

И тѣй, г-да народни прѣдставители, отъ всички текущи дългъ оставатъ за плащане: едно перо отъ 4 милиона и друго — отъ 6 милиона лева. Сега, питамъ азъ себе си: г. Министърътъ гужда само 4-тѣ милиона лева, а за 6-тѣ милиона не говори нищо, вѣроятно, защото тѣ сж прѣдвидени въ бюджета. Въ бюджета е казано: за купона на 1892 г. толкозъ, за купона на 1889 г. толкозъ и пр. Ако е вѣрно, че бюджетътъ ще се склочи тази година безъ дефицитъ, значи, паритъ за купона ще постѣпнатъ отъ редовнитѣ приходи; иначе трѣбва да приемемъ, че като нѣмаме пари по бюджета и за 6-тѣ милиона, и за 4-тѣ милиона, ние имаме вече единъ отворенъ дефицитъ отъ 10 милиона златни, което не е мислимо, защото ние знаемъ положението, знаемъ постѣпленията отъ косвенитѣ данъци въ размѣра прѣдвиденъ въ бюджета, знаемъ постѣпленията отъ желѣзницитѣ, за които г. Министърътъ каза, че ще постѣпнатъ приблизително толкозъ, колкото сж прѣдвидени — около 9 милиона, знаемъ и прѣвитѣ данъци, и ние нѣмаме основание да се вайкаме и да кажемъ, че нѣмаме пари за разходитъ по бюджета. Има и друго едно обстоятелство. Прѣвитѣ данъци тази година не сж събирани тѣй, както сж събирани въ всички минали години, а сж изостанали по двѣ причини. Първо, защото разхвърлянето на поземелния налогъ, който съставлява 20 милиона лева, стана по новия законъ едва въ края на мѣсець августъ. Бирницитѣ, които бѣха заняти съ опрѣдѣлението на градобитнината, прѣзъ септемврий не сж могли да получатъ разпрѣдѣлението и да почнатъ събирането, и то е почнало едва въ мѣсець октомврий. Ето, виждате, какви причини каратъ държавитѣ да правятъ dettes flottantes. Доходитѣ ни, както знаемъ, почти всички постѣпватъ въ октомврий, ноемврий и декемврий,

защото поземелниятъ налогъ тогава едва почва да се събира отъ земледѣлцитѣ; мита тогава се събиратъ повече, защото закриването на навигацията по Дунава кара хората отъ Сѣверна-България тогава да си внасятъ повече продукти и т. п. Но най-важното е, че събирането прѣжитѣ даяния е изостанало тая година повече по причина, че късно сѣ били разхвърлени и късно е пристѣпено къмъ тѣхното събиране. А по втората причина, нека ме извини г. Министерътъ да кажа, че той твърдѣ малко е ходилъ въ своето Министерство и малко се е занимавалъ съ тази, на неговъ възгледъ, дребна работа, а тя за мене е много едра. А пъкъ че това нѣщо е тѣй, г-да народни прѣдставители, убѣждава ви „Държавенъ Вѣстникъ“. Въ брой 261 отъ „Държавенъ Вѣстникъ“, отъ 23 ноемврий, на стр. 8, се казва: „Вѣдомость за постѣпилитѣ прѣзъ октомврий 1901 г. прѣки данъци и останалитѣ такива за събиране на 1 ноемврий с. г.“, отъ която личи, че сѣ събрани прѣзъ октомврий недобори за смѣтка на 1877/91 г. 39.785.62 л.; за 1892/95 г. — 39.317.73; за 1896/98 г. — 202.046.33; за 1899 г. — 397.745.08; за 1900 г. — 1.582.031.70 — защото десетѣтъ бѣше почти прибранъ, та малко недобори има. Значи, че за тази година сѣ прибрани отъ всичкитѣ прѣки даяния — патентъ, налогъ върху занятията, пѣтна повинность, военна повинность, налогъ върху сградитѣ — сѣ една рѣчь, отъ всичкитѣ прѣки даяния 3.407.544.81 л., а всичко събрани 5.668.471.27 л. прѣзъ този мѣсець. Прѣзъ 1898 г., азъ помня много добръ, че постѣпваха мѣсечно по 6.000.000 л. само отъ прѣжитѣ даяния. (Министъръ И. Вѣлиновъ: Гръшките, г-нъ Теодоровъ! Има тукъ една вѣдомость — повече отъ 5.300.000 не е постѣпвало.) Не може да е погрѣшка, защото азъ помня добръ. Остава за събиране на 1 ноемврий отъ тая година толкозъ и отъ онази толкозъ, а главно отъ 1900 г. оставатъ повече отъ 6.000.000 л. а отъ 1901 г. 19.297.353.91 л. или всичко съ недоборитѣ за миналитѣ години остава за събиране на 1 ноемврий т. г. 41.507.170.71 л. Отъ тѣзи 41.507.170, които имаме да вземаме на законно основание отъ българскитѣ данъкоплатци, които не сѣ всички несѣстоятелни, а има между тѣхъ и сѣстоятелни — може би, и азъ да съмъ единъ отъ тѣхъ, защото не съмъ си платилъ патента за второто полугодие за тази година, а видѣхъ, че имаше адвокати, които до онзи день не бѣха си заплатили и за първото полугодие — отъ тѣзи 41.507.170 л., питамъ ви азъ, не може ли да съберемъ за купона си прѣзъ този мѣсець нужната сума 6.000.000 л. и позволено ли е да оплакваме България, да казваме, че България пропадала, не може да намѣри 6 милиона лева, когато въ книгитѣ си тя има да взема повече отъ 41.000.000 л. недобори? Съберѣте поне толкова, колкото е било миналата година. Не мислѣте, че трѣбва да съдѣрѣтъ кожитѣ на хората, за да вземемъ тѣзи недобори. Нѣма да ги вземемъ незаконно. Доста ни сѣ срдствата, които се прѣдвиждатъ въ закона: който може да плати, той ще плати, а който не може, нѣма да

плати; но отъ 4 милиона хора, когато ги стѣгнете, сѣ може да се прибератъ 6.000.000 л. отъ 41 милионѣ недобори. Сега, 26.996.840.58 л. сѣ били недоборитѣ миналата 1900 г. на 1 ноемврий; значи, сѣ 15 милиона лева сѣ били по-малко, отколкото сѣ тази година — „Държавенъ Вѣстникъ“, брой 265, отъ 2 декемврий 1900 г.; 32 милиона и нѣколко хиляди сѣ били въ 1899 г. на 1 ноемврий — „Държавенъ Вѣстникъ“, брой 258; значи, сѣ 9 милиона лева по-малко сѣ били недоборитѣ, отколкото сега, защото и г. Теневъ тоже бѣше изоставилъ събирането на данъцитѣ — неговитѣ бирници се занимаваха съ политика. (Ц. Таслаковъ: „Миръ“ пишеше, че много ги прѣслѣдвали! Азъ не знамъ кой казва право — той ли, или Вие?) Азъ отговарямъ за туй, което говоря тукъ. (Ц. Таслаковъ: Какъ така, пѣла аларма бѣхте вдигнали въ вѣстницитѣ за това!) Никога „Миръ“ не е писалъ да се не събиратъ данъцитѣ. Азъ отъ министерското мѣсто съмъ казвалъ тукъ, че никой министъръ не може да се осмѣжда за дѣто събира данъцитѣ; може да се осмѣжда, че ги не събира, защото отъ минутата, когато му дадете бюджета и му кажете: туй ще съберешъ, а туй ще платишъ, той е длъженъ да събере това, което е прѣдвидено въ бюджета, за да може да плати онова, което е прѣдвидено въ разходния бюджетъ. Ако данъцитѣ сѣ тежки и хората не могатъ да ги носятъ, не ги гласувайте; но веднажъ гласувани, трѣбва да се събиратъ, и за да не останатъ само писани на книга, да се взематъ мѣрки за да се събератъ. Въ 1898 г., г-да прѣдставители, били сѣ 27.379.640 л.; значи, сѣ 14 милиона по-малко, отколкото сега. Виждате, прочее, че нѣма година, когато недоборитѣ да сѣ били толкозъ много къмъ 1 ноемврий, по причини съвършено понятни, но които сѣ ни поставили въ една врѣмenna нужда. Но ако вие прѣдставите на кредиторитѣ си туй положение, тѣ ще уважатъ вашитѣ мотиви, за да не плащате сега, и даже ще ви авансиратъ нови суми срѣзъ съкровищни бонове. Убѣденъ съмъ въ това положително. Нека се взематъ мѣрки за събирането на 6-тѣ милиона лева, защото тѣ могатъ да се събератъ. Нѣма да позволи историята да се оправдаваме съ това, че като сме имали на 1 ноемврий т. г. 41 милионѣ лева да събираме, ние сме се вайкали отъ министерската трибуна и сме казвали, че България ще загине. (Д. Ризовъ: Ще фалира!) Да, че България ще фалира, защото не могла да си плати купонитѣ. Това нѣщо никой нѣма да ви проси, и нѣма да ви извини, нито ще признае виновни тѣзи правителства, които сѣ управлявали прѣди 5 или 8 години. Нека мислимъ, че държавното управление, че държавниятъ кредитъ е врѣженъ въ ръцѣтъ ви, че настоящето и бѣдѣето на България е въ ръцѣтъ ви, и нека не унижаваме тази страна. (И. Станчевъ: Защо вие не направихте това?) Тя ще ви пита, защо не направихте това, тя ще ви иска отговоръ. Ще ви иска отговоръ съврѣмennото поколение, ще ви иска отговоръ и историята, и вие се пригответе да отговорите, не тѣй, както отъ трибуната отговори

г. Д-ръ Ходжевъ, а да отговорите на тѣзи въпроси тѣй, както трѣбва. Ще живѣе България и по-нататѣкъ, обвързана макаръ съ монополи, и ще виждате какъ си плаща редовно купонитѣ. (Ц. Таслаковъ: Тя ще живѣе, но този валѣтъ борѣтъ трѣбва да се плати!) И вие, който сега ме прѣкъсвате, ще носите отговорността, че не искате да знаете какво ви говорятъ истинскитѣ цифри, какво ви повеляватъ скжпнитѣ интереси на Отееството, — скжпнитѣ интереси на Отееството, които вие сте пратени тукъ да защищавате, да защищавате Отееството, а не да го срамите прѣдъ неговитѣ очи, прѣдъ историята.

II. Станчевъ: И Вие бѣхте пратени, но не направихте това, което проповѣдвахте!

Т. Теодоровъ: За това, което е правила Народната партия, готовъ съмъ да отговарямъ. Азъ съмъ билъ Министъръ на Финанситѣ една година и четири мѣсеца, и за всичко, което съмъ направилъ като такъвъ, готовъ съмъ да нося прѣдъ Отееството отговорността, и ще се гордѣя винаги съ направеното.

II. Станчевъ: И ще носите!

Прѣдседателътъ: Моли, не прѣкъсвайте!

Т. Теодоровъ: Желалъ бихъ да можете да кажете и вие скжщото това за вашитѣ работи и за днешния заемъ.

II. Станчевъ: Само въ адвокатскитѣ дѣла трѣбва да имате този куражъ, не тукъ! (Гласове отъ дѣсниия центъръ: Мълчи бе! Руски хранениятъ си ти! — Глъчка.)

Прѣдседателътъ: Моля ви, г-да, оставѣте оратора да говори!

Т. Теодоровъ: Г-да прѣдставители! Вие виждате, че оставатъ още други 4 милиона. Нѣма да казвамъ повече нищо; мисля, че и тѣ трѣбва да се платятъ. Щомъ се прѣдвжидатъ въ юлския купонъ, трѣбва да се платятъ. Ако не могатъ да се събератъ въ 2 недѣли или 3, мисля, че може да се просрочи още една-две недѣли и прѣзъ слѣдующия мѣсецъ трѣбва да се платятъ. Най-сетнѣ можемъ да спремъ всичкитѣ наши вътрѣшни платки. Вие виждате, че постѣпления има: отъ прѣжитѣ данъци 5 милиона, отъ косвенитѣ налози 2 милиона, отъ митницитѣ 1 милионъ, та ставатъ 8; 1 милионъ ще постѣпни отъ желѣзницитѣ, ставатъ 9 милиона; доходи, които се прѣдвжидатъ въ бюджета, ще да постѣпнатъ само отъ три пера въ разстояние на единъ мѣсецъ, а има още да се събиратъ. За недоборитѣ отъ минали години не говоря. Виждате, слѣдователно, че опасността не е тѣй голѣма, та да изгубимъ главата си и да правимъ неразумни работи. Ако ли при сѣ това ги направимъ, нека

да знаемъ, че ги правимъ съзнателно при тия обстоятелства и да се не каже, че не сме знаели, че не ни е било казано.

Г-нъ Бѣлиновъ употрѣби една метафора, когато говорѣше, като каза, че България приличала на жена съ заплетена коса, която не може да се разправи съ чесане, а ще трѣбва да се отрѣже, за да израсте по-добра. Г-нъ Бѣлиновъ можеше да каже, че това прилича на изрѣзване само ноктитѣ на една жена. България има нокти кирливи, ще ги отрѣжемъ, за да ги очистимъ и свършена работа! Но ми се струва, че операцията, която искаме да направимъ въ случая, не е такава, каквато би трѣбвало да се направи. Не е работата да изрѣжемъ косата, за да израстне по-хубава; не е да изрѣжемъ ноктитѣ, за да станатъ по-чисти, ами операцията, която ние правимъ — ще говоря и азъ съ метафора — прилича на едно връзване на България за рѣцѣтъ и краката, туряне една примка на гупата ѝ, и края на тая примка да държи другъ. На тѣлото на България се гуждатъ пиявици засега 2—3, а по-погѣ да-ще Господъ и повече. Ако е работата за метафори, така трѣбва да се мисли. Тая операция не прилича на рѣзането на коситѣ: нека не правимъ прѣувеличение, нека гледаме на събитията сериозно; защото съ викове, съ взаимни укори, съ стоварване вашата отговорностъ на мене, и на тебе, и на други, нѣма да се помогне на Отееството. Нека да погледнемъ на работитѣ трѣзвено и да прѣмѣримъ събитията и постѣдствията имъ както се изисква.

Сега, вториятъ въпросъ е: ако положението е таково, че не изисква никакво сега-засега изгубване на главата, ако, слѣдователно, ние отхвърлимъ тѣзи договори, ще се обяви ли България фалитъ и кой ще ѝ обяви и за какви дългове? Азъ четохъ, че даже нѣмскитѣ вѣстници се очудватъ, че България, поради затрудненията да посрѣщне купонитѣ, отива да извърши такава операция. Сами тѣ ни казватъ, че банцитѣ иматъ интересъ да почакаатъ, ако сж врѣмениятъ затрудненията. Ако затрудненията сж окончателни и не даватъ възможностъ да се поправимъ, тогава — да; тогава ще се прибѣгне къмъ други операции. И какви сж тия операции? Казватъ: контролъ ще дойде, нѣщо не малко заплашително, че контролътъ е страшно нѣщо, което постѣга на нашата независимостъ, което ни унижава. Но, г-да, контролътъ е по-малко зло отъ туй, което ни прѣдлагатъ сега, защото контролътъ ще се ограничи само да се прибира онова, което ти имашъ да давашъ, и ще каже: „туй и туй, понеже го не планашъ, азъ ти поставямъ на тѣзи и тѣзи доходи по бюджета — отъ митницитѣ, отъ тютюня — контролъ, за да постѣпватъ за смѣтката ти еди-каждъ“. Но този контролъ нѣма да изѣде България, той нѣма да поврѣди на нейното производство, и най-много, което може да направи, е, да осигури плащането на купонитѣ и въ това отношение да ни постави въ редъ. То е едно оскръбление, наистина, едно унижение за насъ, защото се туряме подъ

опека; но не както вие мислите, че контролът, който би дошъл, ще е бог-знае какво голѣмо, какво страшно нѣщо. Тукъ, обаче, вие не само допущате контрол, а му давате и право да обсебн една култура, една търговия въ страната, да нормира културата, производството на тютюни, да монополизира фабрикацията и продажбата му, за да се ползува отъ печалбата той, да му се осигори 8% лихва върху капитала, да му се осигури това и онова, съ войската и жандармерията да бѣде съ заставенъ да гонитъ контрабандиститѣ, за да се ползува той. Ако територията на Държавата се уголѣми, ако населението порастне, да бѣде пакъ въ негова полза и, при всичко това, да изнася печалбитѣ. Това е едно зло много по-голѣмо. Г-да народни прѣдставители! Контролътъ е само една прѣдпоставяща стадия на това, което сега ни се прѣдлага. Отъ всички форми на държавния кредитъ, тази е послѣдната, и тия условия се налагатъ, само когато държавата фалира — ако се допусне, че една държава може да фалира — т. е. кредиторитѣ взиматъ богатствата на страната, за да ги експлоатиратъ. По-нататкъ нѣма възможни жѣртви. Отъ какво искате да се спасите вие? (Д. Цанковъ: Отъ народнитѣ — да не крадатъ! — Смѣхъ.) Има, г-да народни прѣдставители, заеми на личенъ, на публиченъ кредитъ, има заеми гарантирани съ ипотека, а по-нататкъ има заеми съ държане на нѣкои цѣнности въ рѣка, съ събиране приходи — само съ събиране на приходитѣ. Въ това положение се намира Турция. Когато сключва заемъ, тя дава залогъ десетъка или беллика по окръзи, и кредиторитѣ контролиратъ събирането на приходитѣ; но тѣ не могатъ да експлоатиратъ богатствата ѝ, а събиратъ само приходитѣ ѝ. Ние какво правимъ? Ние минаваме този стадий и отиваме къмъ по-лошия, когато кредиторитѣ не само събиратъ прихода, не само го записватъ въ книгитѣ си, не само го получаватъ, а още го експлоатиратъ и извличатъ извѣстни ползи. Напната работа е много странна. Азъ не виждамъ какъ можемъ да фалираме, когато ние съ сключването на този договоръ сме фалирали вече. Този договоръ е, който нѣма да ни даде да отидемъ напредъ. Тукъ ще се спремъ и въ този стадий ще почнемъ да гниемъ — друго-яче, г-да прѣдставители, не може. Прѣмърѣте всичко хубаво и рѣшете въ себе си: заслужва ли България тая сѣдба? Вие ни казвате: не говорѣте съ лиризмъ. Какъ да не говоримъ съ лиризмъ, когато разсѣдъкътъ говори, че е гибеленъ този заемъ? Какъ сърцето да не плаче, (Х. Топузановъ: И съ крокодилски сълзи!) когато въ момента, когато ние ще кажемъ „да, приети сѣ договоритѣ“, връщане вече нѣма? Това не е десетъкътъ, който на слѣдующата година да го отмѣните: на слѣдующия денъ вече ще бѣде късно и не ще може да го отмѣните! Чувамъ нѣкои г. г. народни прѣдставители, които казватъ: ние лесно ще се отгървемъ отъ тѣхъ: ще заплатимъ капитала и 2 1/2 милиона обезщетение. Припомнѣте си онзи параграфъ на договоритѣ, който

азъ четохъ миналия пътъ и който казва, че, за да отгървимъ монопола, трѣбва да заплатимъ паритѣ изцѣло и послѣ да платимъ всичкото обезщетение и за 10 години напредъ печалбитѣ. Помислѣте, ако се вържемъ сега, ще ли бѣдемъ въ състояние нѣкога да се отгървемъ? (Министъръ М. Сарафовъ: Нѣма такова вѣщо въ договоритѣ, г-нъ Теодоровъ! Има обезщетение само.)

Минавамъ сега на друго. За да ни убѣдятъ, че България е въ лошо финансово положение, казва единъ аргументъ: „каково искате отъ нашето Отечество, когато отъ нѣколко години насамъ ние не сме плащали купонитѣ си отъ обикновенитѣ срѣдства — това го каза единъ, втори и трети министъръ, — какво искате отъ насъ, казватъ тѣ, когато купонитѣ се плащатъ съ заемъ?“ Това е говорено и отъ бившитѣ министри. Но азъ ще кажа, че то е единъ аргументъ фалшивъ, и позволѣте ми на този аргументъ да се сира малко, за да видите, че нашето Отечество не е дошло до този халъ — да не плаща купонитѣ си освѣнитъ съ заеми. Ако, обаче, е дошло до това положение, азъ ще ви покажа и за него единъ цѣръ сега. Ако е вѣрно това положение, ако е вѣрно, че ние не сме плащали купонитѣ освѣнитъ съ заеми, тогазъ стойността на купонитѣ ще остана всѣка година въ дефицитъ, защото паритѣ отъ заема не влизатъ въ обикновенитѣ ресурси на бюджета: тѣ сѣ извънредни приходи, които балансира въ извънреднитѣ разности, които се правятъ. Значи, ако ние не сме имали пари да плащаме купонитѣ, както сега казватъ; ако се взематъ пари отъ банцитѣ, за да се платятъ купонитѣ, то — заемитѣ ни понеже не сѣ правени за обикновени нужди на Държавата и не се вписватъ въ обикновенитѣ приходи — излиза, че изразходванитѣ така пари сѣ дефицитъ вече. Е добръ. Четохъ тукъ колко сѣ дефицититѣ отъ народнияшкото управление — за по-напредъ нѣма да говоря. При всичко че и по-напредъ не е било по-малко лошо, това нѣщо е една клевета да се говори по адресъ на България; постоянно, три години подъ редъ се е говорило въ тази ограда въ ущърбъ на кредита на България, който трѣбва да пазимъ като зѣницата на окото си и да не въвеждаме въ заблудение хората. Въ главния отчетъ за 1899 г. на Министерството на Финанситѣ, като се цитиратъ дефицититѣ, казватъ ми да чета 111 страница. Азъ обяснихъ въ прѣдшната си рѣчь, защо 111 страница не трѣбва да четете, защото държавното счетоводство не се регулира по нея, а трѣбва да се чете 101 страница. Но азъ съмъ съгласенъ да чета и 111 страница — нека, обаче, направя това, което е право. Въ 1895 г., г-да прѣдставители, дефицитътъ е обозначенъ на 3.992.449 л. — на стр. 101 отъ главния отчетъ на Финансовото Министерство; въ 1896 г. дефицитътъ е 7.296.032 л.; (Д. Цанковъ: Слаба работа!) въ 1897 г. дефицитътъ е 6.324.241 л.; (Нѣкой отъ лѣвизата: Нищо!) за 1898 г. дефицитътъ е 3.605.843 л. Сега за третѣ тия години, отъ 1895 г. захващамъ: кой е правилъ този

дефицитът, защо го е правилъ, оставяте този въпросъ. Ако щете, азъ ще се повърна и на него. То е важенъ въпросъ, но лошо го разбиратъ тия, които говориха по него — даже съвсѣмъ не го разбиратъ. Вземѣте, че азъ съмъ го направилъ и заслужавамъ да бъда обѣсенъ. Нали това нѣщо, ако е така, трѣбваше тогава ние да не можемъ да си платимъ купона, но само за 3.992.449 л. прѣзъ 1895 г., за 7.296.032 л. прѣзъ 1896 г., купона отъ 6.324.241 л. за 1897 г. и онзи отъ 3.605.843 л. за 1898 г.? Само толкозъ не ни стигнали пари, за да се изплатимъ. Е добръ. Знаете ли колко е купонътъ прѣзъ 1895 г. и тия до 1898 г.? Прѣзъ 1895 г. платено е за погашение на държавнитѣ дългове 677.000 л. по заема отъ 1888 г., 410.000 л. по заема отъ 1889 г. и 925.700 л. по заема отъ 1892 г. и лихвитѣ по тия три заема 8.714.355 л., тѣ сж 10.727.055 л. Значи, не е вѣрно това, че купона не сме могли да платимъ, щомъ сме имали дефицитъ. Ако прѣзъ тая година е имало дефицитъ 3.992.449 л., то значи разницата 6.734.606 л., която съществува между 10.727.055 л., сме я платили отъ срѣдствата на хазната. Защо говорите тогава, че не сме могли да си платимъ купона? По-нататъкъ, вземѣте 1896 г. Платили сме за погашение на заема отъ 1888 г. 718.000 л.; отъ 1889 г. 435.000 л.; за погашение на заема отъ 1892 г. 898.000 л.; за лихви 8.673.605 л. — всичко 10.724.615 л., а между тѣмъ дефицитътъ е билъ 7.226.032 л.; значи, половината само, а другата половина сж изплатени отъ бюджетни срѣдства. Вземѣте 1897 г. Платили сме лихви и погашения 11.150.189 л., а дефицитътъ е билъ само 6.324.241 л. Наконецъ, въ 1898 г. лихвитѣ и погашенията сж били 12.710.905 л., а дефицитътъ е билъ 3.605.843 л. Ами само това ли е, г-да прѣдставители, което сме изплащали? Забѣлжете, че освѣнъ това сме изплащали по 2.200.000 л. за руския окупационенъ дългъ и по 2.951.000 л. на *Dette Publique* за румелийската данъ и 500.000 л. за *arrière*; като съберете всички тия пера, тѣ правятъ една сума отъ 5.651.000 л.; прибавѣте ги къмъ другитѣ, излизатъ около 17.000.000 л. Значи, 17.000.000 л. сж били платени по нашитѣ дългове — 17.000.000 л. сж платени въ злато въ странство, а 3.000.000 л. само сж били дефицити. Не е ли доказателство това, че сме плащали купонитѣ съ собствени срѣдства, съ срѣдства на бюджета? Но азъ не обяснихъ ли въ миналото засѣданіе, че при нашитѣ условия, при които България се развива днесъ, единъ дефицитъ отъ 3—5—6.000.000 л. въ годината не е нѣщо особено, когато въ България се строятъ гимназии за пръвъ пѣтъ, когато се строятъ казарми за пръвъ пѣтъ, когато се строятъ желѣзни пѣтища за пръвъ пѣтъ, морски пристанища и пр., и когато тия работи сж въ постройка и не могатъ да носятъ още доходи, защото тѣ ще донасятъ доходи и ще плащатъ лихвитѣ и погашенията, но подиръ 10—20—40—100 години; въ такова положение една страна, била тя България, или Франция, или Англия, не може да сключва бюджета си безъ дефицитъ. Защо въз-

ставате противъ дефицититѣ? Мислите ли, че България ще изкорени дефицититѣ? Има ли народъ, има ли държава, колкото и цвѣтуца да е, която да е гарантирана, че нѣма да има дефицити? Защо се толкозъ въоръжавате противъ дефицититѣ, които въ 5 години, отъ 1894—1898 г., възлизатъ на 23.000.000 л.? Мислите ли, че това дава право да направите безумието, което искате да направите? Азъ зная много лица, между които и единъ англичанинъ, Мистеръ Low, който е днесъ членъ на международната комисиия въ Атина, която контролира гръцкитѣ финанси, че се възхищаваха отъ нашето социално положение. Мистеръ Low стоя 3—4 мѣсеца туку и казваше: чудно е, че можете да свършите съ 4—5.000.000 л. дефицитъ, и казваше, че ако България направи за нѣколко години и 100 милиона дефицитъ, нищо не е за нея. (Гласове отъ лѣвицата: А а а! — Д. Цапковъ: Той е билъ чифутинъ!) Вие сега се възмущавате, но ще видите какъ бюджетото ще ви изобличи. И вие знаете, че дефицититѣ сж отъ 1884 г., а не отъ 1894 г. Отъ 1884 г. сж били по-големъ, а въ послѣднитѣ години сж били намалени. Този човѣкъ казваше така, че ако тия дефицити произлизатъ отъ разноси направени за увеличение производството на страната, за повдигане на търговията ѝ, индустрията ѝ, за повдигане на земледѣлието и скотовѣдството; ако вие, въ тия похвални усилия, които правите, сте направили тия дефицити, за да създадете основата за едно економическо повдигане на нашия народъ, не трѣбва да се смущавате, че въ 10 години сте похарчили 100 милиона — не, разумѣва се, за нѣкой военни прѣдприятия и разходи — но азъ си ги обяснявамъ, казваше той, вашитѣ дефицити, защото виждамъ какви усилия правите за увеличение производителнитѣ сили на страната, и тия пари не сж изгубени, а вие ще събирате приходитѣ имъ подиръ 15 години двойно. Той бѣше незантересованъ — англичанинъ не сж ни дали пари въ заемъ — той нѣмаше причини да лъже, нито да ни хвали. Той бѣше просвѣтенъ човѣкъ.

И така, г-да народни прѣдставители, не е достатъчно да се каже, че има дефицити, а трѣбва да видимъ отъ какво произхождатъ тѣ. Ако произхождатъ отъ това, че сме строили желѣзници, по които не сж могли още да вървятъ локомотиви, че сме строили пристанища, въ които не сж могли още да влизатъ параходи, за да получаваме приходи, то по тая причина и лихвитѣ на тия пари не можемъ да платимъ — защото прѣдприятията не могатъ да повръщатъ тия пари — това не трѣбва да ни отчайва. И за доказателство на това, че не всѣки дефицитъ е нѣщо страшно, което трѣбва да ни отчае и да ни накара да правимъ такива безумни работи, като тая, що искате да направите сега, ще ви приведа за примѣръ Италия. Италия доскоро бѣше образецъ на разбъркана въ финансово отношение страна. Въ в. „*Indépendance Roumaine*“, въ броя отъ 30 ноемврий т. г., азъ четохъ, че отъ 1862 г. систематически до 1898 г., въ разстояние

на 36 години, Италия е сключвала всичките си бюджети със дефицитъ; постоянно е имала дефицити и е имало години, когато дефицитът е достигалъ до 170.000.000 л., (Д. Цанковъ: За туй е прокопсала!) вслѣдствие на което за 36 години Италия е покачила своя държавенъ дългъ съ 6 милиарда и 200 милиона само отъ дефицити. При сѣ това, отъ 1898 г. бюджетътъ на Италия захваща да дава излишъкъ и нейниятъ бюджетъ, както се съобщава въ тази кореспонденция отъ Италия, миналата година е билъ сключенъ съ единъ излишъкъ отъ 30.000.000 и нѣколко хиляди лева, и казва, че отъ 1898 г. насамъ ерата на дефицититѣ е била сключена. Това показва — не познавамъ добръ историкъ на Италия — но това показва, какъ понѣкога положението на една държава, която се устроява, която едва започва да се урежда, която харчи за първоначалното си екипиране, за организиране на войската, за постройката на желѣзници, за разработването на пристанищата, за повдигането на земледѣлнето и пр., може да излѣзе отъ рамките на позволеното и може да заборчлѣе, и ако това заборчляване произлиза за такива цѣли, които може да събудятъ народното производство, паритѣ не сж изгубени, не сж хвърлени на вѣтъра.

Д. Христовъ: Туй издѣно не е вѣрно! Италия се съсипа благодарение на оная политика, която бѣше прокламирана прѣдъ 10—15 години противъ всички прогресивни и демократически елементи, а най-важно, политиката на Криспи е, която докара Италия до печално положение, до фалиране, и ако слѣдъ Висконто Веноста нѣма дефицити, това се дължи на борбата на прогресивнитѣ елементи и на обстоятелството, че намалиха бюджета.

Прѣдсѣдательтъ: Нѣмате думата, г-нъ Христовъ!

Т. Теодоровъ: (Продължава.) Азъ изслушахъ г. Христова, но не искамъ да разправамъ историята на Италия. Въ казането на г. Христова има едно просо истина, защото Криспи съ своята военнлюбива политика сигурно натовари бюджета на Италия съ много стотини милиона лева за въоръжаване. Това е истина. Но, г-да народни прѣдставители, азъ не ви изслѣдвамъ историята на Италия, за да влѣза въ всички подробности, но казвамъ ви туй, за да видите какъ е възможно една държава при грамадни дефицити да се съвземе. Така щото, самиятъ фактъ, че е имало дефицити, безъ да влизаме въ разсѣждане кои сж причинитѣ на тия дефицити, не ни дава право да се алармираме и да говоримъ песимистически, както правятъ днешнитѣ министри. Но не вѣрвамъ да мислятъ тѣ тѣй. Знаете ли, че прѣзъ тия 3 години ние сме строили за по 1½ милионъ лева гимназии, каквито сж гимназитѣ Варненска и Русенска? Махнѣте тия двѣ гимназии и ето ви 3 милиона лева по-малко дефицитъ. Въ странство всички държави, и Ромъния въ това число, прѣдвиздатъ особени суми отъ заемитѣ си,

отъ по-краткосрочнитѣ, за погашение на постройките. И не мислѣте, че една държава може съ обикновени срѣдства изведнажъ да направи всичко, което ѝ е нужно, а, напротивъ, азъ мисля, че трѣбва да се разпрѣдѣли на нѣколко години. Ние имаме този авантажъ, че сме правили гимназии, казарми, училища, съ срѣдства на обикновени бюджети. Било е врѣме, когато въ Министерството на Народното Просвѣщение сж се прѣдвизждали по 1½ милионъ лева помощи само за постройка на училища. Ще кажете, че това е било излишество. Признавамъ, но не сж пари хвърлени на вѣтъра. Тѣ прѣдставляватъ едно богатство.

Ето защо азъ възставамъ противъ идеята, че дефицити е имало грамадни, че тия дефицити ни съсипали до такава степенъ, щото ние днесъ да се показваме по-остарѣли, по-ослабнали, по-унижени отъ всички наши събѣди. Протестирамъ противъ това, защото нищо нѣма по-лъжливо отъ него. Азъ държа да кажа това, защото ако вие не ми дадете право, историята ще ми го даде. Въ днешно врѣме ние стоимъ по-добър отъ Гърция, Турция, Ромъния и Сърбия. Срамъ ме е да се сравняваме и съ други по-голѣми държави, но фактъ е, че стоимъ по-добър въ финансово отношение и отъ нѣкои отъ тѣхъ.

Гласове отъ дѣсния центъръ — къмъ прѣдсѣдателя: Отдохъ дайте!

Прѣдсѣдательтъ: Давамъ отидихъ за 2 часа.

(Слѣдъ отидихъ.)

Прѣдсѣдательтъ: (Звъни.) Засѣданието продължава.

Има думата г. Теодоръ Теодоровъ.

Х. Филиповъ: Едно малко обяснение има да направя прѣди г. Теодоровъ да продължи рѣчта си.

Прѣдсѣдательтъ: Имате думата.

Х. Филиповъ: Г-да прѣдставители! Извѣстно е на всинца, че слѣдъ прѣкъсване засѣданията на 3-й този мѣсець, тѣ днесъ се възобновиха вслѣдствие една декларация отъ страна на Правителството, въ която декларация намъ се съобщава, че Негово Царско Височество, слѣдъ като изслушалъ сегашнитѣ г. г. министри и слѣдъ като взелъ мнѣнието и на нѣкои отъ водителитѣ на други групи, които сж се обявили противъ договора за заема, дошълъ до убѣждение, че другъ не може да води сѣдѣнитѣ на Отееството, освѣнъ днешниятъ кабинетъ и вслѣдствие на което този послѣдниятъ помоли нашего съдѣйствие и поддръжка въ неговата трудна задача. Тая сутринъ, прѣди да се почнатъ дебатитѣ, г. Гешовъ, който е единъ отъ виканитѣ въ Двореца, даде едно лично обяснение, въ което изтъкна, че казаното въ декларацията, какво никой отъ водителитѣ, които били повиквани отъ Короната, за да се съвѣтства съ тѣхъ, не показалъ изходъ отъ днеш-

ното трудно положение, — не е истина, защото, напротив, той, който е единъ отъ виканитѣ, билъ посочилъ на Короната нѣкои пѣтица, билъ посочилъ нѣкои срѣдства за изходъ отъ това положение. Вслѣдствие на туй лично обяснение отъ страна на г. Гешова, намъ се съобщи отъ г. Министъръ-Прѣдсѣдателя, че тази декларация, прѣди да се прочете тукъ, е била поднесена на Короната и одобрѣна отъ тази послѣдната. Излиза, г-да народни прѣдставители — и азъ съмъ длъженъ да го констатирамъ съ едно дълбоко съжаление, защото това ще бѣде, може би, пръвъ случай въ нашия парламентаренъ животъ, — че тукъ има едно противорѣчие между думитѣ на декларацията, която, споредъ казането на г. Министъръ-Прѣдсѣдателя, била одобрѣна отъ Короната, и личното обяснение, дадено отъ самото лице, което било повикано отъ Короната. Излиза, че или едната, или другата страна не казватъ право — нѣщо, което поне мене ме кара да се ужасявамъ, защото такова едно нѣщо ще хвърли голѣма сѣнка върху нашия парламентаренъ животъ: едни може да обвиняватъ г. Гешова, че той е измислилъ това, което днесъ е казалъ, а други може да обвиняватъ Короната, че е изопачила това, което е казалъ г. Гешовъ. Прочее, отъ туй трудно положение, създадено вслѣдствие личното обяснение на г. Гешова, азъ мисля, че трѣбва да намѣримъ изходъ, и, по моего мнѣние, той е слѣдующиятъ. Понеже не е билъ само г. Гешовъ виканъ отъ Короната да се съвѣтва, тъй като въ декларацията е казано, че сж викани нѣкои отъ водителитѣ на групитѣ, които сж се обявили противъ договоритѣ, то азъ бихъ желалъ да излѣзатъ и другитѣ господа да заявятъ и тѣ отъ своя страна: казали ли сж нѣкакви съвѣти на Короната и указали ли сж изходъ отъ трудното положение; защото, ако не сж направили това, тогава декларацията ще бѣде вѣрна. Тукъ въпросътъ така се третираше, като че ли само г. Гешовъ е билъ виканъ въ Двореца, тогавъ когато въ самата декларация се казва, че сж били викани нѣкои отъ водителитѣ на другитѣ групи. Тия нѣкои азъ моля да излѣзатъ и заявятъ дали ли сж нѣкакъвъ съвѣтъ на Короната, изказали ли сж мнѣние въ смисълъ, че е възможенъ другъ изходъ отъ това положение или не, защото, щомъ не сж посочили другъ изходъ отъ положението, декларацията ще остане вѣрна и ще има пълно приложение къмъ тѣхъ.

Този е въпросътъ, който възбуждамъ съ цѣль да излѣземъ отъ това трудно положение, въ което се поставяме, вслѣдствие декларацията на г. Гешова.

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Понеже втори пѣтъ се възбужда този въпросъ, азъ искамъ да кажа нѣколко думи. Декларацията на Министерството е ясна, че г. Гешовъ не е посочилъ онзи пѣтъ, който Короната намира за цѣлезисходенъ въ дадения случай. Вѣроятно г. Гешовъ е посочилъ ония срѣдства, които и намъ посочи. Правилни ли сж тѣ, цѣлестобразни ли сж или не,

за себе си ще кажа, че не сж, а на депутатитѣ оставямъ да кажатъ своето мнѣние. Но понеже г. Филиповъ се явява съ едно свое срѣдство, то ще моля да се спремъ малко и върху него. Той е подалъ формално заявление, че е намѣрилъ новъ заемъ, (П. Станчевъ: Той е заинтересованъ!) и азъ бихъ желалъ да се изслуша това и да се види, защото и азъ имамъ данни по сжщата работа и вѣрвамъ моитѣ данни да сж по-солидни отъ ония на г. Филипова. Затова ще помоля г. Теодорова да отстъпи малко мѣстото си на г. Филипова. (Т. Теодоровъ: Съгласенъ съмъ!) Прѣди всичко, ще ви кажа едно нѣщо.

Х. Филиповъ: Този въпросъ самъ ще възбуди! Сега отговорѣте на моя въпросъ: кои сж били другитѣ водители на партии, които Държавниятъ Глава е изслушалъ?

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Тѣ сами ще се обадятъ. Азъ желая да освѣтля въпроса за заема.

Прѣди 10-на дена получихъ една телеграма отъ нѣкой си Бардо, свършено менѣ неизвѣстенъ господинъ; чувамъ, че билъ адвокатъ въ Цариградъ. Той дохажда лѣтосъ по едно съмнително дѣло, нѣкакъ да получи отъ казната 10 хиляди турски лири за нѣкакъвъ си турски имотъ. Та, отъ тоя господинъ се получи една дълга телеграма, че банката Robarts, Lubbock & Co — една отъ най-почтенитѣ банки на свѣта, съ която постоянно имаме сношения, на която не се минава недѣля да не пишемъ отъ Министерството на Финанситѣ едно-два писма — че тази банка била готова да даде 5 милиона фунта стерлинги на Българското Правителство съ по-изгодни условия, отколкото сж ония на Banque de Paris et des Pays-Bas. Ще ви прочетатъ тия документи, за да ги знаете. Азъ като министъръ не можехъ да му отговарямъ, защото се страхувамъ, че съ моя депеша може да се злоупотрѣби. Обаче, за пълно освѣтление на тая работа, единъ отъ министритѣ отиде и помоли г. Елиота да запита официално въ Лондонъ Робартс, Лѣббокъ & Co истинска ли е телеграмата отъ г. Бардо. И на другия день се получи отговоръ — кратъкъ и ясенъ, че нищо подобно нѣма. Слѣдъ 4 дена се получи отъ сжщата банка писмо до мене, съ съдържанието на което ще ви запознаятъ сега и което ще ви даде да разберете защо ние не можехме да дадемъ значение на подобни прѣдложения отъ г. Бардо. Около сжщото врѣме и г. Филиповъ подаде едно прошение, което ще прочета тукъ и ще оставя сами да си направите заключението. Ние, като правителство, искрено се интересувахме да узнаемъ има ли солидна банка, която да ни даде пари, но да влизамъ въ сношения и прѣговори нѣкакви съ разни непознати лица, считахъ за недостолѣпно и опасно за кредита на Държавата. Дали правилно съмъ постѣпилъ, ще видите отъ прѣписката, която г. Людскановъ ще ви прочете изцѣло.

Х. Филиповъ: Азъ ще моля прѣди това г. прѣдсѣдателя на Народното Събрание да прочете едно мое заявление.

Министъръ-Прѣсѣдатель П. Каравеловъ: Да, да; нека се прочете.

Т. Теодоровъ: Г-нъ Филиповъ! Азъ ще моля да свърша!

Министъръ-Прѣсѣдатель П. Каравеловъ: Да се свърши веднажъ за винаги съ този въпросъ, понеже трѣбва да знаете какъ е истината.

Прѣсѣдательтъ: Моля г. секретаря да прочете туй прошение.

Секретарь А. Урумовъ: (Чете.)

„До Господина Прѣсѣдателя на XI-то Обикновено Народно Събрание.

Господине Прѣсѣдателю!

Въ желанието си да спомогна, доколкото мога, на трудното финансово положение, въ което се намира страната и което, споредъ декларациитѣ на Правителството прѣдъ Народното Събрание, било достигнало дотамъ, щото отъ една страна безъ заемъ да не може да се управлява, а отъ друга — да не може да се намѣри заемъ на по-добри условия отъ онѣзи, които бѣ прѣдложила Banque de Paris et des Pays-Bas, подписаниятъ, като български гражданинъ и народенъ прѣдставител, прѣдъ видъ на споменатитѣ декларации на Министерството, отправихъ на 5 того до г. Министъръ-Прѣсѣдателя и Министра на Финанситѣ едно съобщение, подписано отъ мене и г. А. Bardaut, съ което явявамъ, че упоменатата въ него банкерска къща въ Лондонъ е готова да направи на Княжеството единъ заемъ отъ 5 милиона лири стерлинги на означенитѣ въ същето съобщение условия, които да служатъ за база при сключването на контракта за заема.

Като смѣтамъ, че въпросното съобщение не ще е безъ интересъ за самото Народно Събрание, честь имамъ да Ви изпратя единъ прѣписъ отъ него.

София, 9 декемврий 1901 г.

Съ дълбоко почитание, Тетевенски народенъ прѣдставителъ:

Хр. Филиповъ.

София, 5 декемврий 1901 г.

До Господина П. Каравеловъ, Министъръ-Прѣсѣдатель и Министъръ на Финанситѣ на Княжество България.

Господине Министре,

По лично споразумѣние на първи отъ насъ, долуподписанитѣ отъ банкерската къща Harry Slade въ Лондонъ имаме честь да Ви съобщимъ, че тя

е готова да направи на Българската Държава единъ заемъ отъ 5 милиона лири стерлинги на слѣдующитѣ условия: 5% лихва, емисия не по-долна отъ онази на Banque de Paris et des Pays-Bas, и за гаранция да служи доходътъ отъ бандеролитѣ на тютюня по същия начинъ, който е установенъ за 30-милионния заемъ срѣщу сѣкровищни бонове.

Нужната сума за заема е готова и Правителството ще може да я получи веднага слѣдъ сключването и подписването на контракта. Въ случай на нужда, къщата е готова да улесни Правителството съ потребнитѣ му аванси и прѣди подписването на контракта.

За да може, обаче, да се реализира прѣдложението за заема, необходимо нужно е, Правителството или Вие да пригласите г. Harry Slade да конферира сключването на заема, и той веднага ще тръгне за София. Това приглашение ще трѣбва да му се адресира телеграфически въ банкерската къща Robarts, Lubbock и С-іе въ Лондонъ, Lombard-street 15, или же въ краенъ случай чрѣзъ едно писмо до насъ, по възможностъ още днесъ.

Съ отлично почитание: А. Bardaut.

Хр. Филиповъ.

За вѣрността на настоящето копие:

Хр. Филиповъ.”

Министъръ-Прѣсѣдатель П. Каравеловъ: Сега г. Людскановъ ще ви прочете документитѣ.

Министъръ А. Людскановъ: Г-да прѣдставители! Менѣ ми се падна тази роля, понеже документитѣ сж на английски, та азъ, като знамъ английски езикъ, прѣведохъ ги на български. Документитѣ сж тукъ и може всѣки, който знае английски и френски, да сличи и да види доколко моя прѣводъ е вѣренъ. Дълженъ съмъ, прѣди всичко, да направя слѣдующата бѣлѣжка. Г-нъ Бардо е единъ левантинецъ, адвокатъ, който има сѣдалището си въ Цариградъ, а се явява на 11 този мѣсецъ съ една телеграма на френски езикъ отъ Лондонъ, която има слѣдующето съдържание. Тукъ тя е на френски, а ето прѣводътъ ѝ. (Показва книгата.) Този г. Бардо е идвалъ, както каза и г. Министъръ-Прѣсѣдательтъ, лѣтосъ по една не толкозъ чиста работа — за нѣкакво си турско имущество да дири 10 хиляди английски лири. Както и да е, единъ левантинецъ се явива посредникъ. (П. Станчевъ: Ортакъ съ Христа Филиповъ!)

Телеграмата е слѣдующата:

„София, Каравелову, Прѣсѣдатель на Министерския Съвѣтъ и Министъръ на Финанситѣ.

Ваше Прѣвъзходителство! Г-нъ Хепри Слейдъ — тъй е въ телеграмата, а въ другата като да е Хари Слейдъ — „официално опълномощенъ отъ господата Robarts, Lubbock, е готовъ да тръгне по Ваша покана и да тури услугитѣ на Банката на Ваше разположение, за да уговори и сключи въ

Лондонъ за смѣтка на Правителството единъ заемъ отъ 5 милиона лири стерлинги при най-добри условия. Благоволѣте да отговорите прѣмо на Хенри Слейда чрезъ Roberts, Lubbock, 15 Ломбардъ-Стритъ, Лондонъ.

Адвокатъ Бардо.

Улицата Ломбардъ-Стридъ е, дѣто стоятъ главнитѣ банкери.

Когато се получи телеграмата, направо до г. Министра-Президента, отъ тоя нѣкой си адвокатъ Бардо изъ Лондонъ, извѣстенъ на г. Министъръ-Прѣдсѣдателя и на нѣкои други колеги отъ лѣтосъ по тая афера, за която казахъ, нѣма съмнѣние, че ние се усъмнихме и единъ отъ насъ, който знае английски, отиде при г. Елиота, английскиятъ въ Столицата генераленъ консулъ и дипломатически агентъ, и го помоли да телеграфира отъ името на Правителството до фирмата Roberts, Lubbock, отъ името на която се явява г. Бардо чрезъ едно трето лице, Harry Slade, и да пита: доколко е основателна, доколко е истинска тая телеграма или, по-право, подобно прѣдложение за 5 милиона английски лири. Г-нъ Елиотъ бѣше така любезенъ и сжщия часъ, съ бърза телеграма, адресирана до Roberts, Lubbock & C-ie ги попита, и заинтересованата банка телеграфира пакъ съ бързъ отговоръ, който отговоръ г. Елиотъ съ едно малко писъмце изпрати на г. Каравелова — заедно съ самата своя телеграма. Телеграмата е тукъ на английски и азъ ще я прѣведа на български. По-напрѣдъ, обаче, ще прочета телеграмата на г. Елиота, която той прати да пита г. г. Roberts, Lubbock & C-ie въ Лондонъ.

„Телеграма отъ София—Лондонъ 11/11 R. P. Roberts, Lubbock & C-ie, Ломбардъ-Стритъ, Лондонъ.

Българското Правителство е получило една телеграма, подписана адвокатъ Бардо, която казва, че Вие сте готови да водите прѣговори за единъ заемъ отъ 5 милиона стерлинги и да изпратите Harry Slade тукъ за тая дѣлъ. Правителството ме помоли да узная, ако това е истинско прѣдложение“.

Подписалъ: „Елиотъ“, Британски генераленъ консулъ.

Въ отговоръ на това г. Елиотъ е получилъ телеграма, която праща пакъ намъ въ оригиналъ, а нейниятъ прѣводъ е слѣдующиятъ. Тя е отъ сжщата фирма Roberts, Lubbock & C-ie и въ нея казватъ на г. Елиота: „Не сме опълномощавали никаква телеграма“. А първоначално телеграмата на Бардо бѣше: „Официално опълномощенъ отъ г. г. Roberts, Lubbock“. Това казва Бардо, а фирмата Roberts, Lubbock отговаря: „Не сме опълномощавали никаква телеграма“.

Слѣдъ това сжщата английска фирма Roberts, Lubbock & C-ie, която е една почтена фирма и която е единъ видъ официаленъ финансовъ агентъ на Българското Правителство въ Лондонъ, понеже тя е правила, както ви каза и нашиятъ почтенъ прѣдсѣдатель, нашия заемъ отъ 1888 г., сжщата тая фирма, понеже вижда, че може да има тукъ нѣкоя

афера, нѣкое нечисто дѣло, нѣкоя задкулисна игра, счита за свой дългъ да пише на г. Министъръ-Президента и Министъръ на Финанситѣ, като му прѣпраща копие отъ писмото, което е отправила на Harry Slade въ отговоръ на неговото запитване, съ което послѣдниятъ се домогва да може да изкопче нѣкое пълномощно отъ насъ и да се яви да търси пари. Г. г. Roberts, Lubbock & C-ie пишатъ — тукъ е писмото и копие, което праща той въ отговоръ на Хари Слейда, прѣди още ние да знаемъ за тази работа — тѣ пишатъ на г. Каравелова така — тукъ има и датата:

„До г. Министра на Финанситѣ на Княжество България, София.

Ваше Прѣвъзходителство! Днесъ получихме приложената тукъ телеграма отъ г. Елиота — тя е на английски езикъ — „комуто отговорихме както слѣдва“ — потвърждава телеграмата, която четохъ: — „не сме опълномощавали никаква телеграма“. Вторно говори Робартъ на г. Каравелова въ потвърждение на онуй, което е телеграфиралъ на г. Елиота. — „Тая справка вѣроятно е била прѣдизвикана отъ едно писмо, което получихме миналата недѣля отъ г. Slade“ — значи, по-рано е било третирано отъ г. Slade. „Прилагаме Ви нашия отговоръ до тоя господинъ, като мислимъ, че е добръ, щото Вие да бждете точно освѣдомени за това, що се е случило. На Ваше Прѣвъзходителство покорнитѣ слуги Roberts, Lubbock & C-ie“. Оригиналното писмо е тукъ. Това е. (Показва го.)

Приложеното писмо на Roberts, Lubbock & C-ie до Слейда е слѣдующето. Това е копие отъ сжщата фирма, което азъ прѣведохъ на български. То е послѣдното. (Чете.)

„За г. Slade, улица Елизабетъ“. Въ Англия банкитѣ живѣятъ въ извѣстни улици, които, както ви казахъ, е Ломбардъ Стритъ, дѣто е и банката Roberts, Lubbock & C-ie, а тоя господинъ Слейдъ живѣе въ улица Елизабетъ, югозападната частъ на Лондонъ, когато Ломбардъ-Стритъ е въ източната му частъ. Той е извѣстенъ кварталъ. (Д. Цанковъ: Шопландия може да е това!) Roberts, Lubbock & C-ie пише така. (Х. Филиповъ: Ще Ви обясня!) Моля Ви се! Дайте си оставката като народенъ прѣдставителъ и тогава правѣте прѣдложение. Вие сте заинтересованъ. Хемъ подрядчикъ, хемъ народенъ прѣдставителъ! (Гласове: Вѣрно!) И да бъркате намъ тукъ! (Х. Филиповъ: Азъ ще говоря за това!) Вие се обадохте! (Х. Филиповъ: Вашиятъ дѣдо!) Вие бъркате! Азъ чета документи тукъ! (Чете.)

„За Господина Слейда.

Драги Господине! Извѣстяваме Ви, че получихме Вашето писмо. Работата, както ни я прѣдлагате, е за една емисионна каша, отколкото за една банкова фирма такава, като нашата.“ Значи, казватъ: не е наша работа. (Продължава да чете.) „Съмиѣваме се, обаче, дали нѣкоя отъ нашитѣ най-добри финансови клѣщи“ — значи, пакъ нѣкоя

емисионна къща — „ще бъде разположена да прави предложения конкурируещи една друга. Като финансови агенти и съвѣтници на Българското Правителство ще бъдемъ най-щастливи да туримъ нашитѣ услуги на тѣхно разположение и да наредимъ, съ която къща тѣ биха прѣдпочели, или — ако ги оставѣха на насъ — ние бихме сами избрали нѣкоя и, отъ страна на Правителството, да наредимъ най-добритѣ възможни условия. Нашата комисиона за покриване на всичко би била $\frac{1}{2}$ на сто. Ние вѣрваме, че това би било повече въ интереситѣ на Правителството, отколкото плана, който Вие показвате. Ваши и пр.“

Туй е прѣписката, която ние имаме; туй е истинската работа. Вамъ остава да седите по-нататъкъ, дали има нѣщо сериозно въ тая работа. Вие виждате, че Слейдъ безъ да пита нашето Правителство, безъ да се сношава прѣдварително съ насъ, отпраща се къмъ Robarts, Lubbock & C-ie и иска отъ тѣхъ да изкончи нѣкое прѣдложение за насъ, а пъкъ се отнася къмъ насъ и иска да изкончи нѣщо, за да се яви като нашъ прѣдставителъ, като прѣдставителъ на нашето Правителство прѣдъ тѣхъ и прѣдъ другитѣ банки. Вие виждате ролята, която единъ левантинецъ, адвокатътъ Бардо, играе, за да стѣне нашия заемъ и да може да откопчи нѣщо. Това е положението на работата. Който обича може да ги прочете.

Министъръ-Прѣседателъ П. Каравеловъ: Азъ ви казахъ, че Robarts, Lubbock & C-ie е една отъ най-почтениѣ къщи. Тя има постоянни сношения съ насъ. Всѣки, който е билъ финансовъ министъръ въ България, знае това, че въ недѣлата поне по едно писмо се получава отъ тази фирма. Значи, ако тя искаше да направи заемъ на България, щѣше да се обърне направо къмъ Правителството. Второ. Въ Англия банкитѣ не правятъ заеми; тамъ правятъ заеми само брокеритѣ, или така нарѣченитѣ маклери при бурситѣ, които често биватъ много богати. Ротшилдъ, напр., е брокеръ. Всички писма ясно ни показватъ, че, ако бѣ се намѣрилъ нѣкой да ни направи заемъ, то тази къща можеше да ни послужи като посрѣдница, както е било въ 1888 г., когато стана обмѣнъ на старитѣ български облигации съ нови. Но самата заемъ не прави. Доколото зная и стари правителства сж се обръщали къмъ тая къща. Мисля, че и г. Теодоровъ се е обръщалъ къмъ нея съ специаленъ пратеникъ, и отговорътъ е билъ, че сж били готови да послужатъ като посрѣдници, но не да правятъ заемъ. Затова, прѣдложението на г. Филипова е за мене още отъ първия денъ несериозно — по азъ никого не обвинявамъ. Страхъ ме е само г. Бардо да не се прѣдставлява тамъ като нашъ прѣдставителъ, а прѣдъ насъ като прѣдставителъ на фирмата Robarts, Lubbock & C-ie.

Д. Цанковъ: Азъ искахъ да кажа на г. Х. Филипова, който е забравилъ конституцията — не я

знае; той знае само процесуалнитѣ закони. Туй знае той. Той иска сега, хеменъ всичко каквото е казано на Кнѣза, да го каже тукъ. Забравихте ли конституцията, която казва, че Министерството управлява Държавата подъ върховния надзоръ и ръководство на Кнѣза, на Короната, г-не? Слѣдователно, той може да чуе и сто души. Той си има ръководство — не му удобрява! И е казалъ на своето Министерство: азъ чухъ, но не удобрявамъ нито едното, нито другото, вашето удобрявамъ. Туй искахъ да кажа, адвокатино!

Х. Филиповъ: Въпросътъ, който възбудихъ, бѣше, г-да прѣдставители, свършено другъ отъ онзи, за който се даватъ обяснения. Азъ самъ щѣхъ да възбудя този послѣдния, и затова дадохъ заявление до прѣдсѣдателството на Народното Събрание, защото самичкъ не искахъ да се мисли, че съмъ дѣйствувалъ тайно. Но въпросътъ отначало, който възбудихъ, бѣше този, че декларацията отъ г. г. министритѣ, одобрена отъ Короната, казва, че Държавниятъ Глава се е съвѣтвалъ и съ нѣкои отъ водителитѣ на фракциитѣ, които сж противъ договоритѣ, а ние чухме тукъ единъ отъ тѣхъ, който каза, че не е така работата, както стои въ декларацията. Слѣдователно, за да се разсѣятъ подозрѣнията, че не е ходилъ другъ, освѣнъ г. Гешовъ, трѣбва да излѣзатъ и другитѣ да кажатъ, да се обалятъ и послѣ ще видимъ какво... (П. Станчевъ: Не желаятъ!) Ако желаятъ. Дотогава, докогато не излѣзатъ тѣзи други господа, за да се обясни недоумѣнието, което се тукъ всѣва, всѣки ще мисли, че има една неискренность тукъ. Желателно е, за достолюбието на Държавата, за достолюбието на кабинета, за достолюбието на Короната, да излѣзатъ другитѣ господа, които сж били въ Двореца, и да декларирайтъ. (Гласове отъ лѣвицата: Не щатъ!) Въ декларацията се казва, че Държавниятъ Глава се е съвѣщавалъ съ нѣкои държавни мъже, а излиза въ резултатъ само единъ, а не нѣкои. Значи, не нѣкои, а само единъ е виканъ. Понеме другитѣ, които сж били, не желаятъ да се обалятъ, а мълчатъ, всѣки отъ насъ има право да заключава, че само г. Гешовъ е билъ виканъ. Слѣдователно, въ този случай декларацията излиза невѣрна. (Д. Христовъ: Не!) Г-нъ Каравеловъ нѣма нужда да му разяснявамъ, че граматиката въ този случай е много важна, защото той много добръ разбира тия работи — едно е да се каже, че съ единъ се е съвѣтвалъ, а друго е да се каже, че сж били нѣкои. Значи, остава въ тъмнина, дали е билъ единъ, или сж били нѣколко. (Министъръ И. Бѣлиновъ: Г-нъ Кочо Калчовъ!) Нека излѣзе да каже. (С. Бабаджановъ: Водителъ на фракция не е! — Министъръ И. Бѣлиновъ: „Водители“ не се казва, а — „лица“!) Тогава Господъ и Кнѣзътъ знаятъ.

Сега, позволѣте ми да мина къмъ другия въпросъ, за който самичкъ казахъ, че искамъ да го възбудя. (Гласове отъ лѣвицата: На трибуната!) Мога да отида на трибуната, но вие знаете, че съмъ

човѣкъ боленъ. Моля, туй снизхождение направѣте за мене: не желая на трибуната да излѣза.

Въпросътъ, или, по-добрѣ да кажа, исторіята за едно прѣдложение на заемъ отъ гр. Лондонъ не е изникнала вчера или завчера. Въ по-друга малко форма въпросътъ за намиране на единъ другъ заемъ, освѣнъ у Banque de Paris et des Pays-Bas, датира много по-рано, много по-отдавна, прѣди допълнителнитѣ избори. Азъ бѣхъ въ странство прѣзъ ваканцията и слѣдъ нѣколко дена, като дойдохъ отъ странство, отново се разболѣхъ. Като дойдохъ още, заварихъ нѣколко писма отъ г. Бардо, които не познавахъ, въ които се съобщаваха, че има голѣмъ шансъ да намѣримъ заемъ съ по-износни условия отъ онѣзи, за които писаха нѣкои наши вѣстници. Трѣбваше само да се знайтъ главнитѣ точки на условията, които да послужатъ като база за намиране такива капитални. Въ всѣки случай, обаче, едно условие бѣше съобщено въ тѣзи писма, че каквито и да сж другитѣ условия, нѣма да се иска за гаранция нѣкакъвъ монополъ, а ще се удовлетворятъ да иматъ гаранция само дохода отъ бандерола. Както ви казахъ, бѣхъ боленъ. Г-нъ Каравеловъ отсъствуваше отъ Столицата: бѣше по обиколка и, както е извѣстно на мнозина, завърна се въ надвечерието на допълнителнитѣ избори, на 6 октомврий. На 7 октомврий азъ не желаехъ да го безпокоя и самъ лежахъ на кревата, обаче, на 8-й пратихъ му една записка и го молихъ да наmine у дома ми да му съобща нѣщо важно. (П. Станчевъ: Нѣщо тайно да му съобщимъ!) Викахъ го у дома, г-нъ Станчевъ, защото не желаехъ за такива работи да разправямъ въ кафенетата, както правѣхте вие. (П. Станчевъ: Най-напрѣдъ, Вие нѣмате банкерска фирма! — Г. Кирковъ: Трѣбваше чрѣзъ Вакаро да се обърне!) Азъ ще ви кажа. Както виждате, г-нъ Станчевъ, азъ никакъ не се стѣснихъ да излѣза открито съ едно заявление до Министъръ-Президента и до прѣдсѣдателя на Камарата. (П. Станчевъ: И-добрѣ направи!) Тайно не съмъ дѣйствувалъ и нѣма да дѣйствувамъ. Открито излизамъ и казвамъ. Въпросътъ, дали това е съвмѣстимо съ депутатството ми или не, послѣ ще видимъ — слѣдъ като изслушате исторіята на цялата работа.

Г-нъ Каравеловъ бѣше толкова любезенъ, че дойде у дома. Ако се не лъжа, бѣше подиръ обѣдъ, часътъ 3 или 3 1/2. Дойде; стана му неприятно като ме видѣ, че лежа боленъ. Слѣдъ като се разговорихме относително здравето и пр., азъ пристъпихъ къмъ съобщение на оная работа, за която го молихъ да дойде, като му казахъ, че има прѣдложение отъ Парижъ — г. Бардо бѣше въ Парижъ тогава — въ което се пише това и това. Кой е този г. Бардо, имахъ честта да ви кажа, че не го зная. Послѣ чухъ отъ г. Каравелова, че този сѣщиятъ г. Бардо билъ тукъ лѣтосъ по нѣкой процесъ. Той билъ левантинецъ, или друго, не зная; но едно е важно, че на

8 октомврий, когато бѣше у дома г. Каравеловъ не мислѣше така за г. Бардо, и твърдѣ правъ бѣше, защото какъвто и да бѣде човѣка, стига да намѣри заемъ съ по-износни условия, ние трѣбва да го чуетъ. Слѣдъ като размишлявахме нѣколко думи за финансовото положение на страната, като добри приятели съ г. Каравелова, азъ, най-послѣ, положихъ слѣдующия въпросъ: и тѣй, г-нъ Каравеловъ, мога ли, безъ никой да знае, да пиша на г. Бардо? (Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Като частно лице — мене да не бъркате!) Разбира се като частно лице, а не като министъръ-президентъ, защото нѣмахъ туй право. Г-нъ Каравеловъ на моя въпросъ каза слѣдующето: „Менѣ би било много желателно ако можемъ да завържемъ сношение съ еди-коя си банка“ — не искамъ да споменувамъ името ѝ по причини, които послѣ ще изложа; — „направѣте възможното, пишете, и, ако намѣрите такива и такива условия за единъ заемъ, на драго сърце ще го приема, защото тукъ наистина условията сж много тежки“. Г-нъ Даневъ, чини ми се, тогава бѣше още въ Парижъ. Условията бѣха слѣдующитѣ, които отъ уста на г. Каравелова азъ съобщихъ съ моето писмо до г. Бардо въ Парижъ: 1) 5% типъ заемъ; 2) за гаранция ще дадемъ доходитѣ отъ бандерола, безъ никакъвъ монополъ и режия; 3) срокъ отъ 35—50 години съ право да го конвертираме слѣдъ изтичането на 10 или 15 години. Относително размѣра на емисията, разбира се, не можахме нищо да кажемъ; въ всѣки случай азъ бѣхъ първиятъ, който казахъ, че може да се достигне по-голѣма, именно 85, 86, 87 даже. Съ такива надежди азъ гледахъ тогава, че даже може да получимъ и 88. Може би да съмъ билъ наивенъ, но това бѣше моята добра вѣра въ платежната способностъ на България. Тогава не е имало кой да заподозре нѣщо особено, като съмъ желалъ да добиемъ такива резултати. Това за обяснение на онѣзи, които ме упрекаватъ, които ми правиха бѣлѣжки, че банкерство съмъ вършилъ. Г-нъ Каравеловъ ми каза, че ще бѣде доволенъ и 85 да дадатъ. Азъ съобщихъ всичко това, съ изключение на размѣра за емисията. За него писахъ въ писмото, че този въпросъ остава откритъ, обаче съвѣтвамъ ви — така писахъ на г. Бардо — щото при прѣговоритѣ съ финансовитѣ кръгове, съ които водите сношения, да имате прѣдъ видъ размѣра на емисията по старитѣ контракти, та да не бѣде по-долу отъ 87, 88 и 89 даже; съобщихъ и мотивитѣ, поради които смѣтамъ, че България заслужава по-добри условия за заемъ. Мотивитѣ бѣха слѣдующитѣ. Прѣди всичко, този заемъ не се сключва за друго, освѣнъ да се покриятъ летищитѣ дългове, отъ които на първо мѣсто стои единъ краткосроченъ дългъ по съкровищни бонове отъ 25.000.000 л., на второ мѣсто 7.000.000 срѣщу заложени 14.000.000 л. облигации и на трето — други нѣкои работи. За юский купонъ тогава не знаехъ, че билъ взетъ отъ Руското Правителство. Послѣ — защото всички

държавни дългове на България достигат едва една сума отъ 220—230 милиона лева. Когато пишехъ туй писмо, азъ имахъ прѣдъ видъ черновката на онова изложение, което бѣше пратено отъ страна на Българското до Руското Правителство, за финансовото положение на България, въ което изложение се случи да взема и азъ до извѣстна степенъ участие при съставянето, па ако щете съ собствената си рѣка съмъ го прѣписалъ на руски, защото нѣмаше дѣ да намѣримъ довѣрено лице да го прѣпише. Отъ този мемоаръ азъ се ползувахъ тогава. Споредъ него, държавнитѣ дългове достигаха 220—230 милиона; смѣтнато на глава, това даваше цифрата 58—60 фр. дългъ на глава. Цитирамъ туй обстоятелство, което въ моитѣ очи е много важно и което ще изтъкна, ако ми дойде редътъ да говоря по договоритѣ, защото нѣма държава, която да има да дължи по-малко отъ 150 л. на глава; има държави, които дължатъ по 200—300 л. на глава, а ние имаме само по 56·8 на глава. Това до 19 февруарий, а оттогава малко се е поувеличило, защото дойде юлския купонъ и други платежи; но да го рѣчемъ, че е 70 л., а 70 л. дългъ на глава пакъ е една цифра, която показва, че Българското Княжество далечъ не е кѣмъ пътя да фалира, защото 70 л. дългъ на глава не е много, а, напротивъ, това показва едно добро състояние на Държавата.

Съобщихъ тия данни на г. Бардо и останахъ да чакамъ отъ него отговоръ. Водѣше се дълга и широка кореспонденция. По едно врѣме той ме зарадва съ едно приятно съобщение, че работата е на привършване, всичко е готово и че би било добръ да може да отиде нѣкой. Но всичко това ме моли да държа въ секретъ, защото онии финансисти, които желаеха да ни дойдатъ на помощъ, не искаха да имъ се знае името, понеже Banque de Paris et des Pays-Bas и другитѣ, като заинтересовани, могатъ да имъ направятъ пакостъ. Който е финансистъ, трѣбва да е добръ съ всѣка банка, както и всѣка банка трѣбва да е добръ съ всички останали банки. И азъ туй обстоятелство ще изтъкна по-подиръ, за да се разбере, защо Roberts, Lubbock, като сж били официално запитани, сж дали този отговоръ. (Отъ лѣвицата: О о о!—Д. Цанковъ: Я си седни по-хубаво на мѣстото!) Нѣма да седна, дѣдо Цанковъ, защото въпросътъ е интересенъ и заслужава внимание. Ако сме изгубили толкова часове, нека изгубимъ още $\frac{1}{2}$ часъ, за да се разясни тази история. И азъ съмъ въ правото си да я разясня, тъй като задкулисно сж се говорили по мой адресъ работи, които нѣма да позволя никому да говори. Който обича да говори, да излѣзе открито да говори, както азъ излизамъ съ подписа си. Ако до извѣстно врѣме съмъ дѣйствувалъ безъ да знае нѣкой, то е било въ интереса на работата: такива работи не трѣбва да се разгласяватъ. (Д. Цанковъ: Ти трѣбва да живѣешъ малко нѣщо въ Цариградъ, за да разберешъ какво нѣщо е левантинецъ!)

Казахъ ви, че получихъ по едно врѣме отъ г. Бардо едно радостно писмо. Въ желанието си поскоро да се свѣрши нѣщо благоприятно и да зарадвамъ г. Каравелова, кѣмъ когото всѣкога съмъ питалъ и питая всички почитания и симпатии, азъ дадохъ въра на това писмо и помислихъ, че работата е свѣршена. Второ писмо послѣдва, което ме укрѣпи още повече въ тази надежда. Слѣдъ туй послѣдва едно мѣлчание отъ 3—4 дена и получихъ ново писмо, въ което се съобщава, че всички финансови вѣстници въ Парижъ, съ едно твърдѣ малко изключение, размисли работата по заема съ Banque de Paris като нѣщо вече окончателно свѣршено. Туй обстоятелство разколебало вѣрбата въ онѣзи финансиста, съ които е третиралъ г. Бардо, и той пише, че надеждата взе да ослабва и твърдѣ е възможно всичко да рухне. Цитираше и нѣкои думи отъ нѣкои вѣстници, за да види какъ се произнасятъ тѣ. На помощъ на тѣзи съобщения на Парижкитѣ финансови бюлетени дойдоха и нѣкои наши вѣстници. На всички ви е извѣстно разногласието по въпроса за заема между двата официоза. Докогато в. „България“ излизаше и съ уводни статии, и съ антрефилета да твърди, че заемътъ е сключенъ, „Прѣпоречъ“ казваше, че нѣма нищо и всичко ще се рѣши прѣдъ Народното Събрание. Но не е тамъ въпросътъ. Важното е, че единъ отъ българскитѣ официози излѣзе съ уводна статия да твърди, че заемътъ е нѣщо свѣршено. Чуждитѣ вѣстници взеха това нѣщо за истина и, естествено, кой е онзи наивенъ, който, слѣдъ като прочете въ единъ официозъ, че заемътъ е свѣршенъ, да дойде да третира съ насъ и да ни дава пари, като че той има нужда отъ насъ, а не ние отъ него? Слѣдъ туй, на помощъ на това влияние, което бѣше въ полза на Banque de Paris et des Pays-Bas, дойде едно антрефиле въ в. „България“, което казваше: „Отъ завчера ажното спадна на толкозъ и толкозъ; това е слѣдствие на обстоятелството, че заемътъ е сключенъ“. Моля ви се, слѣдъ такова едно съобщение, какъ можеха финансиститѣ въ Парижъ, съ които третираше г. Бардо въпроса, да гледатъ на работата друго-лче, освѣнтъ да считатъ, че всичко е свѣршено, да се десезиратъ отъ всичко и да ни оставятъ да правимъ каквото щемъ? И дѣйствително, това тъй стана. Онѣзи господа, които бѣха готови да ни версиратъ заемъ на подобри условия отъ Парижъ . . . (Министръ рече: Д-ръ А. Радевъ: Отъ Лондонъ!) Отъ Парижъ, отъ Парижъ; Лондонъ още нѣмаше на сцената. Азъ ходихъ при г. Каравелова, защото по-прѣди бѣхъ боленъ, и той бѣше моментътъ, когато имахъ най-добри надежди, че може да се постигне нѣщо, и го молихъ да види да се изпрати единъ човѣкъ на мѣстото, за да провѣри тая работа и, ако има възможностъ, да се сключи нѣщо добро, а другото тамъ, поврага му, ще видимъ послѣ — контракта, задълженията съ банковата група въ Вiena. Г-нъ Каравеловъ се боеше и намираше, че е малко неудобно — принуденъ съмъ и моля извинението на

г. Каравелова, че разкривамъ тѣзи истории, но разкривамъ ги, защото съмъ поставенъ въ такова положение; нѣма съмнѣние, че много работи ще скриятъ, защото това го изисква достойнството къмъ тогава или онѣгова; — г. Каравеловъ каза, че му е неловко, защото, не дай Боже, ако узнае Banque de Paris et des Pays-Bas, съ която сме почнали прѣговори, може да скъса сношенията съ насъ, а положението на страната е такова, че ние безъ заемъ не можемъ да минемъ. Азъ тогава прѣдложихъ на г. Каравелова своитѣ услуги самъ да отида, на свои сръдства, при всичко че нѣмахъ желание да отида, защото току-що бѣхъ станалъ отъ леглото, стига да се постигне нѣщо. Но естествено е, че въ този случай, за да отидѣхъ да третирамъ азъ, трѣбваше да имамъ нѣщо отъ това лице, което е мѣрдавно въ настоящия случай, защото иначе не можехъ да третирамъ. Г-нъ Каравеловъ каза, че и това не може да направи. Съгласихъ се самъ да отида — макаръ че хичъ не ми се щѣше да отивамъ въ Парижъ, едно, защото бѣхъ боленъ, и, друго, защото искахъ да стоя по-далечъ — понеже желасхъ да докарамъ работата до единъ край и сетнѣ да я дамъ да я доизкаратъ другитѣ. Като не стана туй, скъса се съ Парижъ.

Подиръ нѣколко врѣме получихъ писмо отъ сжия г. Бардо отъ Лондонъ, въ което казваше, че заминалъ за тамъ, вслѣдствие извѣстия указаниа на нѣкои финансови кръгове въ Парижъ, да се отнесе до нѣкои хора въ Лондонъ; но понеже вече наближаваше врѣмето да се внесатъ договоритѣ въ Народното Събрание и бѣше съмнително дали за нѣколко дена ще се успѣе да се направи нѣщо въ Лондонъ, отъ тамъ питаха: могатъ ли да разполагатъ до 15 декемврий новъ стилъ, докогато смѣтаха, че може да се приготви всичко необходимо и да бѣдатъ готови да тръгнатъ, щомъ бѣдатъ извѣстени. Съ г. Каравелова лично азъ не се свѣщавахъ, а съобщихъ и се свѣтвахъ съ друго едно лице, много приближено къмъ него, и ние, свършено частно, безъ да обаждаме нѣкому, взехме да разсѣждаваме: аджеба, дали ще може до 15 декемврий новъ стилъ да се продължаватъ засѣданията и си правѣхме смѣтка, че ще може, защото за такъвъ сериозенъ въпросъ, въ 2—3 дена, колкото да е желателно, не може да се направи нѣщо, за да се прокаратъ договоритѣ. Въ такава смисълъ телеграфирахъ на г. Бардо въ Лондонъ че той може да разполага до 15 декемврий. Вслѣдствие на тази телеграма, получихъ едно съобщение, че той е много благодаренъ, ако това е така, защото е на пътъ да свърши опова, за което е отишълъ въ тоя градъ. Когато вече се внесоха договоритѣ, видѣхме, че срокътъ туренъ за нашето произнасяне е 27 ноемврий старъ стилъ, и азъ рекохъ, че всичко е пропаднало, че всички прѣговори, които отъ два мѣсеца се водятъ, ще останатъ напразно, и затова телеграфирахъ на г. Бардо, че договоритѣ сж внесени, та ако може телеграфически да направи потребното, за да се убѣди Правителството, че има

готово прѣдложение. Азъ самъ не знаехъ, че именно г. Harry Slade е лицето, което е прѣдложило услугитѣ си за да версира единъ заемъ на Българското Правителство. И наистина, на 10-й или 11-й новъ стилъ получихъ сутринята една депеша, въ отговоръ на моята, въ която ми се съобщаваше, че е направено нужното съобщение на Българското Правителство и ми се казваше: „издѣйствувайте незабавно да се изпрати на г. Harry Slade единъ отговоръ, както е въ тази депеша“. Отъ самата депеша нѣмахъ копие, но горѣ-долу вие се досѣщате какво ще да е съдържанието ѝ: Когато получихъ тази телеграма, на 28 ноемврий, дойдохъ туй сутринята и съобщихъ на моитѣ другари г. Тодоръ Николовъ и г. Александра Малиновъ, които едва два дена по-рано прѣди туй бѣха конфиденциално посветени въ тая работа, защото моето желание бѣше, ако може да стане нѣщо, да стане безъ да чуе нѣкой, понеже интереситѣ изискватъ да не сключваме заемъ съ Banque de Paris et des Pays-Bas. Само на тия мои другари конфиденциално бѣхъ повѣрилъ туй, освѣнтъ, разбира се, ако не считамъ, че по единъ неочакванъ случай, една депеша, адресирана до мене, бѣше отворена отъ г. Алекси Филипова. Само на тѣхъ бѣхъ съобщилъ. И когато сутринята на 28 ноемврий получихъ туй извѣстие, че е пратено телеграфическо прѣдложение до Правителството, казахъ на г. Николова и на г. Малинова: ето ви, азъ имамъ извѣстие, че е проведено такова прѣдложение, но азъ нѣма да отида да питамъ г. Каравелова има ли нѣщо, понеже искахъ вече да се дезинтересирамъ отъ тая работа по причини и съображения много естествени, защото не искахъ да се покажа заинтересованъ, като че отъ това зависи моето съществуване. Рекохъ си: да остава г. Каравелова свободно да дѣйствува и да чакамъ, да видя дали той пръвъ ще ми обади, че е получилъ такова съобщение или не. До обѣдъ г. Каравеловъ не ми обади. Вечерята имавме частно събрание въ къщата му, само отъ членовѣтъ на Демократическата партия. Тамъ, слѣдъ като се разискваха и свършиха въпроситѣ, които бѣха поставени на дневния редъ, азъ се обърнахъ — на туй сж свидѣтели всички господа — съ единъ въпросъ къмъ г. Бѣлинова и къмъ г. Каравелова: какъ мисли Правителството, счита ли то себе си ангажирано, по силата на Теневитѣ договори отъ 1899 г., които го задължаватъ да не сключва заеми въ продължение на 5 години, мисли ли, че още продължава да е ангажирано въ тази смисълъ, или же този ангажментъ го счита за падналъ? Г-нъ Бѣлиновъ — и той е тукъ, нека ви каже — ми отпрати слѣдующитѣ думи: „защо поставяте такъвъ въпросъ?“ Интересувамъ се, казахъ. — Ама защо, попита той. Азъ малко кипнахъ и казахъ: Г-нъ Бѣлиновъ, вие трѣбва най-напрѣдъ отъ всички да знаете защо азъ поставямъ този въпросъ и вие най-малко трѣбва да питате защо го поставямъ. Ако не вие, то поне г. Каравеловъ, защото г. Каравеловъ знае, че е въ течението на работата,

и защото работата, за която сте получили тази сутрин телеграма от Лондон, е такава, че трябва да знаете. Ето защо поставям този въпрос, казахъ имъ. Г-нъ Каравеловъ бѣше малко енервиранъ и се впусна по адресъ на г. Бардо да говори, както г. Людскановъ, че билъ левантинецъ, разбира се, въ оскорбителна смисълъ на думата — азъ не зная защо се говори противъ националността — и взе най-послѣ да говори противъ заема нѣкои работи, а най-сетнѣ каза: „докато не се увѣри положително, никакъвъ отговоръ не мога да дамъ на вашия заемъ“. Азъ казахъ: тъй трѣбваше да отговорите още въ самото начало, за да не вдигаме пюрүлтия; кажете ми, че вие сега не можете да отговорите, и азъ ще разбера, че има извѣстни причини, по които не можете да отговорите, защото вие сте държавенъ мъжъ. Като излъзохме навнѣнъ да си вървимъ, попитахъ г. Бѣлинова, който стоеше при една отъ старитѣ портички на г. Каравелова: „Вие, г-нъ Бѣлиновъ, направихте ли нѣкаква постъпка по тая денеша отъ Лондонъ?“ а той ми отговори, че тая работа не била сериозна. Какъ, казвамъ, не е сериозна? Най-послѣ, този човѣкъ толкова разноси и направилъ за денеши, писма и пр. и той самичкъ е телеграфиралъ, че ще дойде тукъ, и кой е онзи лудъ, който, ако нѣма нищо, ще прави тия разноси да дохожда отъ Лондонъ тукъ? (Д. Цанковъ: Länder-Bank има пари!) Г-нъ Бѣлиновъ каза: „ние имаме данни да считаме туй нѣщо за вѣтъръ“, или нѣщо по-силно — по-сетнѣ се употреби още и думата „мистификация“. Азъ не чухъ въ начало разговора и не мога да си припомня кой отъ г. г. министритѣ именно употреби думата „мистификация“, и то въ тая смисълъ, че тукъ между Harry Slade, Бардо и мене е станало съглашение *coûte que coûte* да побъркаме на заема на Banque de Paris et des Pays-Bas, и че ние, азъ собствено, съ туй прѣдложение отъ Лондонъ съмъ агитиралъ между васъ да си дадете гласа противъ заема. Азъ моля, ако има тукъ поне единъ отъ васъ, на когото да съмъ обадиль, че съществува таква прѣдложение, и послѣ да съмъ му повлияль съ туй нѣщо, да се обади и да ме изобличи. (Гласове: Нѣма никой!) А пъкъ туй нѣщо, г-да народни прѣдставители, се е говорило въ частни събрания. Азъ поне така разбирамъ работата и съ намека отъ г. Министра Людскановъ въ неговата рѣчь, когато той излъзе прѣдъ васъ да ви убѣждава да гласувате за, като ви изтъкна, че между депутатитѣ мнозина употребявали нечестни срѣдства, за да склоняль своитѣ колеги да гласуватъ противъ. (Н. Цановъ: Ще кажемъ и за тия нечестни срѣдства.) Азъ моля да вземете стенограмитѣ и да видите дали не е употребена тая дума.

Ето тия сѣ причинитѣ, г-да народни прѣдставители, които ме туриха въ амбицията да настоявамъ и доколкото мога да работя, за да се прокара това нѣщо и за да се убѣдите дали това нѣщо е истинско или не. А азъ вѣрвамъ и досега, че е сериозно,

защото ви казахъ и по-напрѣдъ, че азъ не съмъ тамъ, освѣнъ ако човѣкъ е лудъ, да отиде да си губи врѣмето 3 мѣсеца по Парижъ и Лондонъ и да прави разноси по разни денеши и пр., и послѣ да дойде и тукъ да прави разноси, ако не би имало нищо.

Слѣдъ думитѣ на г. Бѣлинова, че тѣ имали данни да вѣрватъ, какво прѣдложено отъ Лондонъ не било сериозно, азъ се поставихъ въ малко трудно положение. Взехъ да се чудя, кои сѣ тия данни, които Правителството има, когато не е получило отговоръ отъ Робартса? Кои сѣ тия данни? Не искахъ да питамъ г. Бѣлинова, защото той имаше пълно право да ми каже: „азъ не желая да Ви казвамъ“. Вѣроятно тия сѣ даннитѣ, които сега изтъкна: „на левантинцитѣ можемъ ли да имаме вѣра?“ (Министръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Една дума! Кой денъ бѣше това? Сжщиятъ денъ ли, когато г. Бѣлиновъ чакаше отговоръ?) Въ сжщия денъ, когато имавме събрание въ Вашата кѣща. (Министръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: На другия денъ се опровергава това!) На другия денъ тѣ сѣ получили оная телеграма отъ Roberts, Lubbock & C-ie, която каза: „не сме оторизирали никаква телеграма“; т. е. банковата кѣща Roberts, Lubbock & C-ie не давала пълномощно никому да изпраща оная денеша. Сетнѣ, въ писмото, което се прочете отъ Roberts, Lubbock & C-ie тукъ и което е изпратено до Harry Slade, вие видѣхте какво се казва. Съпоставѣте тия два документа и, моля ви се, дайте тълкувание, като имате прѣдъ видъ, че именно Roberts, Lubbock & C-ie, една много сериозна банка въ Лондонъ, а може би въ цѣлия континентъ, никога нѣма да изложи себе си съ подписа си тамъ, дѣто Българското Правителство води прѣговори съ друга банка. Азъ имамъ честта да говоря на дълго и широко, доколкото можахъ, съ г. Каравелова и съ г. Бѣлинова прѣди 3—4 дена и имъ казахъ, че споредъ моего разбиране, работата, именно защото е сериозна кѣщата Roberts, Lubbock & C-ie, тя, докогато нѣма да бѣде официално сезирана съ тая работа, нѣма да сложи подписа си и да каже: „да, азъ дадохъ пълномощно“, особено като се има прѣдъ видъ, че тукъ е въпросъ само за телеграмата, защото по-сетнѣ отъ писмото се вижда, че Roberts, Lubbock & C-ie сѣ имали извѣстни сношения съ Harry Slade. Но на моитѣ думи, на моитѣ увѣщания не се обърна внимание; тѣ не се сподѣлиха отъ г. г. министритѣ, а пъкъ азъ не можехъ насила да кажа: направѣте нѣщо. Тия думи казахъ г. Каравелову и завчера чрѣзъ г. Николова, защото дълго врѣме не бѣхъ ходилъ тамъ; казахъ най-сетнѣ: „г-да, туй е то, което можахъ да съобщя, и вие, ако щете, питайте, пращайте делегатъ; азъ, обаче, вѣрвамъ добросъвѣстно, че тая работа е сериозна“. Казахъ и друго нѣщо, г-да народни прѣдставители. Понеже Harry Slade въ своето прѣдложение, което носи моя подписъ, каза, че той е готовъ веднага да конферира за единъ заемъ съ

Българското Правителство, че е готовъ да третира, азъ молихъ г. Министра да му изпрати такава съобщение: „г-не, готови сме да третираме заема“, като се има за база онуй съобщение въ моето прѣдложение. Каза се, че тѣ не могатъ това да направятъ, защото водятъ прѣговори съ Banque de Paris et des Pays-Bas; като се узнае това отъ тая банка, тя щѣла да скъса всички сношения, и тогава какво ще правимъ безъ заемъ, тогава какъ ще отидемъ? Banque de Paris et des Pays-Bas може да се откаже, а и овѣзи може да се окажатъ не-сериозни и да се откажатъ. Много добръ; уважителни сж тия съображения, като на министъръ. Друго едно съображение се изтъкна още, че Правителството се бои, т. е. г. Каравеловъ го каза това, че се бои, да не би този господинъ да иска да добие една депеша отъ насъ и послѣ да играе на бурсата и да прави гешефти. Азъ му казахъ: „Г-нъ Каравеловъ! Harry Slade иска да му съобщите, че сте готови да третирате съ него за единъ заемъ, и не лично съ него, а съ банковата къща Roberts, Lubbock & Co.“ Има тая фраза въ заявлението: (Чете.) „за да може, обаче, да се реализира прѣдложението за заема, необходимо нѣжно е, Правителството или Вие“ — азъ ще дойда и за думата Вие, защо я гудихъ; може да се види нѣкому странно, защо дѣля Правителството отъ Каравелова — „да пригласите г. Harry Slade да конфе-рира сключването на заема и той веднага ще трѣгне за София. Това приглашение ще трѣбва да му се адресира телеграфически въ банкерската къща Roberts, Lubbock & Co. въ Лондонъ, Lombard-Street 15“. При този модусъ, който е въ самото заявление и който азъ устно съобщихъ на г. г. министритѣ, който точно развихъ на Правителството, да не се депешира направо на Slade, за да не му се дава въ ржцѣтъ никаква телеграма, а да се изпрати чрѣзъ къщата Roberts, Lubbock & Co., която се ползува съ пълното довѣрие на нашето Правителство, когато нѣма да се даде депеша въ ржцѣтъ на г. Harry Slade, защо Правителството не направи това? Азъ казахъ още: можете въ депешата, която ще изпратите, да добавите: „Съобщѣте устно на г. Harry Slade“ — недѣйте му писва, за да не би той да се докопа до едно писмо и съ него да спекулира — „че Българското Правителство е готово да конфе-рира единъ заемъ“; добавѣте още фразата, че туй приглашение, г. Harry Slade да дойде въ София, въ нищо не ангажира Правителството. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Не сж ли Ви казвали 10 пѣти, че г. Harry Slade може да заповѣда винаги да дойде?) Азъ ще дойда до тази точка, г-нъ Каравеловъ! Казахте ми: „ще видимъ“. Остана да размислите. Г-на Вѣлинова нѣмаше. Вие му телефонирахте да дойде. Азъ си трѣгнахъ и на двора срѣцнахъ г. Вѣлинова. Разпавихъ му въ нѣколко думи какво съмъ говорилъ съ г. Каравелова и оставихъ ги тѣ да се съвѣщаватъ. Г-нъ Каравеловъ ми рече да покажа г. Вѣлинову депешата, която г. Бардо е полу-

чилъ, и азъ я показахъ; а г. Бардо имаше слѣдующата депеша отъ Лондонъ, изпратена нему въ отговоръ на една негова, въ която той казваше на Slade, че Правителството не иска нищо: нито приглашение, нито да изпрати свой прѣдставителъ, докато Slade не прѣдстави всичкитѣ доказателства. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Отъ кого е подписана?) Отъ Хеса. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Кой е този Хесъ?) Когато г. Бардо пристигна тукъ, въ деня когато се вдигна засѣданието, азъ, г-нъ Каравеловъ, Ви извикахъ навнѣ. Г-нъ Бардо Ви прочете едно писъмце и Вие видѣхте, че е отъ контората на Harry Slade, подписано отъ нейния съвѣтникъ Хесъ. Ами Вие отдѣ знаете, че тази депеша носи подписъ Хесъ? (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Защото Вие ми я показвахте.) Кажете: телеграмата, която четѣхте тая сутринъ, официална ли бѣше или частна? Тая телеграма, която тази сутринъ Ви изпратиха въ единъ пликъ и Вие помолихте г. Данева да я прѣведе, а г. Людскановъ Ви каза: „полека, защото може да Ви чуятъ“. (Смѣхъ.) Азъ ще Ви кажа, че тайната на кореспонденцията не се пази! Не бѣше ли тая депеша отъ г. Хеса до г. Бардо въ Хотелъ „България“ и Вамъ Ви я изпратиха въ прѣписъ? (Гласове отъ дѣсния центъръ и крайната лѣвица: Bravo! Bravo!) Азъ апелирамъ къмъ всички: къмъ г. Каравелова, г. Людсканова, г. Данева, г. Сарафова, които гледаха депешата! (Министъръ М. Сарафовъ: Азъ не съмъ гледалъ депешата!) Азъ оттукъ гледахъ. Г-нъ Даневъ! Вие не прѣвеждахте ли депешата? Азъ имахъ остро зрѣние и я прочетохъ! Нѣкои приятели ми казаха, че нѣщо сериозно е получено. (Смѣхъ. — Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Отъ контората на Хеса!) Ами отдѣ знаете, че е отъ Хеса, когато въ прѣписа отъ депешата, която Ви показахъ вчера нѣмаше подписъ? Знаете това отъ тази сутриншната частна депеша, която не трѣбваше да се съобщава на Правителството, ако трѣбваше да се пази тайна. Но азъ Ви показвахъ всичкитѣ телеграми, азъ щѣхъ самъ да Ви съобщя и нея, и нѣмаше нужда да се прибѣгва до това срдство. Тя е депеша, която казва, че нѣма нужда отъ нищо повече, понеже пълномощното е нотариално, то е нотариално завѣрено. Туй е депешата отъ Хеса. (Показва.) отъ вчерашна дата, до г. Бардо, защото г. Бардо му телеграфира, че Правителството отказва, не желае по никой начинъ нито приглашение, нито делегатъ да праща. Ето какво казва вчерашната депеша на г. Хеса, съвѣтникъ на къщата Harry Slade: „Bardout, Sophia. Justifications notariées. Partirons samedi. Obtenez envoi délégué ou invitation venir“, т. е. „документитѣ сж нотариални, ще трѣгнемъ въ сѣбота: издѣйствувайте изпращане делегатъ или приглашение да дойдемъ“. Разбира се, ако не се изпрати да се покани, и той въ сѣбота ще трѣгне. Почитаемото Правителство не е направило нищо, а днесъ,

— азъ аслж знаехъ, че това ще излѣзе отъ устата на Правителството — получи се депеша отъ Хеса, въ която се казва: а бе, джанѣмъ, не сж ли достатъчно нотариални книжа, които азъ ще прѣдстави, щомъ ме пригласятъ?! И тамъ има фразата „издѣйствувайте“, която чухъ отъ устата на г. Данева, когато я прѣвеждаше тази сутринъ. Свидѣтели нека ми сж тѣзи господа! (Посочва къмъ крайната дѣсница.) Господата тукъ, щомъ чука думата „издѣйствувайте“ — тая е думата, която се повтаря само въ нашитѣ телеграми — азъ имъ казахъ: „туй трѣбва да бѣде наша депеша“. (Гласове: Bravo! — Н. Козаревъ: Спасяваме България!)

Съжالياвамъ крайно, че сж дошли работитѣ дотамъ, щото съмъ принуденъ да покажа и друго. Този Harry Slade, когото нѣмамъ честта да познавамъ, е билъ въ правото си да иска едно съобщение отъ г. Министра чрѣзъ Robarts, Lubbock & C-ie. Е ли въ правото си да иска такова нѣщо? Човѣкътъ казва: азъ съмъ банкирътъ, не азъ имамъ нужда, а Вие; нѣщо друго: вие водите прѣговори съ една банка и може съ моето идване да Ви поврѣда — както аслж и самитѣ министри смѣтаха, и това бѣше цѣлѣта — може Banque de Paris et des Pays-Bas да узнае, и тогава вие пропадате. Затуй трѣбваше да се телеграфира, че пращатъ делегатъ. Туй едно. Второ: азъ като банкирътъ, казва Н. Slade, не мога да дохождамъ тамъ, дѣто не ме викатъ, особено въ единъ моментъ, когато вие водите прѣговори съ друга банкова кѣща. Ама Вие казвате, че това не било банкова кѣща, която прави заеми. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Такава кѣща Harry Slade нѣма въ цѣлия Лондонъ.) Много далечъ отивате, г-нъ Каравеловъ, като тѣй категорически заявявате това! (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ ще Ви донеса списъка на всичкитѣ банкири.) Трето, този господинъ казва: азъ не мога да се излагамъ при такива обстоятелства, когато вие водите прѣговори съ друга кѣща. И той е въ правото си, защото никоя банкерска кѣща, нито банкиръ, нѣма да дойде. И това е така. Азъ тия работи не ги разбирахъ, но послѣ разбрахъ отъ приятели, че нѣма никоя банкерска кѣща официално да дойде съ своя подписъ и да каже: ето азъ ще ви дамъ заемъ. Ами че не една банкерска кѣща, но ако нѣкой отъ насъ пазарува у нѣкой бакалинъ нѣщо и го спазари за 4 гроша, и въ туй врѣме дойде комшията бакалинъ и му каже: бай Петре, ела, азъ ще ти го дамъ за 3 гроша, нали това се смѣта малко нечестно? Въ банкерскитѣ операции, мисля, че туй има още по-голямо значение. Никоя банкерска кѣща нѣма да отиде да подлива вода на друга, защото тѣ сж въ постоянни сношения. Никоя банка нѣма да рискува да се постави въ неприятели отношения съ друга, чрѣзъ такава постѣпка, каквато искатъ г. г. министритѣ. Нека и това припомнимъ, че г. Каравеловъ и другаритѣ му сж на мнѣние, че тия, които прѣдлагатъ, тия, които трѣбва да дадатъ пари, тѣ

трѣбвало да дойдатъ при насъ. То ще бѣде равносилно: Христо Филиповъ, като има нужда отъ паритѣ на г. Гешова, да каже: да заповѣда г. Гешовъ у дома му, да му даде пари. Ше река даже, че азъ сѣ таки можалъ бихъ да кажа на г. Гешова да дойде у дома, но тукъ нашитѣ министри не искатъ и това да кажатъ. Отъ Лондонъ човѣкътъ казва: „ако не щѣте да дойдемъ да конферираме, кажете ми чрѣзъ Robarts, Lubbock & C-ie, че искате заемъ върху тази база: 5% лихва, гаранция бандерола и емисия не по-долу отъ тая на Banque de Paris et des Pays-Bas; паритѣ сж готови, и даже, казва Slade, ние сме готови да ви дадемъ единъ авансъ, защото на 17, 18 януарий сте имали да плащате купони.“

Ше ме извини г. Каравеловъ, че ще разкрия и тая страна на работата, защото то се разбира, че трѣбва да разкрия поне възможното, а другото ще остави настрана, особено когато се отнася до лица непричастествующи тукъ, които не могатъ да се запитятъ и затова азъ нѣма да си позволя да кажа нищо лошо за тѣхъ или да ги упреква. Г-нъ Каравеловъ още когато имаме желание да се склучи нѣщо въ Парижъ, та да се отхвърли Banque de Paris et des Pays-Bas, поддржане идеята, че оттамъ трѣбва да дойдатъ хора да му направятъ прѣдложение или да изпратятъ човѣкъ — именно това паметно ще бѣде за г. Каравелова, защото никога не бѣхъ се намиралъ въ такова неловко положение; азъ му казахъ: г-нъ Каравеловъ, готови на тѣсния ли искате да Ви донесатъ пари? (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Вамъ ли да върваме? На Бардо може ли да се върва? — Г. Кирковъ: Вие двама души министри имъ проводихте на крака!) Азъ излагамъ работата както си е била, за да се разбере моето заявление. Азъ казахъ: на тѣсния ли искате да ви донесатъ паритѣ? Когато Вие въ Парижъ пращате двама министри, и пращате ги единъ подиръ други съ мѣсеци да стоятъ, да се кланятъ и молятъ, тукъ искате щото сами банкиритѣ да ви дойдатъ? (Ц. Таслаковъ: Ти не ги знаешъ тия работи! — Д. Цанковъ: Ти не знаешъ далматинцигѣ; тѣ сж шарлатани!) Признавамъ, че съмъ неопитенъ въ тия работи. (Д. Цанковъ: Неопитенъ си!) Азъ не ги знаа, азъ не съмъ нмалъ работа съ тѣхъ и нека това да ми послужи за доказателство, че добросъвѣстно вървамъ въ цѣлата тая работа, безъ всѣкакви задни цѣли. (Д. Цанковъ: Онзи англичанинъ твърдѣ добръ знае. Трѣбваше тукъ чрѣзъ Английския агентинъ да се обърне и да каже. Тѣй се правятъ тия работи. — Прѣдсѣдателътъ: Моля, оставѣте оратора да говори!)

Прочее, г-да народни прѣдставители, и до този моментъ менѣ не ми е извѣстно, дали Правителството е направило нѣкои постѣпки; и това обстоятелство, че не ми е извѣстно, а най-вече обстоятелството, че нѣкой даже наши демократи си позволявали да говорятъ, че тукъ Христо Фили-

повъ, т. е. азъ, и Малиновъ, и не зная кои още, които не се намиратъ въ числото на народнитѣ прѣдставители, били заинтересовани, гешефтъ били правила и пр., плюсъ разгласяването, че съ туй сме искали да влияемъ на нѣкого да гласува противъ заема, ме накара да излѣза открито съ подписа си въ туй заявление, което дадохъ на г. Каравелова, и туй ме накара отъ друга страна, като видѣхъ че се продължаватъ дебатитѣ, да дамъ такова заявление на прѣдсѣдатели на Камарата, че дѣйствително открито, не тайно, не задкулисно, казвамъ това, което има да кажа, и да прѣдизвикамъ онѣзи господа, които казватъ, че съмъ влиилъ съ тази работа отъ Лондонъ да гласуватъ противъ, да се обадятъ и да ми кажатъ дали съмъ се явилъ прѣдъ нѣкого и дали съмъ говорилъ нѣщо подобно, и ако има нѣкой, прѣдъ когото да съмъ говорилъ, да излѣзе да ме изобличи. Знаели ли сте по-рано, че е имало подобна работа? (Д-ръ Г. Гаговъ: Това и дѣцата по Софийскитѣ улици го разправятъ!) Отъ кога? (Д-ръ Г. Гаговъ: Отъ 10—15 дена!) Много се лъжете. Туй никой не знаеше. Даже, когато съобщихъ на г. г. Малинова и Николова, тѣ сами останаха смаяни. Още тия дни съ нѣкой господа, които сж противъ договоритѣ отъ самото начало, когато тѣ бѣха сключени, като имъ казахъ, че е имало такова нѣщо, тѣ останаха поразени; тѣ казваха, че хаберь сж нѣмали. (Д. Цанковъ: Голѣма работа, че си казалъ. Кой те слуша! — А. Красевъ: Никой го не е слушалъ!) Азъ на моитѣ думи давамъ по-голѣмо значение, отколкото на Вашитѣ, дѣдо Цанковъ, защото Вие бѣхте единъ день противъ, а сега сте за договоритѣ, и прави сте, защото Вие първитѣ дни не сте ги проучили, трѣбваше да изслушате рѣчитѣ тукъ и може тѣ да сж Ви убѣдили. Азъ, обаче, ги проучихъ и продължавамъ да ги изучавамъ. Та, ако на Вашитѣ думи не давате значение, азъ на моитѣ давамъ значение и ги цѣня.

Д. Цанковъ: Ти само иди въ Министерството на Външнитѣ Работи, че да видишъ отъ левантинци и чифути такива прѣдложения за заеми, хе хе, колко ги има. Пълно! Че и тебе този левантинецъ те е измамилъ и си станалъ сега за смѣхъ.

Х. Филиповъ: Не го знаяхъ туй, г-нъ Цанковъ.

Д. Цанковъ: Азъ ги зная тѣзи.

А. Краевъ: За разликата между „Правителството“ и „Вие“, кажете, г-нъ Филиповъ.

Х. Филиповъ: Щѣхъ да забравя. Тукъ има много работи, които за да ги изложи подробно и свърже човѣкъ е мѣчно; трѣбва много да се простре. Общахъ, обаче, да ви дамъ едно малко пояснение, защо, въпрѣки граматическитѣ правила, казвамъ: „необходимо нужно е, Правителството, или Вие да пригласите г. Harry Slade“; доста бѣше да

кажа: „Правителството“. Думата „Вие“, азъ смѣтахъ, че г. Каравеловъ ще я разбере, че се отнася само до него и той ще избере едно отъ двѣтѣ срѣдства: или той, или Правителството да телеграфира. И то зависѣше отъ слѣдующето нѣщо: на 5 декемврий, прѣди Никулденъ, дожда единъ чиновникъ отъ Финансовото Министерство, г. Юрданъ Ивановъ, и ми каза, че е пратенъ отъ г. Каравелова да му дамъ по-подробни свѣдѣния върху работата на Harry Slade по заема, защото г. Каравеловъ намиралъ, че положението е много тежко и че, ако може да се постигне нѣщо, то ще бѣде едно спасение. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Искахъ да имамъ писмено всичко това, което се касаеше по прѣдложението отъ Бардо.) Вие много искахте отъ насъ, безъ да искате да направите нѣщо. И какво ще искате отъ Бардо, когато той е единъ левантинецъ? Какво искате отъ Христа Филиповъ, когато единъ министъръ съ червенина на лицето ви каза, че ако единъ депутатъ прави такова прѣдложение, той трѣбвало да излѣзне отъ тази Камара, защото това било гешефтъ? Азъ не зная, но ако споредъ понятията на г. Людсканова това е гешефтъ, то е другъ въпросъ. (Министъръ А. Людскановъ: Заинтересовани сте!) Какъвъ е този интересъ? (Министъръ А. Людскановъ: Амбицията!) Амбиция, да. Но ако сждите по себе си, че имате интересъ, та да кажете, че и азъ имамъ, то е друго.

Д. Цанковъ: Ако не мислѣше за гешефти, трѣбваше да дадешъ писмото на г. Каравелова, пъкъ повече нищо, а ти не си направилъ туй, ами си влѣзълъ въ кореспонденция.

Х. Филиповъ: Ами Вие отдѣ знаете, Вие и Вашиятъ зетъ, че може да има гешефтъ, въ тая работа? (Ржкопѣскане отъ крайната лѣвица и дѣсни центъръ.) По себе си ли сждите? Позволѣте ми, азъ ще възвися гласа си, че хората може да се ръководятъ не само отъ материални интереси; азъ може да имамъ нравственъ интересъ и мога да се туря въ амбиция да докажа, че туй не е една мистификация, г-нъ Цанковъ. Защо допускате, че човѣкъ може да се ръководи само отъ чисто материални интереси, а да не бѣде принуденъ къмъ това отъ амбиция? Прочее, всѣки посвоему нека сжди, и азъ, ако правя това изложение, то го правя за да чуе всѣки, и нека всѣки, както разбира работата, по съвѣстъ да ѝ даде разрѣшение. Моего убѣждение е, че Правителството нищо не рискува и бѣше длъжно да направи онова съобщение, за което говорихъ, да стане чрѣзъ кѣщата Robarts, Lubbock & Cie. И трѣбваше да стане, защото, когато дойде при мене г. Юрданъ Ивановъ, на 5 декемврий, за да му съобщя какъ стои този въпросъ, по-неже г. Каравеловъ се интересуваше, а сжщеврѣменно бѣше дошълъ и г. Бардо, първитѣ ми думи бѣха тѣзи: „Г-нъ Ивановъ, какво ще обяснявамъ чрѣзъ Васъ, когато г. Каравеловъ отъ 2—3 мѣсеца

е въ течение на работата? Ако е станало нѣщо, то е станало най-напрѣдъ съ негово знание, защото отъ неговитѣ уста чухъ условията, по които може да стане единъ заемъ; съжалявамъ само за едно нѣщо, че г. Каравеловъ не повика мене, а праща Васъ; че г. Каравеловъ, въпрѣки опитването ми да заговоря по този въпросъ, особено слѣдъ като получи писмото отъ Robarts, Lubbock & Co, не пожела даже да ми го покаже. Въ туй се ограничихъ тогазъ, и бѣхъ рѣшилъ, додѣто не се свърши сесията на Народното Събрание, додѣто не се вотира заема, да не отивамъ у него, да не се дразнимъ, защото не желяехъ нито себе си да дразня, нито него, за да си останемъ пакъ добри приятели, защото поне азъ отъ моя страна нѣмамъ лично нищо противъ него. Г-нъ Ивановъ изслуша моитѣ думи, вземъ да говоримъ върху начина, по който ще трѣбва да стане едно съобщение, защото азъ казахъ, че е *conditio sine qua non* да се прати едно съобщение отъ Правителството, съ което да каже на Slade: „г-не, ела тукъ да третираме.“ И Slade бѣше въ правото си да иска това нѣщо, защото въ туй врѣме се водѣха прѣговоритѣ съ Banque de Paris et des Pays-Bas, и самото Правителство трѣбваше да вземе мѣрки да стане това по единъ по-бързъ и секретенъ начинъ, за да не се узнае. Условихме се съ г. Иванова, като съ пратеникъ на г. Каравелова, който ми заяви, че каквото ще говоримъ, ще си остане тайна. „Ако можете, рѣче той, да намините къмъ г. Каравелова, наминете и азъ лично ще му поговоря.“ Азъ казахъ: „Щомъ е така работата, ще намина, но не гарантирамъ, защото съмъ заетъ.“ Установихме се върху слѣдующето: понеже г. Каравеловъ се съмнява въ сериозността на туй прѣдложение, а пъкъ азъ отъ своя страна съмъ убѣденъ, че то е сериозно, то г. Каравеловъ да прати по телефона да ме извикатъ безъ да подозиратъ народнитѣ прѣдставители, че прѣдварително сме могли да се срѣцнемъ. Въпросътъ е така, както го изложихъ. Прѣдъ видъ на туй, че г. Каравеловъ каза, че не вѣрва на сериозността на това прѣдложение, и отъ друга страна, прѣдъ видъ на инсинуациитѣ, които даже мои приятели въ фракцията — за другитѣ не ща да говоря, защото, щомъ между моитѣ приятели се намѣрватъ такива хора, за другитѣ не трѣбва и да споменавамъ — щомъ се намиратъ приятели да пуцатъ инсинуации по мой адресъ, азъ трѣбваше да излѣза открито съ подписа си и да кажа, че дѣйствувамъ открито, а не задкулисно. Тогава казахъ на г. Иванова: „Още сега ще сѣдна да напиша едно заявление до Министра на Финанситѣ и Министъръ-Прѣдсѣдателя, което ще накарамъ да подпише и г. Бардо, и ще го подамъ“. Г-нъ Ивановъ каза: „Изпратѣте го до мене, азъ ще го прѣдамъ на г. Каравелова.“ — „Толковъ по-добрѣ, рѣкохъ, защото азъ не зная какъ мога да намѣря г. Каравелова; Вие по-добрѣ знаете“. Тѣй и стана. Азъ написахъ това официално съобщение до г. Каравелова, додохъ го на г. Бардо и човѣкътъ съ пълно довѣрие, безъ да разбира

нищо една дума български, го подписа, защото знаеше, че не е нѣщо мистериозно и пр. Прѣди да получи това ми съобщение г. Ивановъ ималъ разговоръ съ г. Каравелова и, слѣдъ туй, когато му занесълъ заявлението, г. Каравеловъ му казалъ: „Много добрѣ, ще събера довечера другаритѣ да видимъ какво ще направимъ“.

Обаче, едно нѣщо е важно, г-да прѣдставители. Първото условие, подъ което разговаряхме съ г. Иванова и подъ което трѣбваше да стане всичко, бѣше: никой повече да не знае това, т. е. да бѣде секретъ, да не става достояние на никого опона, което сме приказвали, докогато г. Каравеловъ отъ своя страна не направи всичко възможно, не употреби всички необходими срѣдства, за да провѣри истинността и сериозността на прѣдложението, което иде отъ Лондонъ. Вечерта, на 5 сръбну 6-й, имаше събрание на коалиционнитѣ партии въ тѣхния клубъ. Азъ имахъ прѣзъ деня работа въ апелативния съдъ, тамъ бѣха случайно г. Славейковъ и г. Малиновъ, тамъ ни намѣри разселиниятъ и ни каза, че въ 6 ч. ще има засѣдание на двѣтѣ коалиционни партии. Ние съ г. Малинова се погледнахме и разбрахме, че нѣма да отидемъ. Доста бѣше туй, само да се погледнемъ! Г-нъ Славейковъ бѣше въ залата и пледираше по едно дѣло; чакахме го да излѣзе да видимъ дали той ще отиде. „А бе“, каза, „менѣ ми се не ще, но хайде да отидемъ“. За любопитство се съгласихме да отидемъ и да видимъ какво има да става. Отидохме, чакахме до какъ 6 ч. Дойде г. Министъръ Людскановъ. (Д. Цанковъ: Ами какво вечеряхте, какво пихте и какво ядохте, кажи!) Сега ще Ви кажа кой какво е ялъ. (Смѣхъ.) Бѣха ни казали, че всички министри ще бѣдатъ тамъ, та туй ни накара да отидемъ и ние да видимъ какво ще стане. Ние вече бѣхме до известна степенъ поотдалечени, на насъ гледаха съ недовѣрие нѣкои приятели, защото ние бѣхме главни противници, както казваха. На 6 часътъ пристигна г. Людскановъ и обяви, че той иде опълномощенъ отъ другитѣ министри, които сж събрани въ кнжата на г. Каравелова, да ни обяви три нѣща: първо, че тѣ поотдѣлно, именно г. Каравеловъ, г. Даневъ и г. Сарафовъ, били при Държавния Глава по въпроса за оставката на кабинета; че въ сѣщото врѣме, когато ние бѣхме въ клуба, билъ и г. Гешовъ въ Двореца; че въ навечерието Негово Царско Височество приказвалъ съ г. Людсканова — басмянъ балъ ли имало, концертъ ли имало, азъ отъ тѣзи работи не се интересувамъ, та не зная добрѣ — доста дѣлно и много любезно приказвалъ съ г. Людсканова. (Министъръ А. Людскановъ: Не съмъ казалъ „много любезно“. Господата, които бѣха тамъ, нека кажатъ. (Министъръ А. Людскановъ: „Любезно!“ — Смѣхъ въ дѣския центъръ.) Добрѣ, просто любезенъ билъ, а не много любезенъ, и че по всичко се виждало — тукъ азъ ще смегча думитѣ на г. Людсканова, защото той ги каза малко по-другояче — че тѣ сж хората, които ще останатъ на властъ. (Ржкоплѣскане въ центра.)

И. Гешовъ: Вечеринката бѣше прѣди азъ да бѣда виканъ въ Двореца!

Х. Филиповъ: Както и да е, азъ прѣдавамъ думитѣ на г. Людсканова, защото ще се спра върху една частъ отъ тѣхъ, която е въ свѣръзка съ моята работа.

Д. Христовъ: Г-нъ прѣдсѣдателю, това по прѣдмета ли е, азъ искамъ да зная! (Гласове отъ центъра: По прѣдмета!) Азъ нѣмамъ нищо противъ.

Х. Филиповъ: Г-нъ Христовъ ще има спокойствието още 5 минути. Азъ не повече отъ 5 минути още ще ви забавя.

Д. Цанковъ: Туй е шопска кръчма бе, то не е веке Народно Събрание. На такъвзи шопъ не трѣбва да му се дава да говори! Трѣбва да тропаме. За да не го оставимъ да говори!

Х. Филиповъ: Да ви разкажа, Дѣдо Цанковъ, една приказка по този случай. Когато г. Начовичъ дойде отъ Свищовъ съ нѣколко души. . . .

Д. Цанковъ: (Тропа.) Ха, говори де! (Смѣхъ отъ дѣсницата и центъра.) Не те е срамъ. Г-нъ прѣдсѣдателю, или вземи мѣрки, или да станемъ да си отидемъ! Какво е туй? Пиянски работи ни разказва тукъ!

Х. Филиповъ: Благодаря Ви, че ми давате възможностъ да си отпочина малко.

Д. Цанковъ: Отпочини си като пиянъ шопъ!

Х. Филиповъ: Знаете ли нашитѣ шопи какво приказватъ, Дѣдо Цанковъ?

Д. Цанковъ: Пиянитѣ шопи приказватъ като тебе!

Г. Кирковъ: Тѣ Ви пращатъ въ Камарата!

Н. Цановъ: Когато те избиратъ шопитѣ, тогава сж добри, Дѣдо Цанковъ!

Х. Филиповъ: Когато се облечете съ шопския кожухъ, както ходѣхте, тогава ще Ви припомнимъ тѣзи думи.

Д. Цанковъ: Като пиянъ шопъ говоришъ!

Д. Ризовъ: Той не пие нищо, бе!

Х. Филиповъ: Не Ви връзвамъ кусуръ за думитѣ, Дѣдо Цанковъ; Вие знаете много добръ.

Както и да е, туй бѣше съобщено отъ г. Людсканова. Продължавамъ, г-да народни прѣдставители, и ще свѣрша. Ако не бѣше ме прѣкъсналъ Дѣдо Цанковъ, щѣхъ да свѣрша досега. Отъ разговора,

който Негово Царско Височество ималъ съ настоящитѣ министри, слѣдвало да се заключи, споредъ казането на г. Людсканова, че слѣдъ свиждането съ г. Гешова, отъ което резултатътъ още не се знаеше, но се прѣдполагаше, че г. Гешовъ е билъ виканъ само да се свѣтва Короната съ него, а не и да го натовари съ съставяне на кабинетъ, тѣ сж лицата, които ще бѣдатъ натоварени отъ Короната съ управлението на Отееството. Но, за да могли днешнитѣ министри, за които не се знаеше дали сж въ оставка или се считатъ още министри, да управляватъ по-нататъкъ, необходимо имъ било да знаятъ едно нѣщо: ще ли да се прокарать договоритѣ или не съ днешната Камара; защото, въ случай че договоритѣ паднатъ, Правителството ще бѣде принудено да поиска указъ за разтурянето на Камарата, а въ случай че договоритѣ минатъ, ще остане сѣщиятъ Камара, и тогава бѣше. . . . (Д. Цанковъ: Трѣбва да имашъ умъ въ главата си, да разберешъ. Азъ го казвахъ прѣди 15 дена!) И, за да се знае дали Правителството може да разчита на едно болшинство въ срѣдата на Народното Прѣдставителство въ полза на договоритѣ за заема, бѣха отворили една листа, която ние, като влизаме съ г. Малинова, видѣхме да стои на масата. Г-нъ Малиновъ полюбопитствува, прочете съдържанието ѝ и каза: знаешъ ли каква е листата? Казахъ: сѣщамъ се каква е, та затова нѣма нужда да ми говоришъ. Тогава именно, подиръ малко, дойде г. Людскановъ и обяви, че по пълномошие отъ г. г. министритѣ, които сж събрани въ кѣщата на г. Каравеловъ, той е натоваренъ да съобщи слѣдующето нѣщо: първо, както ви казахъ, това, че кабинетътъ ще остане сѣщиятъ и, второ, че се агитира. . . . (Д. Цанковъ: Това е шпионство, дѣто го казвашъ!) Азъ Ви казахъ, Дѣдо Цанковъ, че на Вашитѣ думи никакво внимание нѣма да обръщамъ. Защо ли ги говорите баремъ! (Д. Цанковъ: Въ частно събрание сте били!) Вие мислите, че то е секретъ? Много сте наивни. Това го знаеше цѣлиятъ свѣтъ, че бѣ отворена листа, за да се узнае дали Правителството може да разчита на едно болшинство, за да не се разтуря Камарата. (П. Станчевъ: То не е прѣстъпление най-напрѣдъ!)

Второто нѣщо, което именно ме интересува специално по моя въпросъ, то е слѣдующето. Г-нъ Людскановъ заяви, че отъ нѣколко дена имало слухъ между депутатитѣ и даже вънъ, въ града, че имало нѣкакво прѣдложение отъ Лондонъ за заемъ. Министритѣ считали това за несериозно нѣщо, казва той; нѣщо повече даже каза: че въ сѣщия денъ се получило едно писмено заявление, носяще подписа на едного отъ вашитѣ другари, който познава тия, що правятъ прѣдложение за заемъ. Министритѣ мислятъ — продължи той и, чини ми се, каза и думата „рѣшиха“ — че тоя господинъ, ако желае да се занимава съ тази работа, трѣбва да сложи депутатския си мандатъ. (Д. Цанковъ: То се знае!) Нѣма съмнѣние, че ако остане монополно право само на министритѣ да третиратъ въпроси за заеми,

отъ насъ нѣма никой това право. Така мислятъ едни, азъ, обаче, мисля друго-яче. Какъ мислите вие, то е ваща работа, г-да прѣдставители. Моето мнѣние, обаче, е: прѣдъ видъ декларацията на г. г. министритѣ, че страната се намира въ безизходно положение и че безъ заемъ не може да се управлява по-нататѣкъ, а пъкъ заемъ на по-износни условия отъ тия, които прѣдлага Banque de Paris, не е могло да се намѣри, и, второ, прѣдъ видъ декларацията, че е желателно да се намѣри другъ изходъ и се канѣха всички групи да укажатъ на Правителството тѣзи срѣдства, за да се излѣзе отъ това трудно положение, — азъ мисля, че е длъжностъ на всѣкото едно отъ васъ, а слѣдователно и моя длъжностъ, ако имаме нѣщо, ако мислимъ, че съ нѣщо могли бихме да помогнемъ, то да укажемъ това нѣщо на Правителството. (Отъ крайната лѣвица и дѣсниятъ центръ: Вѣрно!) И азъ изпълнихъ дълга си, толкова повече, че тази работа не се захвана отъ вчера. Азъ имахъ честта да ви разкажа какъ се е захванала и какъ е вървѣла тя отъ три мѣсеца. Прочее, азъ мисля, че всѣки отъ васъ на моето мѣсто не само е билъ въ правото, но е билъ и длъженъ да направи това, което азъ сторихъ. Ако мислите, че слѣдъ туй моето мѣсто не е между васъ, това е ваща работа, но азъ направихъ това, защото смѣтахъ, че съ посочване на срѣдствата ще принесе полза, ще облекча положението на кабинета. Влѣзте, най-послѣ, въ моето положение: откъдѣ-накъдѣ да имамъ интересъ да се боря — противъ кого? — противъ г. Каравелова, противъ онези, които ме е създали политически, на когото дължа политическото си възпитание, на когото дължа избора си? Защото той знае, че азъ бѣхъ далъ декларация, че не желая да бѣда избираенъ нито въ градскитѣ избори, нито за народенъ прѣдставителъ, и въобще никъдѣ да не ме кандидатира; но станало нѣщо въ Тетевенъ, и тогава г. Каравеловъ казалъ: „Щомъ е тъй, щомъ претендиратъ двама или трима души, г. Филиповъ ще бѣде кандидатиранъ заедно съ мене“ — и три дена прѣди изборитѣ получихъ депеша, че съмъ кандидатиранъ. Като е така, мислите ли, че имамъ основание да отида противъ него? Ако отивамъ противъ договоритѣ и съмъ за прѣдложението, което иде отъ Лондонъ, то е, защото съмъ убѣденъ, че договоритѣ сж лоши; защото мисля, че туй прѣдложение не е нѣщо вѣтъръ и мистификация, както смѣтатъ нѣкои, и защото считамъ, че всѣко едно правителство въ такива трудни обстоятелства би могло да отпрати едно простичко съобщение чрѣзъ Roberts, Lubbock & C-ie на Harry Slade и да каже: елате, г-не, ако сте готови, да третираме съ насъ за единъ заемъ.

Съ туй свършвамъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсниятъ центръ.)

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Искамъ да направя нѣколко поправки. Прѣди всичко, когато се е говорило за заема, г. Филиповъ не ми е откривалъ, че той самъ участвува, а ми

е лвявалъ, че се прѣписва съ лице, името на което не може да каже. Азъ му казахъ, че всѣки е свободенъ да води прѣговори съ когото иска и да търси заемъ при по-добри условия, само мене лично не желая да намѣсва, нито пъкъ да си служи съ името на Министра на Финанситѣ на Българския народъ тамъ, дѣто не трѣбва. Така щото, ни единъ моментъ не съмъ прѣстаналъ да мисля, че могатъ други да водятъ прѣговори, но не давахъ никакво значение, когато се научихъ, че единъ г. Бардо третира за заемъ, и особено когато се искаше отъ мене да телеграфирамъ на нѣкой си Слейдъ, името на когото никога не съмъ чувалъ. Работата отъ денъ на денъ ставаше по-малко сериозна. Азъ не мога, като Министъръ на Финанситѣ, да ангажирамъ моето име съ подобни личности. (Х. Филиповъ: Значи, нищо не може.) Който искаше сериозно да прѣговори съ насъ, трѣбваше да се яви съ пълномощно отъ солидни банки. Съ 5 милиона лири не се шегуватъ хората. Азъ съ голѣма симпатия бихъ се отнесълъ къмъ такова прѣдложение, но да бѣ то направено отъ хора по надлеженъ редъ и съ спазена гаранция. Вѣрвате ли, че всѣки може да прѣдлага заеми? Ако можеше всѣки, тогава и г. Ризовъ ще се заеме най-напрѣдъ. (Д. Ризовъ: Не е вѣрно! Вие много лирически говорите!) Моля! Г-нъ Море е дошълъ съ пълномощие отъ Banque de Paris и, прѣди да говори, показа си пълномощното. Не се водятъ прѣговори за заемъ съ знати-непознати хора, докато не покажатъ пълномощията си. Искате ли да го видите? Slade и Бардо кого прѣдставляватъ? (Д. Христовъ: Той е аферистъ!) И Вие сериозно искате азъ да подписвамъ телеграми до тѣхъ? Такавъ мой подписъ може да се продаде за значителна сума. Поне въ България това знаете отъ прѣдприемачитѣ. Вие се шегувате съ тия работи. И азъ се чудя на наивността на г. Филипова, че и подиръ всичкитѣ тия документи той още вѣрва. Не го обвинявамъ и не съмъ искалъ да правя това. Убѣденъ съмъ, че той искрено желае да помогне на Държавата въ дадения случай, но то е наивно. Повтарямъ, да имаме нѣщо сериозно, когато имаме постоянно прѣписка съ Робартсъ и Лобокъ, тѣ пѣха да ни дадатъ да разберемъ това. Въ много случаи на недоразумѣния съ другитѣ банки, ние всѣкога сме се отнасяли къмъ тѣхъ за свѣтъ и отъ всички банкови групи най-доволни сме отъ нея банка. Но да искате да заведемъ сношения — съ кого? — не съ Roberts, Lubbock & C-ie, а съ Harry Slade, или нѣкой си Бардо, възможно ли е това да стане? И азъ не желая да вплитатъ моето име тамъ, дѣто не трѣбва. Азъ не се оплаквамъ, че сж го вплели безъ мое знание, и пръвъ пъкъ азъ се намѣсихъ, когато получихъ лично телеграмата отъ г. Бардо изъ Лондонъ. Щомъ получихъ телеграмата, веднага се справихъ, както ви казахъ по-рано, сериозно ли е това, и отговориха ми, че не е сериозно. Всичкитѣ данни, които се дадоха досега, показватъ, че работата изобщо не е сериозна. Ако щете, вземѣте рѣшение —

понеже се види, че всички желаят това въ Народното Събрание — правилникът ви позволява, — че искате съ тия хора да сключвате заемъ. За мене то не е сериозно. Съжалявамъ, че г. Филиповъ е билъ излъганъ, по моето мнѣние, много недостойно. И затова не съмъ бъркалъ въ тази, тъй да кажа, финансова каша.

Х. Филиповъ: Само двѣ думи ще ми позволите да кажа, г-нъ Каравеловъ.

Ако да бѣше, г-да прѣдставители, работата не-сериозна, мистериозна, нѣмаше сщиятъ Harry Slade официално въ писмото, което е отправилъ до Министра, да иска съобщението да бѣде отправено именно чрезъ къщата на Robarts, Lubbock & C-ie. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Ами той това чака!) Ако сте слушали, г-нъ Радевъ, ще сте забѣлѣжили, че азъ казахъ: Правителството да телеграфира на своитѣ агенти Robarts, Lubbock & C-ie, да му кажатъ устно, безъ да му даватъ нищо въ рѣка: „Съобщѣте на Harry Slade, безъ никакъвъ ангажментъ за Българското Правителство“. Ако това не сте направили, не зная защо не е направено. (П. Станчевъ: И подиръ да платимъ 100.000 л. за разноси на Филипова, че е похарчилъ.)

Послѣ, второ нѣщо. Г-нъ Каравеловъ знае вчерашната депеша. Човѣкътъ иска: или да му пратите съобщение да дойде тукъ, или да изпратите единъ делегатъ. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Да дойде!) Азъ казахъ, че това значи: ако азъ имамъ нужда отъ заемъ, да дойде г. Гешовъ при мене, а не азъ да отида при него.

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Ама той не е заемодавецъ! Той е посрѣдникъ; тъй щото сравнението не е право.

Х. Филиповъ: Вие още не знаете Harry Slade какъвъ човѣкъ е. Човѣкъ, който е водилъ прѣговори отъ името на английската компания за Варненската желѣзница.

Прѣдсѣдателъ: (Звъни.) Давамъ 10 минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ.)

Прѣдсѣдателъ: (Звъни.) Засѣданието продължава. Има думата по-последния инцидентъ г. Министърътъ Вѣлиновъ.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Г-да народни прѣдставители! Съжалявамъ, че една работа ме извика навънъ, та не можахъ да излушамъ цѣлата рѣчь на уважаемия г. Филиповъ. Началото ѝ и края, обаче, азъ чухъ и смѣтамъ за нужно да поправа нѣколко възражения, които се изискватъ отъ естеството на работата. Нѣма да скрия дълбокото при-скърбие, което почувствувахъ, когато слушахъ единъ членъ отъ болшинството въ Народното Събрание,

за обясняване на единъ инцидентъ, който нѣма нищо общо съ интимнитѣ работи на партията и на партийнитѣ събрания, че трѣбваше, казвамъ, по тая инцидентъ да се изнесе прѣвъ Народното Събрание и онова, което ако не трѣбваше, то въ всѣки случай можеше и да не се изнася. Лично за себе си, понеже г. Филиповъ цитира и мене нѣколко пкти, ще кажа, въ опровержение на казаното отъ него, слѣдующето: Никакви прѣговори съ г. Филипова по неговото участие въ доставянето на нѣкакъвъ заемъ на Българската Държава азъ нѣмамъ и не съмъ ималъ. (Х. Филиповъ: Никой не е казалъ това!) Но едно нѣщо е вѣрно, че прѣди 5—6 дена, най-много 10, една вечеръ, у г. Каравелова, г. Филиповъ ми заговори за този заемъ съ единъ езикъ, който за мене бѣше непонятенъ, та г. Филиповъ трѣбваше да ми обясни, че между прѣговоряющитѣ за сключването единъ заемъ отъ Лондонъ за смѣтка на Българската Държава, или че въ числото на тия прѣговоряющи за тоя заемъ билъ и той. А впечатлението, което той ми направи съ тая своя декларация, бѣше не какво да му отговоря или да му не отговоря, ами странното удивление, което почувствувахъ, че и г. Филиповъ е единъ отъ ония, които прѣговарятъ за нѣкакъвъ заемъ. Азъ бѣхъ оня, който ходихъ неотдавна при г. Елиота да го моля да запита, сериозно ли е прѣдложението, изходяще отъ нѣкой си агентъ Бардо, за нѣкакъвъ заемъ отъ Лондонъ, и до тоя день още не знаехъ, че и г. Филиповъ има каква и да е намѣна въ тая работа. Азъ узнахъ за участието на г. Филипова отъ самото него, той ми го каза, и това бѣше — както забѣлѣжихъ — едвамъ прѣди 5—6 дена.

Той говори за издаването на нѣкои депеша. Това не е истина. Азъ бѣхъ поразенъ, когато узнахъ, че въ столичната телеграфна станция, дѣто, макаръ и да има повече отъ 200 души служаци, сѣ пакъ секретъ се пази, не е могло да не се издаде една телеграма до г. Каравелова, която бѣше станала публиченъ секретъ още сщия день, когато е била получена. Мене, като министъръ на телеграфитѣ, повтарямъ, ме порази това обстоятелство и азъ се чудѣхъ, какъ можеше да бѣде извѣстна подобна една телеграма още сщия день и у Панахъ, и у Смолинци, и навсѣкѣдѣ. И какво се оказа? Оказа се, че г. Филиповъ самъ е разправилъ съдържанието ѝ. (Х. Филиповъ: Това не е истина!) Това е безусловна истина! (Х. Филиповъ: Г-нъ Николовъ е свидѣтель!) Колегитѣ ми сж свидѣтели, че азъ лично викахъ директора на Пошитѣ и Телеграфитѣ въ Министерския Съвѣтъ и наредихъ слѣдствие, отъ което излѣзе, че Вие сте си издали телеграмата самъ. (Х. Филиповъ: Въ името на честта Ви желая да назначите анкета!) Азъ я назначихъ безъ да искамъ Вие и констатирахъ съ голѣмо удоволствие, че нищо отъ телеграфната станция не е било издадено. До мене дойдоха свѣдѣния, че прѣписи дори сж били издадени нѣкому. Нищо подобно не е имало, ами заедно съ телеграмата на г. Кара-

велова е получил друга телеграма и г. Филиповъ. Азъ това не пѣхъ да го издамъ, ако самъ г. Филиповъ не бѣше ми казалъ, че е получилъ сѣщия денъ телеграма подобна на г. Каравеловата и че знае, че е било телеграфирано и г. Каравелову еди-какъ. Азъ направихъ потрѣбното по тоя поводъ, и нѣмаше да кажа и това дори, макаръ че азъ, като Министъръ на Телеграфитѣ, имахъ право да зная каква кореспонденция се размѣнява отъ тукъ, особено съ странство, когато сѣ засегнати интереси на Държавата. По международнитѣ конвенции това право изрично е дадено на Министра на Пошитѣ и Телеграфитѣ, но азъ не съмъ го направилъ, а по случай оплакванията направихъ слѣдствие и узнахъ, че г. Филиповъ е ималъ телеграма. Моля Народното Прѣдставителство да усвои този възгледъ, прочее, и да не мисли, че ако нѣкоя телеграма е станала нѣкъдѣ известна, то за това е виновно телеграфното управление. Виновни сѣ получатели на телеграмитѣ, които не ги криятъ, и, послѣ, нашитѣ прави, при които, като чужде Иванъ и Стоянъ нѣщо, знае го вече цѣлния свѣтъ. (И. Забуновъ: Не въ Ваше врѣме, а въ бивше врѣме сѣ фалшифицирани цѣли телеграми! — Х. Филиповъ: Тукъ не бѣше въпросъ за издаването на оная депеша, а за днешната депеша!) Азъ за днешната телеграма не зная. Азъ говоря по издаването на телеграми, за които Вие ми хвърлихте упрекъ, и Ви казвамъ, че това е безусловно невѣрно. (Х. Филиповъ: Втори пѣтъ Ви прави бѣлѣжка да бъдете точни. Азъ хвърлихъ упрекъ по днешната депеша и Ви моля да бъдете точни!) Азъ Ви говоря за това, по което направихъ слѣдствие, и зная, че никаква друга телеграма отъ г. Филипова и за г. Филипова не ми е известна, освѣнъ онази, която той обяви.

Още една бѣлѣжка ще направя, и тя е слѣдующата. Въ частното събрание, за което г. Филиповъ говори, азъ не съмъ присѣствувалъ. Не зная, значи, нищо, но, въ всѣки случай, смѣтамъ за нужно да кажа, че нацинтѣ, по който се девализиратъ подобни работи прѣдъ народнитѣ прѣдставители, е много страненъ и той ми напомня единъ другъ случай, по поводъ на който едно врѣме се е смѣлялъ вѣроятно и г. Филиповъ. Говори за случай, когато се раздѣли Либералната партия на двѣ фракции и отидоха едни партизани съ Иванчова, а други останаха съ Радославова, и когато въ вѣстника на г. Тодора Иванчовъ — „Свободна Дума“ — въ редъ статии г. Филипъ Ганчевъ изказа много интимни партийни работи, между които и тая, че г. Радославовъ единъ пѣтъ се билъ оплаквалъ, че ако падне отъ властъ, кѣщата му щѣла да бѣде секвестрирана отъ сѣдебния приставъ. Е добръ, както това нѣщо едно врѣме правѣше не хубаво впечатление, макаръ и да се касаеше до една партия не наша, на която азъ и г. Филиповъ не принадлежимъ, толкова по-голѣмо е присѣрбието ми сега, когато най-интимни работи се издаватъ и отъ нашитѣ събрания, и то не за запазване нѣкакви

държавни интереси, не за запазване интереситѣ на събраниицѣта, не за поддържането или неподдържането на единъ заемъ, ами да се чуватъ рѣкопѣскания отъ центъра, който е тѣй враждебно разположенъ къмъ Правителството. (Рѣкопѣскане отъ лѣвицѣта. — Отъ дѣсницѣта: Врей!)

Р. Петровъ: Ще искамъ едно малко обяснение, по поводъ писмото, написано отъ банката Roberts, Lubbock & C-ie до Harry Slade и пратеното тукъ копие до Правителството. Видѣхте, че копието отъ това писмо е било прѣпратено на Българското Правителство вслѣдствие на запитването: дали банката Roberts, Lubbock & C-ie е била оторизирала нѣкого да прави прѣдложение, и банката Roberts, Lubbock & C-ie е отговорила, че не е оторизирала никого да подава телеграма. Като послѣдствие на това запитване банката е прѣпратила на Българското Правителство копие отъ писмото, което е отпратила въ отговоръ на друго едно, получено отъ нея, писмо отъ Harry Slade. Азъ не можахъ да разбера защо особено банката е настояла да прати копие отъ цѣлото писмо до Harry Slade, а, напротивъ, не е отговорила, че просто му е отказала. Въ това съдържание, азъ поне, забѣлѣзвамъ косвени намеци, като че ли тя прѣдлага услугитѣ си на Правителството за единъ заемъ. Ще ви кажа защо азъ така прѣдполагамъ, и това собствено го повдигамъ тукъ и искамъ обяснение. Защото ни казаха всички министри, които по-прѣди говориха за заема, че не е имало възможность да се обърнатъ къмъ никоя друга банка, освѣнъ къмъ Banque de Paris et des Pays-Bas.

Въ писмото до Harry Slade има слѣдующи пасажъ: (Чете.) „Като финансови агенти и съвѣтници на Българското Правителство, ще бъдемъ най-наистини да туримъ нашитѣ услуги на тѣхно разположение и да наредимъ съ която кѣща тѣ биха прѣдпочели или — ако го оставиха на насъ — ние бихме сами избрали нѣкои и, отъ страна на Правителството, да наредимъ най-добритѣ възможни условия“. Тукъ се говори за единъ заемъ. Този пасажъ, споредъ мене, е косвено прѣдложение на Българското Правителство, ако се обърнѣе къмъ банката Roberts, Lubbock & C-ie, дѣйствиелно, тя или като укаже кѣщата, или която тя сама избере, да нареди за смѣтка на Българското Правителство най-възможнитѣ условия, касающа се до единъ заемъ. Азъ така го разбирамъ. Искахъ само да попитамъ, разбира ли го така Българското Правителство, както азъ го разбирамъ, и, ако го е разбрало тѣй, възползувало ли се е отъ това косвено прѣдложение?

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Ние така не сме го разбирали; ние го разбираме както Roberts, Lubbock & C-ie — вие си намѣрѣте пари, а ние ще бъдемъ посрѣдникъ. Така сѣщо както правятъ днесъ съ нашия заемъ отъ 1888 г. Азъ не виждамъ, че се обявя банката Roberts, Lubbock & C-ie

да намѣри ония хора, отъ които имаме нужда. Сега, твърдѣ е възможно Вие да сте прави, но ние тѣй го рѣшихме и не го криемъ, че тѣй го рѣшаваме. Подирѣ туй, договоритѣ бѣха вече подписани. Въ всѣки случай тая фраза не дава да разберемъ, че, ако отхвърлимъ договора съ Banque de Paris, ще намѣримъ пари, щомъ се обърнемъ къмъ Roberts, Lubbock & Co. Затова тѣй и постѣпихме.

А. Краевъ: Заключение е, че трѣбва да паднатъ тия договори, за да влѣземъ въ сношение съ тази банка.

Д. Христовъ: Азъ съжалявамъ, г-да народни прѣдставители, че за такъвъ единъ инцидентъ ние се увлѣкохме толкова много. Сжщността на това, което говори г. Филиповъ, който произнесе по-скоро една оправдателна рѣчь за своитѣ постѣпки, се заключава въ слѣдующето. Бардо е искалъ една телеграма отъ Българското Правителство, за да може да спекулира като аферистъ прѣдъ Banque de Paris и да каже: азъ ще бъда на всѣки случай опасенъ неприятелъ или прѣданъ, затуй дайте ми известна сума. Азъ не мога да разбера какъ народнитѣ прѣдставители се увличатъ та не разбиратъ една явна декларация, направена отъ една банка. Банката казва: не можемъ да дадемъ заемъ, а ние можемъ да бждемъ съвѣтници. Ето отговорътъ, г-нъ Петровъ, на това, което искахте. Чудно ми е, прочее, че Народното Собрание се увлича тѣй. Азъ мисля, че въпросътъ е изчерпанъ слѣдъ дадената декларация отъ Лондонската банка, че би била посрѣдникъ, ако една емисионна банка въ Англия би се явила и че най-подирѣ Бардо е искалъ отъ Българското Правителство една телеграма за да уреди единъ свой гешефтъ. Менѣ ми е чудно какъ народни прѣдставители се увличатъ толкова много, за да търсятъ подъ вола теле! (Ржкопѣскане отъ лѣвицата.)

Прѣдсѣдателътъ: Има думата г. Теодоръ Теодоровъ.

Т. Теодоровъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Прѣди обѣдъ азъ имамъ честъ да обърна вашето внимание главно върху два факта. Първо, че онзи dette flottante, който имаме отъ 63 милиона лева, пито е така голѣмъ, необикновенъ, който да не е бивалъ другъ пѣтъ въ България, нито е отъ такова естество, щото да мотивира такава сдѣлка, каквато сж въпроснитѣ договори. Второ, постарахъ се да докажа, че дефицититѣ отъ минало врѣме, които захващатъ отъ 1884 г. и траятъ и до днеска включително, може би тѣзи дефицити не сж тѣй голѣми, тѣй страшни, щото да могатъ сжщо така да ни отчаятъ за бждщето на България и да ни вкаратъ въ такива явно несъстоятелни, явно незгодни сдѣлки. По-нататкъ азъ се докоснахъ до легендата, че ужъ Българската Държава отъ години насамъ не си била плащала купонитѣ освѣнъ съ заеми, и мисля, че показахъ съ цифри извлѣ-

чени отъ бюджетитѣ, че годишнитѣ анюитети, които сме плащали за купонитѣ отъ 1895 г., напр., възлѣзватъ на 10—12 милиона лева годишно, безъ да се смѣтатъ 2.200.000 л., които се плащатъ на Руското Правителство, безъ да се смѣтатъ и 3.451.000 л., които се плащатъ на Dette Publique Ottomane, за смѣтка на румелийската данъ, и че всичкитѣ тѣзи суми, като ги съберемъ, сж възлизали годишно отъ 15 до 17 милиона лева, които ако Българската Държава не ги бѣше изплащала, не щѣше да има дефицити само 3—4 или 5 милиона лева, както азъ ви цитирахъ и както сж изложени въ главнитѣ отчети на Финансовото Министерство, а щѣше да има дефицити най-малко по 15—17 милиона лева. Защото да не си плащаме купона и въобще дълговетѣ, освѣнъ съ заемъ, значи да имаме въ сжщия размѣръ дефицити, понеже всичкитѣ постѣпления отъ заемитѣ не се отнасятъ въ обыкновенитѣ доходи на Държавата, а се отнасятъ въ извънреднитѣ доходи — за постройка на пристанища, желѣзници и пр. Този аргументъ, мисля, изчерпахъ и нѣма нужда се повръщамъ на него.

Но сега, г-да прѣдставители, азъ искамъ да ви кажа, че ако хора повърхностни, които не сж изучили положението, говорятъ това нѣщо въ укоръ, за компрометиране на българския кредитъ, и ако даже бивши или настоящи министри си позволяватъ отъ висотата на своето положение да говорятъ такива нѣща, които само компрометиратъ България, и то невѣрно, незаслужено, то е резултатъ на едно повърхностно изучаване на работата. Гледали сж, напр., слѣдующия фактъ: купонътъ кога ще се изплаща — въ юний и въ декемврий. Главниятъ нашъ купонъ е отъ 1892 г. — за другитѣ не се забѣлѣзва, защото сж малки — но той е най-голѣмиятъ: въ настояще врѣме възлиза на 4.600.000 за всѣко полугодие. Виждали сж, казвамъ, че по това врѣме Българското Правителство прави нѣкои сдѣлки съ банкитѣ, за да получи пари отъ тяхъ. Така напр., въ 1898 г., вѣрно е, че купонътъ се плати не съ пари, които се пратиха оттукъ въ Виена, но съ пари, които се взеха отъ Бреславската банка; вѣрно е, че и въ декемврий сжщата година купонътъ се плати съ пари, които авансираха самитѣ банки. Но този фактъ, г-да прѣдставители, иска изучаване, иска обяснение, и той не доказва, че ние взимаме пари за изплащане на купонитѣ, защото нѣмаме бюджетни срѣдства за да ги изплатимъ. А ето отъ какво произлиза. Прѣвъ врѣмето отъ 1896 г. до 1898 г. — да говоримъ за този периодъ — съкровището се нуждаеше отъ пари, защото постройкитѣ, които бѣха прѣдприети, отиваха много по-бързо отъ паритѣ, които постѣпваха отъ опциитѣ на заема. Причината е много ясна. Българското Правителство бѣше въ борба съ банкитѣ, бѣше въ борба съ ориенталската компания, а ориенталската компания имаше едно врѣме за главенъ акционеръ Banque de Paris et des Pays-Bas и Banque Internationale de Paris, които само отъ 1893 г. отстъпиха частъ отъ своитѣ права на Deutsche Bank, а до него врѣме ще видите

имената имъ въ управителния съвѣтъ. Азъ мога да ви покажа, напр., годишнитъ отчети, ако не вѣрвате. Banque de Paris е една банка заинтересована въ всичкитъ работи на Истокъ, и специално въ Турция, и тя бѣше заинтересована и въ ориенталската компания. Доколко е измѣстена отъ 1893 г. насамъ и е замѣстена напълно съ Deutsche-Bank, или има още участие, азъ това не знамъ. Но, казвамъ ви, понеже по него врѣме бѣхме се скарали съ ориенталцитъ и косвено съ Banque de Paris и Banque Internationale, които пъкъ бѣха кушили опциитъ отъ Länderbank — самата Länderbank не е тѣзи заинтересована, както бѣха заинтересовани тѣзи банки и други пѣкои австрийски и германски банки — то борбата ни съ ориенталската компания, за да вземемъ тѣхната линия и, въобще, за да станемъ господари на цѣлата желѣзнопѣтна мрѣжа въ България, тая борба се отрази и на нашия кредитъ, защото тия хора, които бѣха наши кредитори, ходѣха да ни спъватъ на всѣки моментъ, като гледаха да ни даватъ колкото се можеше по-малко пари. Контрактътъ отъ 1892 г. въ добавѣкъ, понеже не прѣдставляваше ангажментъ, задължение за банкитъ, а право на опции, даваше имъ куражъ да могатъ да ни тѣпчатъ. И ето защо паритъ отъ заема постѣпваша въ много по-малѣкъ размѣръ, отколкото бѣхме принудени да харчимъ за почнатитъ веднажъ прѣдприятия. Отдѣ намирахме срѣдства? Главното срѣдство даваше българската Народна Банка, защото прѣдприемачитъ бѣха всички българи и черпѣха кредита си оттамъ, плюсъ Държавата, която, като трѣбваше да изплаща ситуациитъ, търсѣше отъ обикновенитъ си приходи да изплаща за постройката на желѣзницитъ и пристанищата. И вие ще чуετε отъ мене едно нѣщо, което малцина знаятъ, макаръ че то е официално, а именно, че желѣзницитъ въ 1898 г., напр., се строеха съ дохода отъ беглика, отъ поземелния налогъ, а не съ паритъ на банкитъ. Това нѣщо може да провѣрите въ законопроекта за окончателното сключване бюджета за 1898 г., който ни се раздаде прѣди нѣколко дена само. И въ него ще видите, г-да народни прѣдставители, колко пари е похарчило Българското Правителство прѣзъ 1898 г. за постройки на линии и колко е получило отъ заема. Ще видите, че на стр. 6 има единъ свръхсмѣтенъ кредитъ отъ 13.149.860 л., и другъ свръхсмѣтенъ кредитъ отъ 13.323.789 л. И двата тия свръхсмѣтни кредити сж за постройки на линии, защото всичкитъ кредити за постройки на линии сж свръхсмѣтни кредити и тѣ фигуриратъ въ особенъ бюджетъ; тѣ не отиватъ за да правятъ дефицити, защото постройката на линиитъ става отъ специални кредити, възъ основание на закона отъ 1894 г., който оставя на Правителството единъ кредитъ отъ 105 милиона лева, които да се получатъ отъ заема на 1892 г. за построяване желѣзницитъ и дрѣтъ пристанища. Че това нѣщо е така, ще го видите най-ясно на стр. 12, „кратка вѣдомость Б“, дѣто е казано слѣдующето: „свръхсмѣтни кредити, разрѣ-

шени съ законъ, по Министерството на Обществениѣ Сгради и пр., 9.092.081 л.“ Виждате, тукъ не е казано за постройка на желѣзници, но това се вижда, че е тѣй отъ стр. 1 на законопроекта. Послѣ: „свръхсмѣтни кредити разрѣшени отъ заемъ, по Министерството на Обществениѣ Сгради и пр., 13.323.789 л.“ Едната отъ тѣзи цифри я намираме напълно, а другата въ размѣръ на 13.145.112 л., вмѣсто 9 милиона и толкова лева, на стр. 6 отъ сѣщия законопроектъ. Защо е това? Обяснява го пѣрвата страница на законопроекта, въ която, като се сключва най-напрѣдъ бюджетътъ съ единъ дефицитъ отъ 12.697.924 л. за цѣлата година, казва се: „този недоимѣкъ, обаче, произлиза отъ това, че съ законъ, утвърденъ съ Височайши указъ отъ 20 декемврий 1894 г., подъ № 10, се разрѣши на Правителството за постройка на разни допълнителни желѣзнопѣтни линии, но безъ указание на источника, единъ кредитъ отъ 105.000.000 л., отъ които сж изразходвани прѣзъ тази година: за изучаване и проектиране желѣзнопѣтната мрѣжа въ България лева 131.812.75, за построяване желѣзнопѣтната линия Русе—Горна-Орѣховица—Търново 5.017.458.86, за построяване желѣзнопѣтната линия Сарамбей—Чирпанъ—Нова-Загора 3.738.392.55, за построяване желѣзнопѣтната линия Гебедже—Девня 204.416.84, всичко 9.092.081. Значи, тѣзи 9.092.081 л., които се намиратъ отсамъ въ свръхсмѣтнитъ кредити на стр. 12 и 6, се спадатъ, защото сж отишли за постройка на желѣзнопѣтни линии; тѣ не могатъ да отидатъ да увеличатъ дефицититъ, само че ще трѣбва да се направи заемъ, да се повърнатъ на съкровището, за да минатъ въ извънредния бюджетъ, а не въ редовния. Виждате, слѣдователно, подиръ тѣзи пояснения, че прѣзъ тази 1898 г. сж построени желѣзнопѣтни линии съ свръхсмѣтни кредити по Министерството на Обществениѣ Сгради за 26 милиона лева. А какво сме получили прѣзъ тази година отъ банкитъ? Получили сме всичко на всичко 10 милиона авансъ, който се доби въ мѣсець септемврий, на който прѣдшествоваше авансътъ отъ Бреславската банка, но той бѣше изплатенъ съ този втория авансъ. Така щото, срѣщъ тая сума ние сме получили едва една сума отъ 10 милиона. Виждате, прочее, че Държавата не само не си е плащала купонитъ прѣзъ 1898 г. съ пари произхождици отъ заема, ами, напротивъ, пари произхождици отъ обикновенитъ срѣдства на бюджета: отъ беглика, патента, емлика сж авансирани за постройката на желѣзницитъ. И азъ по него врѣме бѣхъ порѣчалъ да ми дадатъ свѣдѣния за сумитъ, които е трѣбвало да се взематъ отъ заема и повърнатъ въ съкровището, и имамъ на рѣка сега една бѣлѣжка, че на 30 ноемврий 1898 г. държавното съкровище е имало едно искане срѣщъ сумитъ отъ заема за 6.667.352 л. То е направено приврѣменно, защото не сж били ликвидирани окончателно смѣткитъ за цѣлата година. Така щото, ако ние сме си позволили да искаме отъ заема да внесатъ извѣстна сума за изплащането на купонитъ,

то сме искали това въ змѣна на онѣзи пари, които тукъ, въ сребро или злато, сме авансрали отъ обикновенитѣ срѣдства на бюджета за постройка на линиитѣ. Виждате, прочее, какъ хората смѣсватъ събитията и какъ измѣдватъ тѣ отъ чисто финансова страна. Въ Банката узнаватъ това обстоятелство, че отъ тукъ не е платенъ купонътъ, че отъ Виена сж дали пари и веднага умозаклучаватъ, че ние нѣмаме пари. Но това не бѣше вѣрно. Бюджетътъ ни дава потребнитѣ срѣдства, но само че, намѣсто да платимъ нѣкои отъ купонитѣ съ пари отъ тукъ, платили сме тукъ за желѣзницитѣ, а отъ тамъ вземаме да плащаме дълговетѣ по купонитѣ. То е чисто бухгалтерска работа.

И тѣй, азъ мисля, че тоя въпросъ ще се признае за окончателно изчерпанъ, разрѣшенъ съ положителнитѣ данни, които ви цитирахъ прѣди обѣдъ и които и сега ви посочихъ, че не е вѣрно какво България редъ години не могла да плаща купонитѣ си съ вътрѣшни срѣдства — произходящи отъ обикновенитѣ приходи на бюджета. И тази година е първата, дѣто отъ министерската трибуна се говорятъ такива работи, че България не може да си плаща купонитѣ. Азъ поне никога не съмъ казвалъ такива думи, защото, прѣди всичко, това не е истина. Ние сме намирали винаги срѣдства редовно и наврѣме да плащаме купонитѣ си. Но, г-да народни прѣдставители, за да не могатъ да ставатъ подобни работи въ бъдѣще — понеже слабоститѣ на хората сж: когато дойде да плащашъ, тогазъ мислишъ отъ да вземешъ, ако изплащането на единъ купонъ ще стане прѣзъ мѣсецъ януарий или мартъ, по-рано не мислишъ за това, а отивашъ и плащашъ или похарчвашъ паритѣ за други нужди — моето мнѣние е, че ако искаме да туримъ редъ въ нашитѣ финансии и да осигуримъ и за въ бъдѣще редовното плащане на купона — позволѣте ми това отклонение — трѣбва да направимъ слѣдующето нѣщо: да се установи единъ държавенъ контролоръ специално по анюитетитѣ, и този контролоръ, като бѣде назначенъ отъ Правителството, да не може да бѣде уволняванъ освѣтъ съ съгласието на Народното Събрание и съ единъ мотивиранъ указъ. Този контролоръ да стои при Върховната Смѣтна Палата и той да се грижи прѣзъ цѣлата година изключително за плащането на купонитѣ. И да кажемъ: на 1 януарий влиза въ сила единъ бюджетъ отъ 96 милиона лева приходъ и 96 милиона лева разходъ; въ тѣзи 96 милиона влизатъ на първо мѣсто 15 или 20 милиона за купонитѣ; прочее, тѣ държавний контролоре, които имашъ грижата да се изплатятъ 20 милиона за купонитѣ, знаешъ какво трѣбва и кога трѣбва да се плаща, взимай мѣрки, севестиграй и давай заповѣди на всички митници и държавни бирничества своеврѣменно да внасятъ златото си въ Българската Народна Банка, за смѣтка на купона; заповѣдай, што другитѣ доходи, които постѣпватъ въ сребро, напр. отъ бандерола на тютюни или отъ акциза, да се прѣобърне потребното количество въ

злато, и давай заповѣди на ковчежничествата да внасятъ златото си въ Българската Народна Банка. И, ако този контролоръ има заключителната грижа да осигури 16 или 20 милиона лева годишно за купона, нашиятъ кредитъ ще се повдигне сто на сто, защото нѣма тѣзи сюрпризи да ставатъ, нѣма да сме принудени въ двѣ недѣли да търсимъ тия пари когато наближи плащането на купона, а ще бѣдемъ заставени по-напрѣдъ да ги съберемъ; така че, за 4 милиона лева, напр., нѣма да се компрометираме. По този начинъ, г-да народни прѣдставители, съ единъ приходенъ бюджетъ отъ 96 милиона, ние винаги ще можемъ да осигуримъ сумитѣ нужни за плащане нашитѣ купони и трѣбва да ги осигуримъ тѣхъ на първо мѣсто чрѣзъ този контролоръ, когото ние ще назначимъ, за да не става нужда да ни го назначаватъ единъ денъ нашитѣ кредитори, както сж го назначавали другадъ. Защото въ това се състои контролътъ и, вмѣсто да чакаме други да ни го назначаватъ, нека въ интереса на Държавата сами си го назначимъ. По този начинъ, щомъ знаятъ нашитѣ кредитори, че има у насъ такова държавно учреждение, специално за тази цѣль, нашиятъ кредитъ ще се повдигне силно, и ние ще бѣдемъ гарантирани отъ тия изненади, въ които попаднахме това лѣто и въ които и сега като че сме попаднали. При този установенъ редъ, ако имаме дефицитъ, нѣма да ни стигнатъ пари за да платимъ на чиновницитѣ, за да платимъ цивилната листа, за да платимъ разходитѣ по поддържане на това и онова; нѣма да ни стигнатъ за командировки, за канцеларски разноски, но за купонитѣ сумата ще бѣде осигурена. И тогава азъ съмъ убѣденъ, че нашиятъ кредитъ силно ще бѣде повдигнатъ. Самото това учреждение ще служи като добра гаранция на нашитѣ кредитори.

Сега трѣбва да ви спомена нѣколко думи за този фамозенъ заемъ отъ Бреславската банка, за който мнозина мислятъ, че той е страшно нѣщо, което толкозъ опорочва Народната партия, и специално мене, што да кажатъ: „ти си направилъ заема съ Бреславската банка, ти си направилъ нѣщо страшно — мълчи тамъ!“ Азъ мисля, че онзи, който е правилъ дефицити, онзи, който е билъ принуденъ да прави лоши операции, него трѣбва да питате да ви даде свѣдѣния, него питайте да ви каже какво е теглилъ и какво го е научилъ опитътъ, че да се възползвате отъ неговия опитъ, за да не правите сжщото Г-нъ Краевъ ме замоли отзарава да не говори за това нѣщо и да остане то прѣдметъ за другъ пжтъ, понеже ще се изгуби доста врѣме, и азъ му обѣщахъ; но тукъ единъ приятелъ пакъ ме прѣвжхна съ: „кажете за Бреславската банка!“ и азъ ще кажа нѣколко думи по този въпросъ, защото е поучителенъ. Въ 1898 г. въ мѣсецъ май, когато азъ прѣдвждахъ, като финансовъ министъръ, че ще имаме пужда отъ пари, и имаме нужда заради постройката на линиитѣ, а нѣкъ Банкитѣ не ни даваха пари, защото на V-та опция срокътъ бѣше на 1 декемврий 1898 г., упо-

трѣбихъ всички срѣдства да убѣдя тѣзи господа да ни дадатъ авансъ срѣщу тази опция, защото не могатъ да чакатъ постройките и прѣдприемачитѣ до декемврий. Казахъ имъ: сѣ едно, вие трѣбва да упражните опцията отъ 24 милиона на 1 декемврий т. г.; дайте ни сега една частъ въ авансъ. Тѣ не искаха най-напрѣдъ, но по-послѣ казаха: ще ви дадемъ. Азъ опитахъ и други срѣдства, като поискахъ упражнението на 6.149.000 л. облигации останали отъ 5%-ви заемъ неупражнени, отъ заема на земледѣлческитѣ каси, но умишлено не искаха да ни дадатъ пари, защото виждаше се, че искатъ да ни поставятъ въ мѣнотия. Не забравяйте, че ние строехме паралелната линия, която бѣше трѣнъ въ тѣхнитѣ очи, а тѣ искаха да ни накаратъ да наднемъ на колѣнѣ. По едно врѣме ни казаха — прѣзъ мѣсецъ май — че ще ни дадатъ пари въ формата на авансъ. Дадохъ ми да зная това прѣзъ г. Гешова, нашиятъ дипломатически агентъ въ Парижъ, и г. Вакаро, който се явява тукъ като тѣхенъ прѣдставителъ. Чакахме днесъ да дадатъ, чакахме утрѣ да дадатъ, най-сетѣ дойде единъ прѣдставителъ на Banque de Paris и Banque Internationale de Paris, пѣкой си Фридерикъ, дойде тукъ въ началото на мѣсецъ юний, а споредъ контракта юлскитѣ купонъ трѣбваше да се плаща на 15 юний, сѣ 15 дена порано. Азъ бѣхъ увѣренъ, че ще ни направятъ този авансъ и бѣхъ увѣренъ, че ще го направятъ сѣ 5%, *à pari*, безъ никаква емисия, както правиха по-рано, толковазъ повече, че се обѣщаха, слѣдъ като направихме грамадни жъртви, уредихме работата на Dette Publique за 1897 г., задължихме се да купимъ единъ воененъ параходъ отъ Франция, задължихме се да купимъ нѣколко тона, за да допуснатъ котирането на земледѣлческия 5%-овъ заемъ, слѣдъ тия жъртви, казвамъ, азъ очаквахъ, че ще ни направятъ единъ на сгодни условия авансъ, както обѣщаваха. Вмѣсто това, явиха се тѣхна милость тукъ на 10 или 11 юний — а на 15 юний трѣбваше да платимъ купона — и ми прѣдставиха единъ контрактъ, съ който горѣ-долу искаха да ни вържатъ така, както сега ни вързватъ въ тоя договоръ. Освѣнъ че искаха 6% лихва, защото положението било лошо — Испано-американската война — освѣнъ че искаха 1% комисиона, но въ добавкъ искаха и двѣ други задължения: едно, 10 години всичкитѣ военни доставки да взимаме само отъ Франция и, друго едно задължение, ако въ декемврий мѣсецъ тѣ не упражнятъ опцията отъ заема на 1892 г. и двѣтѣ опции, поради това, останатъ свободни, да ги прѣдпочетемъ тѣхъ при продаването другиму. Тѣ знаяха — азъ бѣхъ ги прѣдупрѣдилъ за това — че щомъ не упражнятъ опциитѣ на 1 декемврий 1898 г., ние ще направимъ отъ двѣтѣ едно: или ще ги продадемъ тѣзи двѣ опции на сума 45 милиона въ облигации на други банки и ще си послужимъ съ паритѣ, или ще изгоримъ тѣзи облигации, ще ги унищожимъ, както сега унищожаваме една частъ, и ще намѣримъ други банки, съ които да работимъ. Знаеха го тѣ това нѣщо, то имъ бѣше декларирано

по единъ формаленъ начинъ, и искаха ми да имъ дамъ едно писмо, че ще ни дадатъ 6 милиона лева, когато нанишѣтѣ пузди бѣха за 15 милиона лева, но подъ условие, ако подпиша тѣзи двѣ задължения. Искане имъ се тѣмъ, щото тѣзи 45 милиона лева, когато останатъ разполагаемъ, въ 6%-ови облигации неразпродадени, ако рѣчемъ да ги продадемъ на друго, тѣ да иматъ право на прѣдпочтение, да ги купятъ по същата цѣна. И азъ имъ казахъ, г-да пародни прѣдставители, сѣ съзъзи на очитѣ си и съ негодуване въ стрѣето, че мене тукъ ме нѣма; по-скоро ще тегля куршумъ въ челото си, отколкото да ви подпиша такова условие. Оставахъ ми два дена до купона, а въ това сѣмѣто врѣме получихъ телеграма отъ Виена: „какви направихте за купона?“ Ако за този купонъ не бѣхъ измаменъ така, че ще ни дадатъ пари, азъ щѣхъ да взема по-рано мѣрки да намѣри пари и нѣмаше да се плача, както сега плачатъ тукъ: можеше да се не плати на прѣдприемачитѣ — 3.000.000 бѣха потребни или нѣщо друго, но щѣхъ да намѣри тия пари. Но азъ се намѣрихъ въ това положение три дена прѣди купона и нѣмаше какво да направя прѣдъ тѣхното вѣроломство. При всичко това, азъ казахъ, че тия условия нѣма да ги подпиша. Телеграфирахъ тогава на г. Стоплова, който бѣше въ Карлсбадъ, какво бѣше положението и се намѣри Бреславската банка само, която да се изкаже, че е готова да ни даде единъ авансъ срѣщу съкровищни бонове до 5.000.000 фр., но, разумѣва се, подъ условия тежки: 6% лихва и 2% комисиона. Тежко и неприятно е, но поне не ни вързваха така, както другитѣ, и трѣбваше да спасимъ честта на България съ посрѣщането купона. Азъ виждахъ, че да платимъ 6% лихва и 2% комисиона е нѣщо тежко, но казахме: ще го приемемъ, и Министерскиятъ Съвѣтъ го прие, за да се не оскаждали България вследствие на това подвеждане, на тая измама, въ която ни поставиха сѣмѣтѣ тия банки, които днесъ ни прѣдлагатъ да подпишемъ тоя заемъ. Дойдохъ делегати тукъ на Бреславската Банка, разправихме се и веднага платихме 3 милиона лева въ Виена, срѣщу които дадохме съкровищни бонове и заложихме за гаранция 6.149.000 л. облигации отъ земледѣлския заемъ, прѣсметани по 60% отъ номинална стойность. Тѣзи облигации се намираха тогава въ Парижъ въ каситѣ на Banque Internationale de Paris, и когато тая послѣдната получи отъ насъ телеграма: „гудѣте въ особено dossier 6.149.000 облигации подъ залогъ за смѣтка на Бреславската банка“, отива единъ отъ банковитѣ директори при нашия дипломатически агентъ г. Гешовъ и захваща да го моли: „какъ наши книжа да ги дадете на наши конкуренти“, и се явява съ прѣдложение, че ще ни дадатъ 10.000.000 въ авансъ, безъ тия задължения, които по-напрѣдъ искаха отъ насъ, само и само да освободимъ облигациитѣ и да ги не даваме на Бреславската банка. Азъ забѣлѣзахъ, че това много ги заболѣ, защото е много важно за една банка нейнитѣ книжа да не попаднатъ

въ чужди рѣцѣ. И трѣбѣва да ви забѣлѣжа, че въ него врѣме нашитѣ противници бѣха коализирали цѣла Европа противъ насъ и не можехме да шконтираме нито единъ bon de trésor. Станаха обѣщания отъ нѣкои банки, че ще шконтиратъ, и въ деня, въ който се извѣстѣха за това нашитѣ противници, тѣ се отказаха. Имахме нѣколко такива случаи. Само Бреславската банка направи тази голѣма услуга на България, че излѣзе, безъ да се бои отъ нашитѣ противници, които водѣха война противъ насъ, и ни даде пари. Дѣйствиелно, че подъ тежка лихва вземемъ тия пари, но тя се задължи не само за този купонъ да ни помогне, но и за декемврийския купонъ да ни даде пари, съ задължение, ако останатъ свободни облигации отъ 6%-овия заемъ, по причина на неоптиране, то да заложимъ отъ тѣхъ, за да ни даде пари въ декемврий 1898 г. Осигурихъ ли по този начинъ купона за декемврий и юлий, не оставаше никакъвъ страхъ, защото прѣзъ 1898 г. щѣхме да изкараме съвършено паралелната линия и тѣхната линия се застрашаваше да пропадне. Щомъ усѣтиха това нѣщо, прѣдлагатъ ни 10.000.000 л., но само да имъ се повърнатъ веднага книжката. Казахме имъ, че не могатъ да имъ се повърнатъ, защото лихвата и комисионата сме прѣдплатили за 6 мѣсеца; но тѣ настояваха, че трѣбѣва да имъ се повърнатъ, и най-послѣ се съгласихме да имъ се повърнатъ подиръ два мѣсеца. Ние казахме: оставѣте да ги държимъ до деня на прѣдплащането лихвата на Бреславската банка, защото ние прѣдплатихме за лихва 200.000 фр. и, ако сега трѣбѣва да повърнемъ главницата, ще дойдатъ г. Краевъ и други единъ денъ да смѣтатъ, че за два дена сме платили 200.000 фр. за лихва, и затова настоявахме да останатъ въ Бреславската банка, докато дойде мѣсецъ декемврий, до срока, и тогава да ни дадатъ останалата частъ отъ аванса — 3.000.000 л., а сега да ни дадатъ 7.000.000 л. Но тѣ си настояваха на своето и искаха най-много подиръ два мѣсеца да бѣдатъ свободни облигациитѣ. Най-послѣ, азъ се принудихъ да се съглася, защото видѣхъ, че ще ни внесатъ 10.000.000 л., за да не фалиратъ тукъ хората, които правѣха желѣзницитѣ; защото хората бѣха взели паритѣ отъ Банката и тогава, дѣйствиелно, можеше да стане катастрофа и България да се оскандали, понеже положението бѣше друго, не бѣше както сегашното, а много по-сериозно. Благодарение на постройкитѣ, които не бѣха довършени, благодарение на неурожая, благодарение на борбата, която водѣхме съ банкитѣ, ние бѣхме поставени въ извънредно неблагоприятно положение. Ние имаме за врагове банкитѣ, стихитѣ и собственитѣ, ако щете, наши грѣхове. И това не го направихме съ цѣль, както мнозина лекоумно ни упрекаватъ — за да дадемъ на хората да печелятъ, а за да снабди България съ единъ ресурсъ необходимъ за по-нататѣшното нейно развитие.

Ето защо, г-да народни прѣдставители, азъ се принудихъ въ септемврий мѣсецъ 1898 г., като

държахъ само два мѣсеца тия пари отъ 3.000.000 л., за които бѣхме прѣдплатили лихвата, комисионата и разносикитѣ за прѣвозъ на паритѣ отъ Берлинъ въ Виена — като тури г. Краевъ въ едно всичко: и разноси, и комисиона, и камбѣи и пр., то ще излѣзе много повече — принудихме се, казвамъ, като държахме паритѣ само два мѣсеца, да изплатимъ тия пари. Разумѣва се, че хората не рачиха да ни върнатъ лихвитѣ: взеха си ги въ прѣдплата. Но резултатътъ бѣше слѣдующиятъ: че, първо, добихме 10.000.000 л. безъ особенитѣ двѣ задължения, съ 6% лихва и безъ емисия, al pari, за която цѣль банкитѣ пратиha отново своя делегатъ Фридерикъ тукъ и на 2 юлий подписахме новъ контрактъ — но слѣдъ като бѣхме платили купона — послѣдствие на който контрактъ не само зарѣзаха другитѣ по-напрѣшни свои домогвания, ами двѣ недѣли по-късно влѣзоха въ прѣговори съ насъ, за да ни продадатъ и ориенталската линия въ Южна-България. И единъ отъ тѣхъ ми говорѣше така: „тя се видѣ, че ние ще излѣземъ отъ България съ единъ кракъ, но оставѣте ни здравъ поне другия кракъ“. И това бѣше единъ рѣшителенъ прѣломъ въ борбата ни съ тѣхъ: започнаха се прѣговоритѣ на база да ни продадатъ Ориенталцитѣ тѣхната линия и да се свърши; да станемъ вече отъ неприатели — приятели. По този начинъ дойде този синдикатъ въ България, за който азъ казвамъ добра дума, защото е могѣщественъ, защото е много силенъ, но не ви прѣпорѣчамъ да се вържете съ него, нито съ другъ, тѣй слѣпешката, както сте се вързали съ тѣзи договори. Трѣбѣва да пазимъ интереситѣ на страната съ достоинство. Сега ще кажете: ами ти за Бреславския заемъ отъ 3.600.000 си далъ 200.000 лихва за два мѣсеца — казахъ, че тя е дадена за 6 мѣсеца. Какво да направимъ, г-да народни прѣдставители, когато така коварно бѣхме изневѣрени? За честта на България, ние можехме дори да изгубимъ 200.000 л. и днесъ пакъ казвамъ: загубѣте 6—700.000 л., 1 милионъ лева, но недѣйте остави да ни вържатъ по този начинъ за 50 години, защото тукъ се касае за бъдѣщето на България; тукъ не е за стотина хиляди лева, а е за десетки милиони, туй е за половинъ вѣкъ работа.

Ето въ кѣси чѣрти, г-да народни прѣдставители, това, което прѣдставлява този заемъ. Виждате, че положението, въ което ни поставиха, бѣше доста мъчно, но ние излѣзохме отъ него съ честъ и достигнахме до голѣми резултати, защото, благодарение на тази жѣртва, банкитѣ се принудиха подиръ да ни дадатъ 10.000.000 л., а по-подиръ и 290.000.000.

Че 290.000.000-иятъ заемъ разрѣшаваше окончателно българската криза, каквото лошо положението и да е било, това се вижда между друго и отъ слѣдующето. Г-нъ Министърътъ Сарафовъ онзи денъ ни казваше, че слѣдъ като реализираме този новия 125-милионенъ заемъ, ние ще имаме всичко 271.000.000 дългъ. Е добръ, онзи заемъ отъ 1898 г.

бъше за 290.000.000 л. и трѣбваше да се реализира най-късно до края на настоящата година. Виждате, прочее, че той бѣше достатъченъ за да покрие нашитѣ нужди, плюсъ единъ остатъкъ отъ 19.000.000 л. свободни, дори и ако ние вървѣхме по този пътъ и направѣхме тѣзи дефицити отъ 1899 и 1900 г., които се случиха, но които не трѣбваше и не щѣха да се случатъ, ако бѣше изпълненъ този заемъ. Защото, ако бѣше изпълненъ този заемъ, г-да народни прѣдставители, аюитетътъ, както разправихъ при дебатитѣ по отговора на тронната рѣчь, аюитетътъ, който щѣхме да плащаме за нашитѣ държавни дългове, щѣше да бжде за всичката сума отъ 290.000.000 л., като се всецѣло той реализира — 15.360.000 л., а сега, и при нѣмането още на 270.000.000 държавенъ дългъ, аюитетътъ е 24.000.000 — съ 9.000.000 повече; и ние при таквъ единъ бюджетъ, при такива даждия като днешнитѣ, щѣхме да имаме, слѣдователно, около 9.000.000 излишни, които щѣха да ни гарантиратъ отъ възможността на каквито да е дефицити. Виждате какъ този заемъ разрѣшаваше кризата, а пъкъ че той можеше да се осъществи, за това говорихъ отъзарианъ. (Д. Цанковъ: Свърши ли?) Свършвамъ по този въпросъ.

Сега, г-да народни прѣдставители, минавамъ на договоритѣ и искамъ да направя нѣкои допълнителни бѣлѣжки, послѣдствие говореното отъ г. г. министритѣ въ защита на тѣхнитѣ договори. Най-напрѣдъ, г-да народни прѣдставители, искамъ да се спра върху емисията на заема. Г-нъ Сарафовъ ни каза, че тази емисия малко се различавала отъ нашата — била почти сѣщата. Азъ отъзарианъ говорихъ по този прѣдметъ. Но г. Сарафовъ забрави да ни каже едно нѣщо: какъ бѣше гарантиранъ заемътъ отъ 1898 г. и какъ се гарантира неговиятъ заемъ, както той казва: „мойтъ договоръ“. Овзи, заемъ се гарантираше съ една ипотека, която е повече номинална, тѣй да се каже, която въ нищо не врѣди на нашето вътрѣшно управление, а този дава за гаранция едно производство на България и не само го дава за гаранция, но го дава още въ експлоатация. Че при сключването на заемъ не може да се гледа само какъвъ е курсътъ на държавнитѣ ни книжа, а и условията на обезпечението, това е елементарна истина. Но азъ ще ви приведа само единъ примѣръ, който го вземамъ отъ книгата на г. Т. Иванова, отъ неговата брошура. Г-нъ Ивановъ, който издава тая брошура, като самъ не е противъ монополитѣ, понеже той е далъ тази нещастна идея по-рано (Г. Кирковъ: Или сж му я дали!) — може и да му сж я дали — (Д. Ризовъ: Което е вѣрно!) като говори за португалския заемъ — г. Сарафовъ трѣбва да го е челъ — въ послѣдната страница казва слѣдующето: Въ Португалия, когато да се въведе монополътъ по сѣщия типъ, по който се въвежда сега у насъ — защото казахме, че само въ Персия, Португалия и Турция сѣществуватъ този типъ монополъ — тамъ, когато да сключватъ

заема, дали сж 200.000.000 л. на Португалското Правителство и срокътъ на концесията е билъ 35 години, а ние сме по-хитри: ние даваме срокъ 50 години. Нали години даваме, не е нищо! Какво отъ това? Нѣма да живѣемъ дотогава! Колкото по-много години даваме, толкова по-сигурни, че нѣма да видимъ какво ще стане до края. Та, португалцитѣ сж дали 35 години срокъ и, когато тогавашниятъ тѣхенъ 4%-овъ заемъ е струвалъ на пияцата 44 л. стотѣ лева, този гарантиранъ съ монопола заемъ го взели банкитѣ по 87 и, като го емитирали на пияцата, въ първия день сж покачили на 505 л., значи, съ 5 л. по-горѣ отъ *al pari*. И г. Сарафовъ е дошълъ да ни убѣждава тукъ, че е сгодна нашата емисия! Той забрави, че договоритѣ отъ 1898 г. не даватъ такова едно производство келепиръ и не обезпечаватъ купона по този начинъ, както тукъ; нѣма тѣзи облиги да се влататъ сумитѣ всѣкимѣсечно или всѣкинедѣлно въ Banque de Paris съ 1% годишна лихва; нѣма тѣзи тантиеми, нѣма тѣзи *parts de fondateurs*, нѣма туй, нѣма онуй, нѣма трето, четвърто и пето! Виждате португалцитѣ, които сж били по-злочастни отъ насъ, но които, при сѣ това, сж получили по-другъ заемъ. Виждате на какъвъ халъ сж били изпаднали: стотѣ имъ лева да струватъ 44, а ние, слава Богу, не сме дошли още до тамъ. Въ 1898 г. спаднаха нашитѣ 6%-ови книжа до 93, а, като се сключи заемътъ, се повдигнаха до 98, близо *al pari*, а днесъ, при най-лошитѣ условия, паднаха най-долу, на 81, но на 44 не сж падали никога. Когато нашиятъ кредитъ би прѣтърпѣлъ единъ такъвъ *debacle*, едно такова разбиване, едно такова поражение, щото 100 л. да се продаватъ за 44, разбирамъ да отидемъ по пътя на Португалия. И виждте: като отидемъ дори по този пътъ, ние пакъ би трѣбвало да искаме да ни дадатъ 87, а не 82½ — съ двѣ единици повече отколкото били другитѣ ни книжа на пияцата. А това хвърля: тукъ всѣка единица е 1.250.000 л.; десетъ единици като покачимъ, правитъ 12.500.000 л.; 15 единици ставатъ 18.750.000; 20 единици — 24.000.000. Виждате, хората, даже въ състояние на фалитъ като сж били, какъ сж обезпечили интереситѣ на съкровището си. Какво идете тогава да сравнявате и да казвате: вашата емисия бѣше 88½, като махнемъ ½% за комисиона и като се намали туй онуй, става 86, а моята, като се покачи толкозъ и толкозъ, става 86 или само съ 10 ст. по-долу. Тѣй щото, и моята емисия е барабаръ съ вашата. Ами обезпечението, ами формата на обезпечението, ами келепирътъ, който дава експлоатацията на тютюневото производство и търговия, кѣдѣ оставатъ и за какво го давате? Не се ли отъ това намалива още повече вашата емисия? Както виждате, азъ свършвамъ съ тази тема и показвамъ колко този заемъ, даже отъ чисто финансова точка зрѣние, е осъдителенъ, колко той е несполучливъ.

Сега минавамъ на монопола. Другитѣ точки всички оставямъ, а само тази точка искамъ да ре-

левирамъ, начинътъ на обезпечението. Азъ казахъ, че ако е дошла България дотамъ, щото да трѣбва да създаде монополъ, то е едно зло; но ако трѣбва да се приеме, защо не се е помислило поне да се направи монополътъ държавенъ, както го направиха à la fin de compte други държави, като Сърбия и Ромъния? Тогава ние ще бъдемъ поне господари на положението, тогава ние ще можемъ да го уредимъ съ такива правилници, каквито намѣримъ добри за населението, годни за нашата култура — и днесъ ще ги направимъ, въ единъ видъ, а утрѣ ще ги промѣнимъ — ние ще бъдемъ господари, а не нашитѣ кредитори, които ще иматъ право само отъ доходитѣ да си прихващатъ вземането. Защо не се опитайте да направите това нѣщо? Банката не щѣше ли да го приеме; не е ли и въ такъвъ случай банката осигурена точно така, колкото и въ другия случай? Но банката знае хубаво интереса си и знае, че има нѣщо по-хубаво, а то е да взематъ самъ доходитѣ и да взематъ да ги експлоатиратъ въ своя полза. Сега, тази е най-лошата форма, която сте избрали и за която говорихъ и отзарана, та не искамъ вече да се повръщамъ да разпирямъ какви резултати може да докара въ България? Най-лошото, което азъ прѣдвиждамъ, е изразено въ чл. 21 на концесияния договоръ и въ чл. 5 за правилницитѣ. Тѣзи двѣ точки ще зачекна, а другитѣ точки нѣма да бутамъ. По чл. 5 говориха всички и, менѣ ми се струва, всички бѣха единодушни да признаватъ, че чл. 5 е най-скандалниятъ въ цѣлата концесия, защото той дава право на тази компания да налага на България правилници, които да опрѣдѣлятъ, които да регулиратъ производството и, въобще, продажбата, фабрикацията, всичкитѣ подробности на работата, безъ ние да знаемъ какви ще бъдатъ, безъ да ни ги казватъ отсега. Каза ни се отъ министритѣ, че нѣмало врѣме да се изработятъ правилницитѣ, защото въ 3 дена трѣбвало да се свърши всичко, трѣбвало да се свърши прѣди да се емитира францюзкиятъ заемъ, та нѣмали врѣме! Ами отъ тогазъ насамъ се мина толкозъ врѣме. Тѣзи правилници, които трѣбва да бждатъ копирани отъ правилницитѣ на другитѣ съучастни режими, не можеха ли да се копиратъ? Но истината е, че не рачиха това да направятъ, както не помислиха и по-рано да го направятъ. И, г-да прѣдставители, азъ нѣма да повѣрвамъ никога, че това е станало, защото е нѣмало врѣме! Имало е врѣме да се прѣдвидятъ въ тия договори положения тѣй майсторски, тѣй стѣгнати, както се изрази моятъ братовчедъ г. Ю. Теодоровъ, а не сж имали врѣме да направятъ тия правилници, когато въ сжщностъ тѣ ще бждатъ копирани отъ сжществуващитѣ правилници и — което е най-важното, г-да прѣдставители, и азъ на него ще настоя — въ първата алинея отъ този членъ се казва, че правилницитѣ ще си изработи дружеството, възъ основа на правилницитѣ на другитѣ режими, които сжществуватъ въ настояще врѣме, значи, или турския, или пер-

сийския, или португалския — тѣзи сж режитѣ, които сжществуватъ на тази база. Значи, отъ тритѣ мѣста ще вземе правилницитѣ, и то като избере по свое усмотрѣние, en choisissant à son gré ceux qui lui paraîtront les plus convenables et les mieux appropriés, значи, които ще имъ най-ярадисватъ, които ще имъ най-понасятъ. Значи, нѣма да взематъ единъ отъ тѣзи правилници, защото той може да бжде въ едни отношения добъръ за тѣхъ, а въ други отношения лошъ, ами ще взематъ отъ всѣки правилникъ онова, което имъ най-понася, което е най-добро за тѣхъ и най-лошо за насъ; ще взематъ отъ португалския правилникъ и т. н. и, като избераатъ тази квинтесенция на правила, които тѣмъ ярадисватъ, ще ги прѣдложатъ на Българското Правителство да ги обнародва, и ако Българското Правителство откаже — прѣдвидено е това тукъ — ако не приеме тази редакция, въпросътъ ще отиде на арбитражъ и ще го разрѣши, безъ да слуша едната или другата страна, лицето, което ще посочи монополното управление въ Франция, съ други думи казано, братовчедътъ на нашитѣ кредитори, и неговото рѣшение ще бжде окончателно и за насъ задължително. По другитѣ въпроси взимаме за арбитъръ прѣдсѣдателя на Швейцарската република, но по този въпросъ сме длъжни да се подчинимъ на това, което ще ни наложи францюзката монополна администрация. Г-да прѣдставители! Достойно ли е това за насъ и можете ли да вдигнете ръка за такива договори, които даватъ право на чужденцитѣ да ни налагатъ правилници по свое усмотрѣние?

Сега казватъ ни: ами нали тѣзи хора ще сж хора и нали ще разсждаватъ и ще ги е срамъ? Добрѣ, ами този човѣкъ какъ ще разрѣши въпроса? Не единъ човѣкъ, който ще има симпатия къмъ банкитѣ, но мене да турите за арбитъръ, азъ по свѣстъ ще приема текста на дружеството, защото ще дѣйствувамъ по силата на концесияния договоръ, който дава право на режията да иска туй, което на нея изнася. Българското Правителство ако иска инакъ и казва: това по-понася на българския земледѣлецъ, на българския тютюнопроизводител, режията ще казва: добрѣ, ама това за насъ не понася. И азъ, който ще рѣшавамъ въпроса, ще си кажа така: щомъ този членъ понася повече на дружеството, азъ ще приема това, което е въ полза на дружеството, защото въ чл. 5 отъ договора е казано и за принципъ е прието, че дружеството ще си избере ония, които най-понасятъ за него, а не ония, които ще бждатъ по-добри и най-пригодни за културата на страната и които ще бждатъ по-справедливи. Тогава азъ, Теодоръ Теодоровъ, българинъ, за да не рискувамъ съ честта си, за да се не покажа недостоеенъ за довършето, което ми сж дали двѣтѣ страни, ще кажа, че дружеството има право, защото ще дѣйствувамъ на основание концесията, която е въ полза на дружеството и която изрично казва, че то е необходимо да избере и приеме онова, което му по-

понася. И Българското Правителство трѣбва да приеме това именно заради това, защото дѣйстви-телно то по-понася на дружеството. Само ако би могло дружеството да обяви, че не му понасятъ, бихъ могълъ тогава да ги отхвърля и да му кажа: „нѣмате право“!

Сега ни дадоха напоследѣтъкъ едни поправки на чл. 5, за които никой не е говорилъ нищо. И какви сѫ тѣ? Поправиха ли чл. 5? Не. Вмѣсто да изпишемъ вѣжди, изваждаме очи! Тѣ свидѣл-ствуватъ колко е билъ опасенъ този чл. 5 и колко става опасно и невъзможно приеждането му. Една нова алинея се направи, за да се удовлетвори искането на уважаемия подпрѣдседателъ на Кама-рата г. Кънчовъ, който казваше: „да се гарантира поне износътъ, да се гарантира, че ще има въ тия правилници такива правила, щото и други хора да изнасятъ“. И Правителството като че ли добило тази отстъпка и казва, че „тютюнътъ, прѣд-назначенъ за износъ, се освобождава отъ всѣкакви други ограничения освѣнъ ония, нужни за прѣд-пазване отъ измама или контрабанда“. Значи, какво се е приело? За износа на тютюня нѣма да се прави прѣпятствие, но ще става при такива условия, които иматъ за цѣль да прѣдупрѣдятъ отъ измама или контрабанда. Ами че може ли подъ тази фраза да се разбира нѣщо опрѣдѣлено? Азъ мисля, че всѣкакви правила ще могатъ да се гудятъ? Тѣ могатъ да гудятъ напр. това правило, че онзи, който ще изнася тютюнъ, за да се прѣдупрѣди контрабандата, е длъженъ, като се прѣтегли тютюня му, да го складира въ магазинята на самото дружество, защото дружеството не е сигурно, че въ частна магазиня нѣма да стане една кражба симулирана на вложения тютюнъ и послѣ да казватъ, че неизвѣстни лица сѫ го откраднали съ цѣль да извършатъ контрабанда и да уврѣдятъ дружеството. Твърдѣ е възможно, че каже дружеството, че при-тежателитѣ ще изучаятъ сами нѣщо въ магазинята и ще кажатъ, че има кражба, и за да се прѣду-прѣди измамата или контрабандата, искамъ тютюнътъ да е въ моята магазиня. По-нататѣкъ, дру-жеството ще опрѣдѣля таксата за държане на тютюня въ магазинята му и срока, за да се изнесе оттамъ. Една режия опрѣдѣля 6 мѣсеца врѣме, въ продължение на което, ако тютюнътъ не се изнесе въ странство, притежателитѣ трѣбва да го про-даде на режията, когато тя го намѣри за добъръ; ако не, ще го накара да го изгори. Послѣ за так-сата има единъ купъ условия, които азъ не съмъ въ състояние сега да прѣдвидя и спомена, и които могатъ да минатъ подъ формата на „мѣрки, за да се прѣдупрѣди измамата и контрабандата“ и които ще бѣдатъ стѣснителни. Но, г-да народни прѣдставители, има и други съображения. Азъ не вѣрвамъ, че ще може да се прави износъ отъ други, освѣнъ отъ дружеството, защото то има право да опрѣдѣля мѣстата, дѣто ще купува тютюня, ти-поветѣ му и цѣната, по която ще го купува. Тѣ ще избератъ и опрѣдѣлятъ ония мѣста, дѣто ставатъ

най-хубави тютюни. Тѣ ще кажатъ: въ Хасково може да се сѣе — ще го купуваме ние; въ Дуиница ще го купуваме ние; въ Пещера, Брацигово или Перущица, дѣто тоже има хубави тютюни, ще го купуваме ние. И така, най-хубавитѣ тютюни ще дойдатъ у тѣхъ, защото тѣ ще ги взематъ. Ще оставятъ тютюнитѣ на другитѣ хора за износъ. (Х. Топузановъ: Ако ще, про-изводителитѣ ще имъ даде тютюня, ако не ще, нѣма да имъ го даде!) Не е тъй! И въ такъвъ случай ще трѣбва извѣстенъ срокъ за износа, а пъкъ ти, ако нѣмашъ нѣкой търговецъ задъ гърба си, не ще можешъ да изнасяшъ. Ако си селянинъ, щѣишъ-нещѣишъ, нему ще го дадешъ. И по този начинъ, азъ мисля, че хубавитѣ тютюни, които ставатъ въ България, ще попаднатъ въ тѣхни рѣци, а по другитѣ мѣста, дѣто нѣма хубави тютюни, нѣма да искатъ да ги купуватъ и хората ще могатъ да сѣятъ само за износъ, но не ще могатъ да кон-куриратъ съ тѣхъ. И вслѣдствие на това, че иматъ капиталъ, и по причина на привилегиитѣ, които имъ създаваме, ще акапариратъ износната търговия. Какво ще направятъ тѣ? Хубавитѣ тютюни ще изнасятъ за Франция или Португалия, да ги про-даватъ на режията тамъ, за да печелятъ, а лошитѣ ще оставатъ на насъ да ги пушимъ ние. Ако тютюнопроизводителитѣ се намѣрятъ притѣснени отъ цѣнитѣ, които ще опрѣдѣля дружеството, и отъ режима, на който ще подложатъ производството, тогава нѣма даже да има онуй, което има въ Турция, дѣто има експертна комисия, която опрѣдѣля цѣ-нитѣ. (Нѣкой прѣдставителъ: Има!) Прѣд-вижда се комисиия за опрѣдѣление качествата, но за цѣнитѣ нѣма. (А. Краевъ: Ще изслушватъ българския комисаръ!) Ще изслушватъ българ-ския комисаръ, много имъ струва! И мене можете да изслушате сега, но ония отъ васъ, които сѫ дали подписъ, че ще приематъ договоритѣ, за тѣхъ какво значение има? (Д. Панковъ: Тогава защо си дерешъ гърлото! — Шумъ.)

Понеже съмъ далъ обѣщание, че ще свърша скоро, за да не ви отегчавамъ, азъ минавамъ върху това отгорѣ и казвамъ, че безъ тия правилници, въ които е сжщността на работата, безъ да сме ги видѣли, за насъ е невъзможно, за насъ е не-мислимо да приемемъ подобни договори.

Минавамъ къмъ другия параграфъ -- § 21. Пара-графъ 21, г-да прѣдставители, дава право на компа-нията да внася въ България за всичкото врѣме на своята концесия, т. е. въ продължение на 50 години, и тютюнъ на листе, и тютюнъ фабрикуванъ, слѣдо-вателно, и въ пакети, и въ формата на цигарети, и въ формата на пури, и въ всѣкакъвъ видъ, отъ всѣкакво естество, „tabacs fabriqués de toute sorte“, безъ мито. Казаха, че въ настояще врѣме дѣй-ствително суровиятъ тютюнъ на листе отъ Турция, не фабрикувано произведение, внася се безъ мито, но това е направено отъ една-двѣ години насамъ — даже нѣма двѣ години — откакъ сключихме съ Турция единъ договоръ, споредъ който е освободенъ този тютюнъ отъ мито. Но ако видимъ утрѣ, че

този договоръ не ни понася, ако искаме да наложимъ на Турция, напр., и дребниятъ добитъкъ да освобождава отъ мито, което тя не иска да направи, или и други нѣща, и се скараме съ нея, ние ще поискаме да възстановимъ първото положение — ние да взимаме вносно мито отъ тѣхнитъ стоки 14% и повече и тѣ да взиматъ отъ нашитъ 8%. Но въ таквъ случай ние не ще можемъ да налагаме на турския тютюнъ мито, защото ще имаме една компания, която ще ни каже, че на турския тютюнъ, или въобще на чужди тютюнъ, не може да наложите мито; (А. Краевъ: То е вѣрно!) или пъкъ, ако и да взимаме мито, ще трѣбва да го повръщаме на тази компания. Вие виждате, прочее, какъ възрваме економическата си политика за 50 години, като я даваме на дружеството и като даваме на турския тютюнъ привилегия на безмитенъ вносъ за 50 години. (Х. Топузановъ: Колко тютюнъ ще внасятъ тукъ — $\frac{1}{6}$ часть!) Каза единъ отъ ораторитъ, че тѣ не може да внасятъ повече отъ $\frac{1}{6}$ часть. Това е едно заблуждение. Ако бѣше казано въ договора, въ нѣкой членъ, че въ размѣръ на $\frac{4}{5}$ дружеството е длъжно да употребява тютюнъ за вътрѣшна консомация отъ мѣстно производство, азъ щѣхъ да похваля този членъ и да кажа: ето една умна работа, която се намира въ концесията и която е въ интересъ на българскитъ производители, защото баремъ за $\frac{4}{5}$ сж приели, че трѣбва да бѣде български тютюнъ; — то би могло да се направи за всички, но хайде да кажемъ, че нѣма такова качество, та нека се позволи да се внесе и чужди тютюнъ за $\frac{1}{6}$ часть. Ами има ли такова прѣдписане въ договора? Има въ чл. 8 отъ договора, че $\frac{4}{5}$ отъ консомацията, ако има потребнитъ тютюнъ въ страната, ще го вземе прѣдпочтително (*en premier lieu*) а не задължително — отъ мѣстно производство; но ако го нѣма, всичкитъ $\frac{4}{5}$ части може да го вземе отвънъ. Ако бѣше казано *quand mѣme*, или задължително да бѣде отъ мѣстно производство, тогазъ щѣха да менажиратъ производителитъ, тогава тѣ не можеха да опрѣдѣлятъ произволни цѣни и правилници, защото българскиятъ земледѣлецъ има едно сръдство тогава въ рѣцѣтъ си: ти не ми давашъ добра цѣна, ти ми давашъ 25 ст. на килограмъ — нѣма да го дамъ, или нѣма да го работя! И ще може да си помогнатъ. А сега дружеството ще гледа какво е сгодно за него, а пъкъ, че не щѣла да може българскиятъ селянинъ да сѣе тютюнъ, то малко му струва; напротивъ, ще го интересува да дойде отъ Турция тютюнъ, защото сж щитъ хора държатъ режията въ Турция — ортаци сж, и тамъ сж задължени да плащатъ на годината 800.000 лири на Портата, слѣдователно, иматъ всичкитъ интересъ да внасятъ тукъ турски тютюнъ. (А. Краевъ: Последната алинея на чл. 48 имъ дава право даже да се слѣятъ съ турския монополъ!) Дава имъ право, да, и ще го направятъ, безъ да ни питатъ.

Г-да! Единъ отъ г. г. министритъ, г. Министърътъ на Търговията и Земледѣлието, ако не се

лъжа, казваше: ами това нѣщо е невъзможно, защото има единъ данѣкъ „рефтиѣ“, който се налага на изнасянитъ отъ Турция тютюни и който е 60 ст. за България, слѣдователно, трѣбва да плащатъ 60 ст. за износъ; истина, че мито нѣма да имъ взематъ въ България, но рефтиѣ ще плащатъ. Колкото и да знаяхъ, че това не е вѣрно, азъ, за да провѣря тия твърдения на г. Министра, питахъ компетентни лица и се установи отъ тютюневи фабриканти, които внасятъ и изнасятъ отъ Турция тютюнъ, че подобно даждие въ Турция върху тютюнъ, който се внася въ България, нѣма. (Н. Козаревъ: 1% само върху стойността взематъ!) Такова едно нѣщо само сжществува за тютюня, който се внася отъ Турция за въ Египетъ, и то отива въ полза на компанията, а не въ полза на Турското Правителство. Колкото за България, такова нѣщо не сжществува, а пъкъ и да сжществува, понеже е въ полза на компанията, то не я стѣснява въ нищо, както каза г. Краевъ, понеже отъ единия джебъ излиза, а въ другия влиза. Слѣдователно, този аргументъ, ако не е погрѣшенъ дълбоко, ако не е противенъ на истината, то въ всѣки случай е несъстоятеленъ и не може да ни гарантира, че турски тютюнъ нѣма да идва тукъ. И не само суровъ тютюнъ може да дойде, но и фабрикуванъ отъ всѣкаквъ видъ ще го внасятъ безъ мито и, когато го пуснатъ въ продажба, ще му турнатъ бандеролъ за смѣтка на Държавата, но мито нѣма да плащатъ. Питамъ азъ: нѣма ли да има интересъ тази компания да ни внася „бохча тютюнъ“ и други видове луксозни цигари, пури и пр. отъ Цариградъ, за да удовлетвориаватъ вискателността на ония хора, които пушатъ; нѣма ли да внасятъ оттамъ качества екстра, екстра плусъ и т. н., които се продаватъ по най-добра цѣна? И какво сръдство имате вие, за да възпрѣпятъ вие на това нѣщо? Това нѣма ли да бѣде въ ущърбъ на нашето производство?

Г-да прѣдставители! Г-нъ Министърътъ на Търговията и Земледѣлието каза, че нѣма да пострада нашето тютюнево производство, защото какво производство имаме ние: „само 2 милиона килограма“, казва, „тютюнъ имаме до 1897 г., а оттогазъ насамъ се е увеличило това производство до 4 милиона килограма най-много — това не е и производство. Ние правѣхме“, казва, „толкова опити, да научимъ Българитъ да сѣятъ и произвеждатъ добъръ тютюнъ, но не можехме да ги научимъ; най-сетнѣ трѣбва да направимъ монополъ, защото чужденцитъ знаятъ да сортиратъ тютюня и знаятъ пари да печелятъ“.

Г-да народни прѣдставители! На тази аргументация като се поставимъ, ние нѣмаме нито земедѣлие рационално, нито скотовѣдство рационално, нито винодѣлие рационално, нито нищо. (Д. Ризовъ: И министри трѣбва да викаме отъ Франция!) Да се отчаемъ и да кажемъ: отъ днесъ до 50 години ние, българитъ, нѣма да прокопсаме, умѣтъ въ главата ни нѣма да дойде и до 50 години, въ туй Министерство на Търговията и Земледѣлието колкото

министри и да дойдатъ, ние не сме въ състояние да повдигнемъ една култура, макаръ природата да ни дава всички благоприятни условия, ние ще си останемъ диви и трѣбва да викаме да дойдатъ чужденци да експлоатиратъ нашитѣ богатства, та да се научимъ отъ тѣхъ. На тази почва като се поставимъ, азъ съмъ убѣденъ, че ако дойдатъ чужденци да изучаватъ и експлоатиратъ нашитѣ минни богатства, България дѣйствиелно ще заприлича на Франция, на една цвѣтуща страна, но нѣма да бѣде вече България. (А. Краевъ: Една французка колония!) Това е всичкото. Ако е тая нашата цѣль, тя ще бѣде, както каза г. Краевъ, една хубава френска колония и, както казахъ и първия пътъ, че ние вървимъ да станемъ европейска колония на близкия изтокъ. Ето защо азъ считамъ, че този аргументъ не е състоятеленъ, а въ устата на г. Министра на Търговията и Земледѣлието той е осждителенъ. Ако ние досега не сме имали грамадни сполуки въ тютюневото производство — а пъкъ не може да се каже, че не сме имали сполуки: въ послѣднитѣ двѣ години ние сме имали хубавъ износъ на тютюнъ, научиха се хората, намѣриха възможността да го изнасятъ и отъ този тютюнъ влѣзоха пари въ Държавата — цитираха се фирмитѣ Алатини, Херцогъ и Майеръ — отъ ждѣ знаете, че подиръ 2—3—5 години нѣма да се усили производството на тютюня, че нѣма да дойдатъ два пъти повече търговски фирми за да го изнасятъ въ странство и да откриятъ за насъ единъ дѣйствиелно голѣмъ експортъ. Въ 50 години какво може да стане, г-да народни прѣдставители, за България? Ако има конкуренция, чужденцитѣ пакъ може да печелятъ, но ще печелятъ на почвата на свободната търговия и конкуренция: тѣ нѣма да налагатъ цѣнитѣ, тѣ нѣма да ги диктуватъ, но ще конкуриратъ (А. Урумовъ: Пакъ ще конкуриратъ и сега!)

Сега, каза се друго нѣщо. — Азъ се чудя, че такива аргументи се прѣдставиха отъ трибуната и отъ г. г. министритѣ. — Каза се: „вземѣте захарната фабрика, която въведехме въ България, която дадохме на чужденцитѣ — какво ни направи? Не научиха ли ни да правимъ захаръ? Я вижте какъ се радватъ цвѣклопроизводителитѣ! Ами електрическото освѣтление, ами трамваитѣ и пр.“ Г-да народни прѣдставители! Отъ едното до другото разницата е колкото отъ небето до земята. Захарната фабрика не влѣзе въ България като побѣдителка, захарната фабрика не казваше: „въ три дена ще приемете договора или азъ ще си отида!“ (Г. Кирковъ: А 15 дена чакатъ.) Тя не е нашъ кредиторъ. Захарната фабрика нѣма отъ насъ да взема, а тя зависи отъ насъ да ѝ дадемъ премия или да не ѝ даваме. Вие, право или криво, отказахте ѝ тая премия, но азъ ви питамъ: ако приемете този монополъ, ще ли можете да откажете утрѣ нѣщо — не само отъ това, което е писано тукъ, но и нѣщо, което не е писано? Послѣ, г-да народни прѣдставители, захарната фабрика

идва като концесионно дружество и по силата на нѣщата тя е заставена да си служи само съ българско цвѣкло и не може да донася цвѣкло отъ Сърбия, Гърция или Турция, за да може да работи захаръ; тя е привързана тукъ. Единъ пътъ тя е похарчила 3 1/2 милиона лева, тя е зависима отъ нашитѣ производители на цвѣкло. И когато дойде тя въ България, нея туй я занимаваше: дали аджеба ще се съгласятъ да сѣятъ цвѣкло, дали ще се научатъ да го сѣятъ тия шопи, българите дебелоглави, и ако искатъ единъ денъ да не сѣятъ цвѣкло, какво ще правимъ съ нашата захарна фабрика: ние ще си отидемъ и ще оставимъ да мхтитъ сврацитѣ въ нея. И вие трѣбва да знаете, че захарната фабрика е въ пълна зависимостъ отъ Българското Правителство, но не въ смисълъ, че Българското Правителство може да ѝ прави пакости, — не, по тя е въ зависимостъ отъ българскитѣ производители на цвѣкло. Ако направятъ стачка и кажатъ: не щемъ да сѣемъ, тя е погребена. Заради туй тя е принудена да ги менажира. Тя може да гледа за интереситѣ си да ги поизлъже понѣкога, наир. на каптара като тегли цвѣклото, или спада дара за прѣстъ, но никога нѣма да довежда работата до разрывъ, и сѣ ще гледа да разпространява производството, защото това е въ неинъ интересъ. Виждате, че захарната фабрика е въ зависимостъ отъ производителитѣ, а не обратното. Тя нѣма монополъ, тя не е за цѣла България, а за 2, 3, 5 округа. Имаше неблагодарумни хора, които ѝ дадоха повече окръжи, но наредъ съ нея може да се установи и друга фабрика, за да има конкуренция, може даже да се основе и трета. Ето защо азъ считамъ, че това сравнение, тоя аргументъ, който се привеждаше съ видима сериозностъ отъ двама министри, не заслужава да се говори. Сжщото е и за електрическото освѣтление и за трамваитѣ. (П. Станчевъ: Сжщо и лотарията.) Да, сжщото е и съ лотарията. То е едно зло, което приехме, но то не е монополъ върху едно производство. (П. Станчевъ: Да обиратъ хората!) Тукъ, обаче, има една култура. И азъ винаги съмъ правилъ разлика между монополъ на едно производство и монополъ за играта на карти. Прѣди да се основе тая лотария, тукъ се продаваха сръбски лотарийни лозове. Съ основаването на тая лотария се избѣгна туй. И класната лотария не експлоатира българитѣ: не взима отъ българитѣ толкова, колкото плаща: тя си пласира лозовѣтъ повече вънъ. Вземѣте условията на лотарията: 600.000 л. зл. годишно да плаща на Градския сѣвѣтъ, и вие ще се съгласите, че това е по-скоро въ врѣда на компанията отъ колкото на насъ. (Н. Цановъ: 300.000 плаща!) Направиха го други. Първоначалното условие бѣше 600.000 л. Така е въ договора. Може утрѣ да се намѣрятъ нѣкои да направятъ сжщото и за тия договори. Та азъ считамъ, че е друго нѣщо да монополизирашъ лотарията и играта, а друго нѣщо е да монополизирашъ едно производство на страната.

Сега, по-нататък, г-да народни представители, каза се, че тютюнопроизводителитѣ щѣли да цѣвнатъ и да завържатъ съ монопола. Обяснихъ ви какво ще бѣде тѣхното положение. Но казахъ за фабрикантитѣ: „каково сж тютюневитѣ фабриканти въ България“? 76 души, каза г. Министерътъ на Търговията, че сж, и отъ тѣхъ само 4 души били както трѣбва фабриканти капиталисти, а другитѣ били „паракендета“. Г-да народни представители! И азъ считамъ, че интересътъ на фабрикантитѣ е много по-второстепененъ, отколкото интересътъ на тютюнопроизводителитѣ, защото тютюнопроизводителитѣ сж, които ще съществуватъ въ продължение на много години и ще губятъ въ продължение на тия години. Ако ние днесъ имаме 4.000.000 кгр. производство, не сме гарантирани, че подиръ 10 години нѣма да имаме 10.000.000 кгр. производство и дали подиръ 20 години нѣма да имаме 20.000.000 кгр. (Министъръ М. Сарафовъ: Нѣма и 4.000.000 износъ!) Не износъ, а производство. И тамъ загубитѣ сж неизчислими. Убиването на една култура въ една страна не може да прѣцѣните отъ сега какво коштува. Когато отъ тукъ се заяви, че въ Португалия въвеждането на монопола е накарало хората да прѣстанатъ да сѣятъ тютюнъ, отговори ни се: недѣйте гледа Португалия; тамъ сж зарѣзали да сѣятъ тютюнъ слѣдъ като е въведенъ монополътъ въ 1891 г., но това било защото тютюносѣячитѣ намѣрили по-голѣми сгоди да посадятъ лозя. Много хубавъ аргументъ! И въ България единъ день тѣй ще стане. Когато прѣстанатъ да сѣятъ тютюнъ, хората ще почнатъ да сѣятъ рѣпа или цвѣкло, а защитницитѣ на монопола ще кажатъ: недѣйте гледа, че тѣзи хора не сѣятъ вече тютюнъ; то е защото намиратъ по-голѣма сгода да сѣятъ рѣпа или цвѣкло. Ами мислите ли, че тѣзи хора ще си държатъ земята празна? Разбира се, като се унищожки едно производство, ще го замѣстятъ съ друго; нѣйдѣ съ цвѣкло, нѣйдѣ съ лозе, нѣйдѣ съ трето — съ каквото съотвѣтствува. Мислите ли, че тия хора ще оставятъ празна земята си? И този аргументъ е несъстоятеленъ. Вие гледайте фактитѣ. Изчезнало ли е това производство отъ Португалия, когато по-напрѣдъ е вирѣяло? Изчезнало е. Значи, това не е станало доброволно. Едно производство така не изчезва. То се създава отъ економическитѣ условия, то се създава отъ столѣтия и трѣбва да вѣрвате и прѣдполагате, че за културата има развитие, а не отпадъкъ. (Министъръ М. Сарафовъ: За Португалия това не е вѣрно!) Не мислѣте, че хората доброволно сж го направили; ако въ Португалия сж засѣли тютюневитѣ мѣста съ лозя, това е станало отъ нужда, отъ нѣмайки-къдѣ, защото не имъ е вече отървало. (Министъръ М. Сарафовъ: Тамъ и по-напрѣдъ сж били лозя, и върху лозята сж били захванали да сѣятъ тютюнъ.) А ние нашитѣ лозя и тѣй ще ги изкоренимъ; съ тия данѣци и тѣй ще изчезнатъ; и лозята ще отидатъ; тръгнемъ ли ние по този пътъ, по който сме тръгнали: да

търсимъ само на кого да стоваримъ кабахатя, нашата работа е свършена. (П. Станчевъ: Да даде Господъ догодина... — Не се чуе.)

Щѣхъ да кажа нѣколко думи за фабрикантитѣ. Фабрикантитѣ сж една класа хора, които сега като ги експроприрате, ще опрѣдѣлите числото на загубитѣ имъ и по-нататъкъ нѣма да има какво да губятъ. Но не е вѣрно, че фабрикантитѣ сж такива паракендеджии, каквито ги прѣдставлява тѣхниятъ министъръ; четирма отъ фабрикантитѣ сж съ голѣми капитали, а другитѣ сж хора, които, може би, нѣматъ фабрики, нѣматъ толкова голѣми машини, но тѣ винаги употребяватъ извѣстни капитали за купуване запаси отъ тютюнъ. Не е фабриката, която издава много пари, а капиталътъ за купуването на тютюня, за разпродаването му въ кредитъ и пр., защото фабрикантътъ, за да бѣде такъвъ, трѣбва да консумира извѣстно количество бандеролъ; нему го продаватъ, и ако той не го похарчи до края на годината, остава за негова смѣтка. Слѣдователно, той трѣбва да има извѣстенъ капиталъ за бандеролъ, трѣбва да осигури тютюнъ за това количество бандеролъ, което е доста голѣмо. Нѣма фабрикантъ, който да нѣма 50—60.000 л. капиталъ.

Т. Орловъ: Това не е вѣрно!

Министъръ М. Сарафовъ: Има отъ 3—4000 л.

Т. Теодоровъ: Азъ не гарантирамъ това, но азъ колкото фабриканти познавамъ, знамъ, че за да купятъ тютюнъ на листа, за да иматъ извѣстно количество фабрикуванъ тютюнъ, за да иматъ извѣстно количество бандеролъ, тѣ трѣбва да иматъ единъ капиталъ, и тази е обикновената цифра. Възможно е нѣкои да минаватъ съ по-малка сума. (Н. Козаревъ: Не можешъ да имашъ фабрика, ако нѣмашъ 50.000 л.)

Г-да народни представители! Какво положение е създадено на фабрикантитѣ съ този договоръ? 200.000 л. дава дружеството на Българското Правителство за експроприране на фабрикантитѣ, а колко ще плати Българското Правителство, тѣ не искатъ да знаятъ. Каза ни г. Министъръ Людскановъ, че тѣ сж паракендеджии.

Н. Козаревъ: Ама иматъ 4.000.000 кгр. тютюнъ.

Министъръ М. Сарафовъ: Казахме, че ще го купимъ.

Н. Козаревъ: Казахте, че сж паракендеджии.

Министъръ М. Сарафовъ: Азъ не съмъ казалъ това.

Т. Теодоровъ: Моля ви, г-да народни представители, азъ съмъ близко къмъ края! Оставете ме, ако искате да свърша по-скоро.

76 души фабриканти не могат да се обезщетят, според мене, съ 200.000 л., защото се пада по 3.000 л. на глава. Прѣдвидено е, че Българското Правителство ще имъ плати само хаванитѣ, машинитѣ, инструментитѣ, ще имъ плати приспособленията на къщитѣ и друго нищо. Азъ прѣдполагамъ, че Българското Правителство ще трѣбва да похарчи и други 200.000 л. най-малко, за да ги обезщети. Но българскитѣ фабриканти не се обезщетяватъ за количеството на тютюня, който иматъ готовъ въ складоветѣ си и който тютюнъ, било че е нарѣзанъ или не, не го купува компанията, не го взима върху си по цѣнитѣ, които да опрѣдѣли една комисия, а оставятъ имъ този тютюнъ и вереситѣ, които иматъ тия 76 хора фабриканти, за тѣхна смѣтка, съ задѣлжение, щото въ двѣ години тютюня да го изнесатъ отъ България, ако не го продадатъ на компанията, разумѣва се.

Г-да народни прѣдставители! Азъ прѣдвиждамъ, че тѣзи хора, 76 души български граждани — малко, наистина, но сѣ пакъ български капитали — трѣбва да иматъ у себе си — казватъ ми това хора вѣщи по прѣдмета — около едно годишно производство тютюнъ, защото винаги трѣбва за благоврѣменно да купятъ тютюня. Е добръ, годишно производство е около 4.000.000 кгр.; азъ приемамъ даже, че нѣма 4.000.000 кгр. у тѣхъ. (Министъръ М. Сарафовъ: Производство или консомация? Консомацията е 1.600.000 кгр.)

Сега, тютюнътъ, който е купенъ тази година, азъ прѣдполагамъ, че се намира въ рѣцѣтѣ на фабрикантитѣ, и не е 4.000.000 кгр., нека е 3.000.000 кгр. 3.000.000 кгр. по 50 ст. килограмътъ, това сѣ 1½ милиона лева. Тази стока на тия хора рѣскува да бѣде продадена наполовина, защото тѣ трѣбва да я продадатъ на режията по цѣната, която тя опрѣдѣли, а пъкъ азъ не зная дали всичкиятъ тютюнъ, който иматъ нашитѣ фабриканти, ще бѣде годенъ за износъ и дали не ще бѣдатъ принудени да го изгорятъ. Виждате, че въ този пунктъ ще нанесемъ на фабрикантитѣ, на български граждани фабриканти, една загуба, нека не бѣде по-голяма, да кажемъ около единъ, единъ и половина милиона лева. Ако Българското Правителство рѣче да ги обезщети за тази загуба, то нѣма да получи отъ банката освѣнъ 200.000 л., и остава на Българската Държава да управлява ти първата година и половина монопола, като гарантира 6% лихва на капиталитѣ ѝ.

Н. Цановъ: И 200-тѣ хиляди лева сѣ само авансъ, а не подарѣкъ!

Т. Теодоровъ: Да, и него ще задържатъ послѣ.

Министъръ М. Сарафовъ: Тѣ ще се взематъ отъ печалбитѣ.

Т. Теодоровъ: Г-да народни прѣдставители! Свършвамъ съ този пунктъ и минавамъ върху единъ послѣденъ — за дѣленето на печалбитѣ.

(Д. Цанковъ: Е-ехъ!) Послѣденъ е, Дѣдо Цанковъ! Казаха ни таквъ аргументъ: най-послѣ ще печелятъ тия хора — ще печелятъ тия хора, знаемъ го — но нѣма да печелятъ само тѣ, а и на насъ ще даватъ и Държавата ще има единъ добъръ доходъ. Ето че и тия сѣ такива фалшиви аргументации, такива неосновни аргументации, каквито и по другитѣ въпроси. Г-нъ Министърътъ на Вѣтрѣшнитѣ Работи ни чете цифри миналия пътъ и ни показа какви печалби ще извлечаме. Азъ взимамъ неговитѣ цифри и казвамъ, че сами по себе си тѣ сѣ тѣй ужасно краснорѣчиви, щото друго нищо да нѣмаше въ тия договори, тѣ сѣ въ състояние да ни рѣшатъ никога да не гласуваме за тѣзи договори. Г-нъ Министърътъ правѣне изчисления. „Да приемемъ“, казваше, „че чистата печалба, която дружеството ще реализира, ще бѣде 1.000.000 л.“ Тази печалба отъ какво ще да се състои? Тя ще бѣде винаги по-много и дружеството ще печели отъ намаление цѣната на тютюня вътрѣ въ България, защото дружеството ще дава минимални цѣни. Сега фабрикантитѣ, при конкуренцията, плащатъ по-голямъ цѣни, а при монопола ще да се плащатъ много по-малки цѣни за суровия тютюнъ на листе. Да спечели отъ кило то по 50 ст., отъ 2.000.000 кгр., които се консомиратъ, дружеството ще спечели само отъ туй 1.000.000 л. (Х. Конкилевъ: Правителството ти каза, че по 15 ст. купуватъ фабрикантитѣ тютюня!) Сега фабрикантитѣ конкуриратъ единъ на други и правятъ извѣстни отстъпки на дребнитѣ продавачи, слѣдователно, не могатъ много да печелятъ, а печелятъ само по 50 ст. на кило то. Тази печалба на фабрикантитѣ пакъ ще и вземе банката и тази нова печалба върху 2.000.000 кгр. прави други 1.000.000 л. Вънъ отъ това, г-да народни прѣдставители, сега монополното дружество ще може да дава на продавачитѣ на дребно много по-малка печалба, защото отгукъ нататъкъ тѣ ще бѣдатъ привилегирвани. Сега фабрикантитѣ сѣ принудени да ухажватъ около дребнитѣ продавачи, за да имъ продадатъ отъ своя тютюнъ, та да спечелятъ, а отъ друга страна и дребнитѣ продавачи се конкуриратъ помежду си и по-малко печелятъ. А пъкъ тогава дружеството ще опрѣдѣли на всѣки кварталъ по единъ продавачъ на дребно и този единъ, понеже нѣма да има конкуренци, понеже ще е сигуренъ за тютюня си, че българитѣ ще го изпушатъ, защото отъ другадъ нѣма откъдъ да си купятъ, тютюнъ, ще се задоволи съ твърдѣ малка печалба а разликата ще получи пакъ монополното дружество. И по този начинъ дружеството ще отѣде отъ печалбата на дребнитѣ продавачи, ще отѣде отъ печалбата на фабрикантитѣ и, най-послѣ, ще отѣде и отъ ония на производителитѣ. Отдѣлно на всѣки ако отѣде по 50 ст., ще бѣде 1 л. и 50 ст., а то на всичкия консомиранъ тютюнъ, около 2 милиона килограма годишно, прави грамадна сума. Но азъ приемамъ да отѣде отъ всичкитѣ 1 л. на килограмътъ, слѣдователно, всичката очистена печалба ще бѣде 2.000.000 л. годишно. Не говоря за економията отъ това, че

тютюнът ще бъде дробенъ на едно мѣсто съ усъвършенствувани машини, които вършатъ работата много по-скоро, съ по-малко работници и по-евтино. (А. Краевъ: Намалението на контрабандата!) Да, и отъ намалението на контрабандата ще има друга печалба. Тѣй щото, печалбата на дружеството ще бъде много по-голяма отъ 1.000.000 л., ще бъде най-малко 2.000.000 л. годишно още въ първитѣ години.

Сега г. Министерътъ на Вътрѣшнитѣ Работи казва: ако е 1.000.000 л. печалбата, то ще дадатъ 50.000 л. затуи, 100.000 л. за онуй, и най-подиръ изкарва, че като дойдемъ да дѣлимъ, ще вземемъ 65% отъ останалата чиста печалба, а тя ще бъде 220.000 л. Азъ правихъ смѣтка миналия пакъ и ги изкарахъ 260.000 л. — тая е точната цифра, — но той каза 220.000 л. Значи, г-да народни прѣдставители, отъ 1.000.000 л. чиста печалба, като се спаднатъ голѣмитѣ разноси за персонала: за директора, за управителния съвѣтъ, за главни агенти, за ревизори, за акцизни чиновници, които ще наредимъ по прѣслѣждането на контрабандата, за пушки, които ще имъ се купятъ, за лихви на облигациитѣ, които ще издава дружеството, които влизатъ сѣ въ разноситѣ, — всичко това, като се извади, защото то ще пропадне даромъ, а нѣма да остане въ България, като се извади всичко това отъ общия доходъ и остане 1.000.000 л. чиста печалба, ще ни даде само 220.000 л., а 780.000 л. ще отиде, у кого? У акционеритѣ, които всички ще бждатъ чужденци. (Министъръ М. Сарафовъ: Азъ прѣдполагамъ, че и Вие ще бждете акционери!) Вие може да бждете, но азъ — не! И 6% лихва ще отиде на акционеритѣ.

Това е единъ недостатъкъ на контракта: не е прѣдвидено, че ще стане публична подписка на тѣзи акции и че ще стане тя въ София; даже не е прѣдвидено, че ще стане подписка, ами само г. Министерътъ ни каза, че щѣла да бъде направена публична подписка въ Парижъ, и то само за половината акции. Това е тѣхно право: ако щатъ, ще направятъ публична подписка. Туй никдѣ въ контракта не е уговорено. Та, казвамъ, 6% ще се дадатъ на тѣхъ — за лихва на капитала; други 2% допълнителни върху акциитѣ; слѣдъ туй 10% на управителния съвѣтъ, 10% parts des fondateurs — основателнитѣ паеве на Banque de Paris, която, задѣто е основала туй хубаво нѣщо, 50 години ще взема по -10% отъ печалбитѣ като комисиона — и най-подиръ на насъ ще дадатъ 220.000 л. Значи, 780.000 л. отиватъ отвънъ България. (Ц. Таслаковъ: Български чиновници има тукъ!) Има, но тѣ се плащатъ отъ другадѣ. Тѣ ще се плащатъ отъ брутовия доходъ. Слѣдъ като се платятъ всички чиновници и всички други разноси, прѣдполага се, че ще остане 1.000.000 л. чиста печалба.

Г-да народни прѣдставители! Тѣзи 780.000 л. отиватъ: 5% за резервенъ капиталъ, 6% за лихви на капитала, внесенъ отъ акционеритѣ, $\frac{1}{50}$ отъ внесеня капиталъ за амортизиране, 10% за упра-

вителния съвѣтъ, избранъ отъ акционеритѣ, които нѣма да бждатъ българи — това го разберѣте, — 10% комисиона на банката parts de fondateurs, които ще се даватъ на фондаторитѣ. Отъ всичко това ние ползуваме ли се? Слѣдъ това 2% дивидендъ допълнително пакъ на акционеритѣ и чакъ слѣдъ всичко това отъ остатъка 65% е за насъ, 35% пакъ за тѣхъ. Тѣй щото, всичката сума остава 220.000 л., а 780.000 отиватъ се върху тѣхъ. За 50 години по 780.000 л., изнесени изъ България, правятъ, г-да народни прѣдставители, 39 милиона, безъ лихвитѣ. (Министъръ М. Сарафовъ: Така правѣха смѣтки и на Вашия заемъ, за анюитета особено, и Вие възставахте тогава!) Азъ го казахъ. Не смѣтамъ по този начинъ лихвитѣ, но казвамъ, че това се равнява на единъ анюитетъ годишно по 780 не, а по 763 хиляди лева — както го вземамъ азъ, — равнява се на едно подаряване на единъ капиталъ готовъ сега отъ 13.440.000 л. Ето какво прѣдставлява тази концесия, която даваме. Равнява се, ако е доходъ 1.000.000, на единъ подаръкъ отъ 13.440.000 л. готови пари, подарени сега. Ако има банка, която е сигурна, че ще получи единъ чистъ годишенъ доходъ отъ 780.000 л. въ продължение на 50 години, ще бъде готова да даде 13.440.000 л. Сега, ако бъде 2.000.000 чистата печалба и основниятъ капиталъ 5 милиона за България, споредъ моята смѣтка ще сж 750.000, а по смѣтката на г. Министра сж по-малко. А отъ вънъ ще отива 1.240.000 л., което се равнява на единъ анюитетъ достатъченъ за погашение на 22.680.000 броени сега, а ако е три милиона, отиватъ до 36—40 милиона. Сега, колко ще бъде печалбата на тѣзи хора, не знаа, но тая смѣтка я правихъ азъ, прави я и г. Министеръ Сарафовъ при прѣдположението, че внесениятъ капиталъ на дружеството ще бъде 5 милиона. Но тѣзи хора могатъ да направятъ капитала да бъде 10 милиона, защото сж прѣдвидѣли въ устава си, че капиталътъ е 10 милиона. За първо врѣме ще внесатъ 2½ милиона, но ще може да бъде увеличенъ когато пожелаятъ и ние нѣмаме ограничение за капитала, нѣмаме контролъ, за да се види, че нѣма да бъде уголѣменъ капиталътъ до 10 милиона. Тѣ могатъ да държатъ въ резерва, въ брой пари съ 1% въ каситѣ си и да взематъ да отдѣлятъ по 6% върху 10 милиона за лихви и по 2% върху 10 милиона допълнителни дивиденди. Знаете ли какво ще бъде тогава? При единъ чистъ доходъ отъ 1.000.000 л. тѣ ще ни дадатъ, по смѣтката за 65%, отъ остатъка слѣдъ прихващанията — всичко 33.800 л., а тѣ ще очистятъ за себе си и своитѣ си въ различни видове 966.200, които се равняватъ за 50 години на близо 50.000.000 л. Възмѣте та направѣте тази смѣтка върху единъ доходъ отъ 3.000.000 — защото, когато основниятъ капиталъ ще бъде 10 милиона, сигурно ще докаратъ 3 милиона — и тогава ще видите, че ние ще имаме 1.001.000 л., а тѣ ще иматъ 1.999.000, което се равнява на единъ подаръкъ направенъ тѣмъ сега отъ 35.000.000 л. Ние, казахъ и по-напрѣдъ, не

знаемъ колко ще бжде доходътъ, по приемътъ го между 1—3 милиона. И вие виждате какъвъ подаръкъ, какво хубаво нѣщо даваме на нашитѣ благодѣтели, Banque de Paris et des Pays-Bas, въ замѣна на тоя хубавъ заемъ, който ни даватъ, за да се облекчи изплащането на нашитѣ летици дългове. И помислѣте жертвитѣ, които правимъ, експлоатацията, на която излагаме България, по-срѣщатъ ли, равняватъ ли се на тѣзи изгоди, които получаваме, за да платимъ купона за януарий и направѣте тогава смѣтка на лихвитѣ, които се падатъ ние да плащаме, и помислѣте за бѣдѣщото на тая страна, която ще се експлоатира по тоя безжалостенъ начинъ! Ето, г-да народни прѣдставители, каква е картината.

Сега, казватъ ни: „ами че тѣзи хора даватъ капиталъ, хелбете, ще се ползватъ отъ капитала си. Ние какво даваме?“ Какъ така, капиталътъ ние даваме? Тѣзи пари ще излѣзатъ отъ българския народъ. Единъ капиталъ тѣхенъ, отъ 10.000.000 л., пласиранъ въ Франция, не може да даде повече отъ 300.000 фр., по 3%. Banque de Paris et des Pays-Bas е оная банка, която дава най-хубавиятъ дивидендъ, по 7% годишно на своитѣ акционери, а рѣдко сж ония банки въ Парижъ, които даватъ 7%, а пъкъ казватъ нѣкои, че ние не имъ даваме нищо. Какъ така? Ами тая земя, ами това работно население, което се храни отъ тютюня, ами тия тютюнопроизводители, които водимъ като агънца на заколване, ами българската въоръжена сила, която даваме въ тѣхно разположение въ случай на пуѣда, всичко това не прѣдставлява ли нищо? Г-да народни прѣдставители! Ние имъ гарантираме единъ жътъ 6% на капитала и втори жътъ 2%. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: За 50 години ли гарантираме?) Да, защото, докато не взематъ тѣ тия дивиденди и лихви, ние нѣмаме право да помиримъ отъ печалбитѣ. Въ първитѣ години това имъ го даже гарантираме стриктно. Тѣ сж уговорили това и самиятъ контрактъ имъ го гарантира. Тая печалба ще си я взематъ като топълъ хлѣбъ и ние нѣма да помиримъ печалба, докато не взематъ тѣ това. Е добръ, г-да народни прѣдставители, въ Европа подиръ 40—50 години сѣ тѣй ли ще бжде лихвата, по 8%? Кое е това прѣдприятие въ Европа, което може да гарантира отъ днесъ за 50 години да дава по 8% годишно? А пъкъ тукъ не е само 8%, ами има и parts de fondateurs, което е други 10% и т. н. И, г-да народни прѣдставители, заблѣжете, че капиталътъ се погасява отъ чиститѣ печалби въ продължение на концесията и въ 50-та година ще бжде изцѣло изплатенъ; значи, въ първитѣ 25 години половината отъ капитала ще бжде вече погасенъ. Но дори и когато капиталътъ е погасенъ, пакъ ще получаватъ лихви и за погасения капиталъ, понеже има прѣдвидено слѣдъ погашението да се даватъ едни titres de jouissance, които ще се ползватъ съ 2% прѣди да вземемъ ние нѣщо отъ печалбитѣ. Азъ считамъ, г-да народни прѣдставители, че това е ясно като

Божий день, какво онуй, което ще дадатъ на насъ, слѣдъ изтеглянето 8% дивиденди, слѣдъ изтеглянето на всички тантиеми и комисиони, то ще бжде кръвта на Българския народъ, изсмукана, (Отъ лѣвицата: Ц ц!) то ще бжде само резултатъ на една жестока експлоатация, защото ако едно производство, ако единъ употребенъ капиталъ покрива 8% и подиръ туй дава отгоръ за тантиеми различни, parts de fondateurs, и слѣдъ туй дава участие на Държавата да дѣли, да взема печалби, то тѣзи печалби сж жизнениятъ сокъ на България; него ще даватъ като комка една частъ да дѣлимъ, а другата пакъ тѣ ще взематъ. Азъ мисля, че една такава недостойна експлоатация на народа нѣмаме никакви причини и никакво право да рѣшимъ да я приемемъ, а спокойно, хладно-крѣвно и съ знаене на работата ние сме длѣжни да се възпротивимъ на тази експлоатация на нашето Отечество.

Ето, г-да народни прѣдставители, въ какъвъ видъ се прѣдставлява договора въ главнитѣ си чѣрти. И което е още по-лошо, че ние не можемъ да помогнемъ на всичкитѣ тѣзи лоши страни на работата. Защото въ управителния съвѣтъ нѣмаме намѣса; ще имаме едно лице само, единъ прѣдседателъ, който най-напрѣдъ нѣма да има значение между 12 души други и, слѣдователно, нищо не може да помогне.

Сега има една послѣдна страна, тя е политикатъ, за която азъ ще говоря твърдѣ малко, защото говорихъ по нея миналия жѣтъ. Политическата страна на въпроса е, която е най-страшната. Азъ считамъ, че когато едни кредитни учреждения сж сжщеврѣменно и експлоататори въ една страна, и кредитори, тѣ сж най-опасни, тѣ сж най-силни. И въ ново врѣме, струва ми се, че това е единичкиятъ и най-рѣшителниятъ и сигуренъ способъ за завладяване на народитѣ. Сега хората не се борятъ за да наложатъ политическото си господство на една страна, достатъчно е чрѣзъ своитѣ капитали да наложатъ ръка върху нейното производство, върху нейната търговия, индустрия и т. н. И тази компания ще бжде такава спънка за нашето бѣдѣще развитие, щото тѣ въ скоро врѣме ще ни продиктува съставянето още на нѣкои и други. Имамъ Ориенталската компания, която държи подъ експлоатация частъ отъ желѣзницитѣ на българска земя; сега дохожда компания за експлоатация монопола на тютюня, тази ще докара трета, и ще видите, че подиръ това България вече пашка подъ игото на чуждия капитализъмъ. И тогава на България обочлката, външността само ще бжде българска, а сжщността ще бжде иноземна — чужда. И ние ще запомнимъ, че началото е било положено съ този договоръ, защото този договоръ е, койго за пръвъ жѣтъ отваря вратата на България за експлоататоритѣ-кредитори, които ще създаватъ нашия кредитъ занаяпрѣдъ и ще го убиватъ. Ако миналия жѣтъ г. г. министритѣ казаха, че ние не сме въ еднакви условия съ банкитѣ, че не сме могли да третираме съ тѣхъ като

съ равни, че тѣ били по-силни отъ насъ, — то подиръ тѣхъ които дойдатъ министри ще ви кажатъ съ по-големо право: ние не сме на равни условия съ тѣзи хора; даже нѣма нужда да го кажатъ, всички ще го знаемъ и признаваме. (Г. Кирковъ: Ще кажатъ: Каравеловъ го направи.)

Сега, има ли възможностъ, да се излѣзе изъ това положение, кѣдѣ е изходътъ? Позволѣте ми и това малко отклонение. Има ли възможностъ? Азъ говорихъ отзарианъ върху тази тема и, безъ да повтарямъ, и сега ще кажа нѣколко думи за да свърша. Кѣдѣ е изходътъ отъ настоящето положение? Изходътъ, споредъ мене, е ясенъ. Той се налага, той е повелителенъ. Изходътъ е въ отхвърлянето най-напрѣдъ на тѣзи договори. Отхвърлянето на тия договори, г-да народни прѣдставители, ще ни постави въ една врѣмenna мѣнотия само за да заплатимъ купонитѣ, сегашниятъ и юлскиятъ. Юлскиятъ, който сме го взели отъ хората, ще го платимъ прѣзъ януарий отъ постѣпленията отъ даждията, отъ недоборитѣ, които азъ ви четохъ отзариана и които вълизатъ на 41 милионъ лева; тѣ сж: 4.800.000 л. единиятъ купонъ и 1.000.000 л. другиятъ, всичко 5.800.000 л. за двата купона, които подлежатъ да се платятъ до 1 януарий 1902 г. Тия 5 милиона и 800.000 л. азъ считамъ, че ще ги намѣримъ пакъ въ ресурситѣ на страната. Направимъ ли това, г-да народни прѣдставители — а азъ съмъ убѣденъ, че ще можемъ да го направимъ, — ще ви кажа това, че една частъ отъ този купонъ нѣма нужда да се праща въ странство, защото около 10 милиона лева отъ нашитѣ книжа сж въ България, тѣй щото, златото нѣма нужда да се изпраща на вънъ, а ще остане тукъ. Въ дружеството „Балкантъ“ има 3 милиона лева, въ Банката има 2 милиона лева, които ти бѣше купила, фондътъ за основаване Висшето училище е внесенъ въ 6% облигации; тѣй щото, повече отъ 10 милиона лева има книжа съ наши купони, които ще си останатъ тукъ. Направимъ ли това, г-да народни прѣдставители, азъ не виждамъ абсолютно каква ще бѣде нашата мѣнотия. Асжъ отъ паритѣ, които ни даватъ сега, оставатъ само 9 милиона лева, и иматъ тази цѣль: да се платятъ сегашниятъ купонъ и другиятъ — юлскиятъ. Туй е всичкото, а другото останало е смѣтки и смѣтки.

Сега, г-да народни прѣдставители, направимъ ли това нѣщо — а за това ние сме длѣжни да употребимъ всички усилия; безъ разлика на партия, единодушно всички да го направимъ, да подкрѣпимъ Правителството, за да го направи, — подиръ него ще настане слѣдующето положение. Ние нѣмаме нужда да третираме съ тѣзи банки, нито съ други, нито съ разни адвокати, които си прѣдлагатъ услугитѣ. Моето мнѣние е това. Трѣбва слѣдъ това да наредимъ, щото въ бѣдѣжитѣ бюджети да можемъ да осигуримъ плащането на купонитѣ по начина, който азъ изложихъ. Осигуримъ ли плащането на купонитѣ си въ бѣдѣще, ние вече нѣма да имаме нивакъвъ страхъ. И тогава ето какво ще стане: подиръ 3—4 мѣсеца ще захване да набли-

жава изтичането срока на контракта отъ 1899 г., който сме сключили и който не ни дава вече никакви облаги, защото се погребваме съ този договоръ. Банката, сжщата тая Banque de Paris, съ своитѣ стучастници, ще види, че приближава мѣсецъ юний, когато изтича срокътъ за опциитѣ по контракта отъ 1899 г. Г-нъ Министъръ Сарафовъ каза, че ако даже рекатъ да оптиратъ — а тѣ не сж длѣжни да оптиратъ, — нѣма да ни дадатъ повече отъ 20 милиона лева. Смѣтката е погрѣшна — тѣ сж малко повече. (Министъръ М. Сарафовъ: 26 милиона!) Не сж и толкозъ, а още повече, но моята мисль не е тамъ, че банкитѣ непрѣмѣнно ще оптиратъ, ще конвертиратъ нашия заемъ и ще ни дадатъ 26 милиона лева. Не; моята мисль ето въ кое е. Азъ мисля даже, че тѣ нѣма и не могатъ да направятъ това сега. Банкитѣ ще бѣдатъ принудени тогава да мислятъ, че промъ изтече този срокъ, тѣ губятъ правото уговорено въ този договоръ да конвертиратъ нашия 6%-овъ заемъ въ 5%-овъ, а това право е много смѣстено за тѣхъ. Тѣ иматъ повелителната нужда — понеже тѣ държатъ нашия 6%-овъ заемъ, понеже тѣ сж го емитирали на бурситѣ, тѣ сж го патронирали и трѣбва да му поддържатъ курса, — иматъ повелителната нужда да го промѣнятъ въ 5%-овъ заемъ. Прѣдъ страха, че тѣ ще изгубятъ това право и България нѣма да го даде вече на тѣхъ, а може би ще го даде на една друга група — защото това е вече възможно — която да направи тази конверсия, и тая конверсия може да се извърши даже на по-доленъ курсъ, защото ще купи книжата на пазаря по стария курсъ, по 90, а на насъ ще ги даватъ по 100 л... (Министъръ М. Сарафовъ: За насъ печалба ли е?) Нѣма никаква печалба, защото ние сѣ сме длѣжни да ги плащаме по 100. Не можемъ друго-мъ да направимъ — то е задължение неотмѣнимо. На врѣмето да сме мислили, когато сме правили заема. Тѣй щото, това право понеже е много цѣнно, то е основата на работата, тѣ ще се принудятъ да дойдатъ да ни молятъ, да приематъ една частъ отъ този заемъ, напр. 60.000.000 л., а за двѣстѣтъ милиона да продължимъ срока 1—2 години — защото, дѣйствително, европейското тържище днесъ не е благоприятно и всички държави, които иматъ голѣми dettes flottantes, по-голѣми отъ нашия, избѣгватъ сега да правятъ такива операции — тѣй щото тѣ ще дойдатъ да искатъ да продължатъ срока съ цѣль да иматъ право на срока да оптиратъ една частъ. Ако оптиратъ идущата година само 60.000.000 л. по 88, даже да имъ го дадемъ по 86 и прибавѣте банедерола за гаранция и тѣ ще бѣдатъ прѣблагодарни на туй правителство и нѣма да искатъ монополната експлоатация — но само че трѣбва да дойдемъ до онзи моментъ, да приближатъ кѣдѣ мартъ-априлий. Тогава, ако 60.000.000 даже по 85% се дадатъ, ще имаме 51.000.000 л. и съ тия 51.000.000 л. ние ще унищожимъ съкровищнитѣ боновѣ, които ще бѣдатъ тогава само 17.000.000 л. по него врѣме. Остатъкътъ ще внесемъ въ банката, 7.000.000 ще

платимъ на тѣхъ и всички належащи работи ще изплатимъ. И за България ще има една перспектива да се даде още срокъ на тѣхъ, ако могатъ да конвертиратъ на шитъ 6%-ови заеми въ 5%-ови, до края на годината, и вървамъ, че ще го направятъ. Тия банки нѣма да ни напуснатъ и не могатъ, защото съществени интереси ги каратъ да не го направятъ това. Възможно е, когато настане този периодъ, когато дойде юний мѣсецъ, или приближи той и видятъ хората, че ние сме си развързали ржцѣтъ, ще дойдатъ отъ десетъ мѣста съ прѣдложения сериозни. Азъ не вървамъ, че настоящето врѣме е благоприятенъ периодъ, за да отиде нашето Правителство да търси заеми, защото хората знаятъ, че сме се вързали съ тия банки, и, дѣйствително, тѣ не ходятъ да се конкуриратъ. Азъ имахъ случай да се убѣдя въ 1898 г. въ тази истина, че една банка на друга банка не конкурира: чака едната да свърши, да приеме или откаже, и тогава се явява; до като има прѣговори никакъ не стѣпва. Ние трѣбва да обявимъ, че сме свободни да търсимъ заеми, и тогава, дѣйствително, хората сериозно ще ни приближатъ и нѣма защо да не ни приближатъ. Когато е въпросъ да сключимъ такъвъ договоръ съ банкитѣ и ги гарантираме съ прихода отъ бандерола, който сега ще бѣде най-малко 12.000.000, ние можемъ да получимъ 200.000.000 заемъ на право, защото по 5% лихва и погашението прави само 11.000.000, а то е 12 милиона. Ама не ни трѣбватъ 200.000.000, а ни трѣбватъ 180, 160 да вземемъ и ние ще покриемъ голѣма частъ отъ другитѣ заеми и ще се улеснимъ. Ето, прочее, какво ще бѣде положението. За да ни събдази г. Сарафовъ съ този заемъ, каза ни, че 4.000.000 печелимъ: „сега плащаме толкозъ и толкозъ отъ държавнитѣ дългове, сега ще изплатимъ този и този и ще спечелимъ 4.000.000 л.“ За колко врѣме? За 3 години. Защото сега имаме писани въ бюджета 6.250.000 л. погашения за съкровищци бонове и 1.600.000 л. лихви — правятъ 7.850.000 л. Тия съкровищци бонове, като ги изплатимъ въ продължение на 50 години, ще прѣдставляватъ само 2.000.000 л. годишно. Какво печелимъ отъ това — облекчава се бюджетътъ, ама не печелимъ нищо. За 3 години печелимъ 12.000.000, но ще плащаме 50 години по 2.000.000 л. повече. Това смѣтка ли е? И като искате такава смѣтка, ето тя каква ще бѣде. Щомъ се изплатятъ съкровищнитѣ бонове, вмѣсто 7.850.000 л., ще впишемъ въ държавнитѣ дългове вѣроятно за тѣзи 17.000.000 по 5 1/2% лихва и погашение — 935.000 л. или 1.000.000 л. и ще печелимъ по 6.000.000 л., ако искате така да смѣтате, но това не е печалба, а е единъ *allegement du budget*, едно облекчение на бюджета, което позволява да не се създаватъ дефицити, които да смущаватъ населението. Ако, г-да народни прѣдставители, идущата година това не се случи, ако въпреки всичкото право, което имаме да очакваме по съвѣсть, по логиката на нѣщата, и тия банки не се обърнатъ къмъ насъ да направятъ нѣкаква операция, други

ще дойдатъ сигурно, достатъчно е че имаме тази земя, че имаме това население, че имаме тѣзи доходи. Ако не дойдатъ и други банки, нека обявимъ на всеуслишание, че ние нѣмаме нужда сега отъ пари, защото нѣмаме никакви належащи постройки, защото нѣмаме голѣми *dettes flottantes*. Ще прибѣгнемъ тогава къмъ съкращения, економии и 2—3 години ще теглимъ, защото ще имаме да изплащаме тия 7—8.000.000 л. годишно до края на 1904 г., но слѣдъ врѣме, подиръ 1904 г., именно, положението ни ще бѣде едно отъ най-завиднитѣ, и ще можемъ да апелираме къмъ банкитѣ. Не мисля въ никой случай, че може да се увеличаватъ даждията, но можемъ съ бандерола на тютюня да увеличимъ доходитѣ. Можемъ да направимъ и друго подобрене. Въ 1903 г. можемъ да увеличимъ доходитѣ отъ митницитѣ и отъ акциза, като измѣнимъ договоритѣ. Но до това врѣме, онова, което можемъ да направимъ, докато се изплатятъ тия анюитети по 7.000.000—тѣ нѣма да бѣдатъ 7.000.000, а по-малко, въ послѣдната година ще бѣдатъ 6.250.000 л. — като прѣкараме до 1904 г., слѣдъ това вече . . . (Д. Цанковъ: Нарочно дрънкашъ.) Ако мислите, че е дрънкане това . . . (Шумъ отъ лѣвицата.) По този начинъ, слѣдъ 3 години 7.000.000 разходъ ще се изхвърлятъ отъ бюджета; нашиятъ бюджетъ ще бѣде вече съ възможностъ, като не намаляваме сега съществуващитѣ налози, да се сключва съ 7.000.000 излишъкъ. (Д. Цанковъ: Ти си ораторъ ужъ — срамота е; ти си баба!) Азъ не искамъ, г-нъ Цанковъ, да ме учите кое е срамота — срамота е това, което вършите вие на старини. 15 години въ оппозиция стоахте, сега дождете на власти и искате за 15 дена да заложите България. (Ржкоплѣскане отъ дѣсния центъръ и крайната дѣсница.)

Г-да народни прѣдставители! Азъ свършвамъ съ туй, което можахъ да кажа за възможнитѣ изходи; резюмирамъ, защото не искамъ да отекчавамъ тѣзи, които сж си положили подписитѣ за монопола, въ това число и г. Цанкова, който прѣвъ е подписалъ, че иска монополитѣ. Азъ свършвамъ и резюмирамъ мислитѣ си. Считаю положението на България не така злощастно, както го рисуваха отъ министерската катедра и както го рисуваха нѣкои оратори. Напротивъ, положението на България може да бѣде охарактеризирано само като едно врѣменно затруднително положение, което дава всички надежди, всички основания, безъ особени претензии, безъ героически мѣрки даже, да може лесно да се поправи въ единъ късъ срокъ. Отъ наша страна се иска само едно по-основателно вникване въ работата, една по-голѣма доблестъ и едно по-голѣмо умѣние за зицищаване интереситѣ на нашето Отечество. Тогава моментитѣ, които ще настѣпятъ за България, далечъ нѣма да бѣдатъ лоши, гибелни, но, напротивъ, България ще се повдигне въ очитѣ и на себе си, и въ очитѣ на своитѣ кредитори, и въ очитѣ на всичкия външенъ свѣтъ, и отъ това само ще спечелимъ и нѣма да загубимъ нищо. Договоритѣ, които сж сключени

отъ настоящето Правителство, по никой начинъ не се оправдаватъ отъ нашето положение. Тѣ сж много несподоби въ финансово отношение, защото уговорената емисия е нищожна при даденитѣ жертви. Тѣ сж много лоши въ отношение економическо, защото въвеждането на монопола, и то въ най-лошата му форма, като се даде... (Отъ лѣвицата: Вие повтаряте!) Азъ резюмирамъ. Въвеждането на монополитѣ, дадено на частна компания, съставлява най-голѣма економическа спънка, която едно правителство може да направи на своя народъ. Тя е осждителна отъ точка зрѣние политическа, защото се съвмѣщава въ едно и сжщо лице и кредитътъ на страната, и властѣта да се мѣси въ нейното управление. Слѣдователно, считамъ, че е особено опасно, когато кредиторътъ влѣзе да експлоатира една страна чрѣзъ едно производство и чрѣзъ това добие извѣстна властъ. Наконецъ, г-да народни прѣдставители, азъ считамъ, че въпросътъ има и друга една лоша страна; именно тѣзи договори иматъ не само тѣзи гибелни страни, които посочихъ, но сж гибелни още и въ конституционно отношение. Азъ мисля, г-да народни прѣдставители, че нашиятъ народъ, който е посрѣщалъ своитѣ избраници съ програми, на когото всички сме обѣщавали повече или по-малко, но на когото най-много сж обѣщавали днешнитѣ министри и тѣхнитѣ приятели, този народъ, който имаше особено довѣрие въ послѣдно врѣме, както къмъ Прогресивно-либералната, тъй и къмъ Демократическата партия, като бѣше убѣденъ, че тѣзи партии, които въ продължение на 15 години критикуваха управлението на България, единъ пътъ дошли на властъ, ще му дадатъ и сгоденъ заемъ съ малки лихви, и ще му облегчатъ положението и нѣма да докаратъ такива тежки окови, каквито прѣдставлява този договоръ, този народъ, казвамъ, ще бѣде въ висша степенъ огорченъ, ще бѣде поразенъ въ своитѣ илюзии, когато види, че хората, на които възлагаше най-голѣмитѣ надежди, че хората, които му даваха най-голѣми обѣщания, най-горчиво го измамватъ. И това ще бѣде фатално въ нашата история; то ще подкопае довѣрието на нашия народъ въ неговата интелигенция отъ всички партии; то ще даде да се разбере, че когато се касае за най-сжщественитѣ му права, неговата интелигенция, даже онѣзи, които той въ заслѣпението си боготворѣше, го изоставятъ. И, г-да народни прѣдставители, това заключение на нашия народъ ще се отрази много тежко въ цѣлата наша бѣднѣща история. Този моментъ трѣбва да ви смущава особено и трѣбва да ви смущава всинци, защото, питамъ азъ, ако тази конституция, която ни е дадена, ако това самоуправление, което е извоювано отъ нашитѣ освободители, не може да ни послужи за гаранция, когато една чужда компания доде съ такива договори, да не можемъ да я отпѣдимъ, питамъ азъ, защо е това самоуправление, защо е тази конституция, защо е тази игра въ парламентаризмъ, когато въ такъвъ моментъ синоветѣ на

този народъ не могатъ да намѣрятъ въ себе си достатъчно доблестъ, за да я отблъснатъ, достатъчно сила за да прѣскокнатъ опасността? (Ржкоплѣскане отъ дѣсния центъръ. — Гласове: Браво! — Тропане отъ лѣвицата.)

Азъ свършвамъ, г-да прѣдставители! Свършвамъ съ дълбокото убѣждение, че изпълнихъ дълга си, че ви казахъ това, което е моя дълбока вѣра, мое дълбоко вѣрване. Ваша работа е, вие, които сте дали подписи, на които е по-сжща угодата на министритѣ, отколкото служенето на народа, (Отъ лѣвицата: Не е истина!) на които интереситѣ на властѣта сж по-сжщии отъ интереситѣ на народа, да направите вашата длъжностъ. (Бурно ржкоплѣскане отъ дѣсния центъръ. — Тропане и протестации отъ лѣвицата.)

II. Станчевъ: Да ти изсѣхне языка!

Г. Вѣльовъ: Дезертърътъ ще ни говори!

Х. Конкилевъ: Когато стрѣляхте въ Търново, за този народъ ли говорите? По-скоро мълчи! Не те е срамъ!

Прѣдсѣдателътъ: Моля, тишина!

Г-да народни прѣдставители! Има записани още нѣколко оратори, но считамъ за длъжностъ да съобща на Народното Прѣдставителство, че въ бюрото е постѣпило такова прѣдложение: „На основание чл. 38 отъ правилника за вътрѣшния редъ на Народното Събрание, молимъ да се прѣкратятъ разискванията по договора за заема“. (Отъ дѣсния центъръ: О-хо!)

М. Такевъ: Я да чуемъ имената на новитѣ Абашевци!

Н. Цановъ: Да се прочетатъ имената имъ за да се запишатъ!

Прѣдсѣдателътъ: Моля, моля!

Това прѣдложение е подписано отъ 27 народни прѣдставители. (Н. Цановъ: Кои сж?) Ще прочита имената имъ. (Чете.) „Д. Цанковъ, (Гласове: Браво!) Д. Молловъ, П. Станчевъ, И. Петровъ, Н. Русевъ, Д-ръ Г. Гаговъ, С. Соколовъ, Д-ръ А. Ходжевъ, Н. Петковъ, А. Франгя“ — има 2—3 имена, които не мога да прочета — „Г. Шиваровъ, А. Блажевъ, Г. Вѣльовъ, В. Николцовъ, Ц. Вучковъ, К. Гърковъ, Г. Шойлевъ, М. Балтовъ, Т. Орловъ, И. Гърковъ, Г. Нѣдѣлковъ, С. Стояновъ, (Гласове: Стига толкова!) Л. Лазаровъ, М. Стояновъ, Н. Абаджиевъ, А. Филиповъ“. (Глъчка.)

Г-нъ Иванъ Петровъ заяви тукъ, че той не е подписвалъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсния центъръ. — Отъ крайната лѣвица: Браво!)

Д. Христовъ: Моля, г-нъ прѣдсѣдателю, искамъ думата! (Глъчка.)

Прѣдсѣдательтъ: Моля, г-да, тишина! По този случай Събранието ще ми позволи да прочета ст. 38 отъ правилника: (Чете.) „Ако десетъ души прѣдставители поискатъ прѣкратаването на разискванията (clôture), прѣдсѣдательтъ подлага това искане на Събранието, което го рѣшава слѣдъ като изслуша по-напрѣдъ единъ ораторъ „за“ и другъ „противъ“ прѣкратаването.“ (Н. Цановъ: По-нататѣкъ!) Втората алинея гласи: „Прѣдложение, обаче, за прѣкратаване на разискванията не може да се тури на гласуване, ако прѣдварително не сж говорили по трима оратори отъ всѣка парламентарна група.“

Имамъ честъ да обадя на Народното Събрание, че отъ Демократическата партия сж говорили повече отъ трима, отъ Прогресивно-либералната сж говорили тоже трима — и повече даже има — отъ Народната партия сж говорили двама души, г. Геншовъ и г. Теодоровъ, но г. Теодоровъ говори два пѣти. . . (Н. Цановъ и Г. Кирковъ: Той има право два пѣти да говори!) Отъ Народно-либералната партия е говорилъ само единъ — г. Петковъ. По-нататѣкъ, отъ независимитѣ... (П. Станчевъ: Тѣ всички сж говорили!) Азъ ще ви кажа кои сж говорили: г. Краевъ, г. Калчовъ и г. Ризовъ! (Н. Поповъ: Ризовъ е народнякъ!) Отъ Либералната партия е говорилъ само г. Пешевъ; отъ реформаторитѣ (Смѣхъ.) е говорилъ само г. Рачо Петровъ; отъ Земледѣлческата група е говорилъ само г. Забунновъ и отъ Социалистическата партия е говорилъ г. Кирковъ. (Г. Кирковъ: Имамъ право два пѣти да говоря!) Така щото, отъ извѣстнитѣ групи тукъ, споредъ правилника, иматъ право да говорятъ Либералната партия, Реформаторската партия, Народно-либералната, може и Народната. Тия сж тритѣ групи, които, разбира се, ако желаятъ да говорятъ, иматъ право. Въ всѣки случай, по втората алинея отъ ст. 38, тогава само може да се подложи на гласуване прѣдложение за прѣкратаване на дебатитѣ, когато сж говорили ний-малко по трима отъ всѣка една група. Сега остава на другитѣ да заявятъ: искатъ ли да говорятъ или не пѣтъ? (Д. Вълчевъ: Ами ако не пѣтъ да говорятъ?) То е тѣхна работа. (Д. Цанковъ: Има ли записани?) Има записанъ отъ Либералната партия г. Табурновъ — ако не се лъжа той е отъ нея. (Д-ръ П. Табурновъ: Да, да!) Отъ Реформаторската е записанъ г. Серафимовъ, (П. Станчевъ: Той нека говори!) отъ групата на г. Киркова записанъ е и г. Кирковъ да говори. (Смѣхъ. — Гласове отъ лѣвия центъръ: Той говори вече! — Ц. Таслаковъ: Група отъ единъ човѣкъ не се съставлява.) Поискалъ е думата и г. Ризовъ, който тоже. . . (Т. Орловъ: Той е народнякъ!) Азъ не зная кой какъвъ е; трѣбва самички да кажатъ; моя длъжностъ бѣше да кажа какъ стои работата, а по-нататѣкъ кой на коя група принадлежи, то е тѣхна работа; азъ не мога да ги кръщавамъ.

Тѣй щото, г-да, понеже не сж говорили колкото трѣбва, а сж записани още оратори, прѣдложението не може да се тури на гласуване.

Сега, моля ви се, часътъ е 7 1/2. (Н. Цановъ: 8 е!) Ст. 39 дава право, наистина, на прѣдсѣдателя да продължи засѣданието до 8 ч.; часътъ е, молятъ часовникъ по крайней-мѣрѣ, 8 безъ 20. (Гласове Вѣрно!) Сега да давамъ ли думата, не знамъ, освѣнъ ако Събранието рѣши по-нататѣкъ да се говори.

П. Станчевъ: Менѣ ми се чини, г-да прѣдставители, че г. прѣдсѣдательтъ имаше право да направи това резюме отъ правилника, за да бждемъ на чисто. Когато сме поднесли прѣдложението, ние сме смѣтали, че сж се изказали по трима отъ всѣка политическа група; но за да се унѣтимъ по единъ пѣтъ по-възможентъ, за да можемъ да излѣземъ отъ това денонощно говоренѣ, нека си запазятъ правото да говорятъ само тѣзи отъ политическитѣ групи, които сж забѣлѣзали, и подиръ това, разбира се, да се прѣкратятъ дебатитѣ. (Д. Ризовъ: Всички записани до тѣхъ иматъ право да говорятъ!) Не всички, а само отъ групитѣ.

Колкото се касае за независимитѣ, тѣ се изказаха вече.

Г. Кирковъ: Всѣки единъ прѣдставитель има право да говори по два пѣти по единъ и сжщъ въпросъ! Вижте правилника!

П. Станчевъ: Не кандисахте ли вече? Азъ кандисахъ.

Ц. Таслаковъ: Ако отидемъ по теорията, която се проповѣдва отъ лѣвицата, азъ ще ви кажа, че нѣма да достигнемъ до никакъвъ резултатъ. Ще излѣзатъ отъ всѣка група да говорятъ по 10—15 души, или всички наредъ, а една група ще се задържи, безъ да излѣзе нѣкой ораторъ, и ние ще говоримъ цѣли 10 дена. 166 души народни прѣдставители, ако говорятъ както г. Теодоровъ по цѣлъ денъ, ще се говори 166 дена. Тогава излиза, че въ 300 засѣдания ще се говори. Ние трѣбва да не дохождаме тукъ до такъвъ абсурдъ, а да рѣшимъ въпроса разумно. Ето защо прѣдложението на г. Станчева е доста умѣстно. Ще говорятъ по това ония групи, отъ които не сж говорили по трима, и, слѣдъ тѣхното говоренѣ, трѣбва да се прѣкратятъ дебатитѣ.

Колкото се отнася до ония господа, които сами прѣдставляватъ групи, за тѣхъ и дума не може да става, защото групитѣ не се съставляватъ отъ една единица, а трѣбва нѣколко души. Независимо отъ това, тѣ сж говорили вече. Ето защо азъ прѣдлагамъ, г. прѣдсѣдательтъ да прѣдложи на ония групи, отъ които още не сж говорили по трима души, а иматъ повече хора — не се състоятъ отъ единъ човѣкъ, — които искатъ, нека говорятъ, и, слѣдъ това, да се прѣкратятъ дебатитѣ. Защото и тѣй, г-да народни прѣдставители, вече тукъ 15—16 души сж говорили върху тѣзи договори и, ако сме се убѣдили „за“ или „противъ“, ние сме вече убѣдени и нѣма за какво да се разубѣждаваме.

Прѣдсѣдателятъ: По този въпросъ има думата г. Папанчевъ.

П. Папанчевъ: Г-да народни прѣдставители! Правилникътъ дава право за да се иска прѣкращението на дебатитѣ; но, както прочете г. прѣдсѣдателятъ послѣдната алинея, излиза, че само въ такъвъ случай може да се иска прѣкращението на дебатитѣ, когато отъ всѣка група сж говорили по трима души. Понеже отъ страна на Народната партии сж говорили двама... (Нѣкой отъ лѣвицата: И г. Ризовъ говори!) Нѣкои смѣтатъ, г-да народни прѣдставители, че г. Теодоровъ, като е говорилъ два пѣти, слѣдователно, той съставлява двама оратори. Не е тъй смисъла на респективния членъ, който казва: трима оратори, три лица, три отдѣлни личности. Даже има другъ единъ членъ, който казва, че всѣки народенъ прѣдставитель може да говори по два пѣти. Значи, той попълва онуй, което се прѣдвижда въ правилника, че могатъ да говорятъ по два пѣти. Г-нъ Теодоровъ говори два пѣти и г. Гешовъ говори единъ пѣтъ, та ставатъ двама оратори. Слѣдователно, понеже азъ съмъ записанъ, и не се отказвамъ, моля да считате и мене. И като се подцѣлни числото три на ораторитѣ отъ една група, и ако и отъ другитѣ групи сж говорили по толкова, тогава иматъ право да прѣдлагатъ прѣкращаване на дебатитѣ, а слѣдъ това зависи отъ Събранието да приеме или не.

Н. Цановъ: Г-нъ прѣдсѣдателю! Азъ мисля, че това е Ваше право, на основание на правилника, да не подлагате на разискване и на гласуване едно прѣдложение, което е внесено противъ изричното постановление на правилника. Вие можете да подложите на разискване само онуй прѣдложение, което е съгласно съ втората алинея на чл. 38 отъ правилника.

Тукъ, за нѣкакви разумни тълкувания се говори отъ нашитѣ другари, които сж тоже въ лѣвицата. Азъ ще кажа, че господата, които говорятъ, трѣбва да четатъ правилника, защото на основание на този правилникъ разискватъ. Чл. 34 казва, че прѣдсѣдателятъ записва имената на прѣдставителитѣ, които сж поискали думата, и имъ я дава по реда на записването. Азъ съмъ записанъ, и не искамъ да се откажа, и Вие не можете да ми откажете това право. Вие можете да ми откажете това право, слѣдъ като се провѣри, че по трима души отъ всѣка група сж си казали думата. Тогава може да се внесе прѣдложение за прѣкращение на дебатитѣ и тогава може г. прѣдсѣдателятъ това прѣдложение да го тури на вотиране. Сега-засага, споредъ мене, ясно и положително е право на г. прѣдсѣдателя да не допуща по-нататѣкъ да ставатъ разисквания по този въпросъ, защото иначе ще бжде губене на врѣме.

Д. Христовъ: Азъ мисля, г-да народни прѣдставители, че когато се пипнатъ правилници, когато се създаватъ извѣстни наредби за въ Събра-

нието, всичко това ще има за прѣимущество, за главна цѣль, обсъждането, осигуряването, даването гаранция на народнитѣ прѣдставители, за освѣтляване на въпроситѣ, които се третирагъ въ Народното Събрание; защото, ако махнемъ това прѣдложение, тогава правилникътъ и наредбата за въ Събранието могатъ да иматъ всѣкаква цѣль, но не, обаче, освѣтляването на третирующитѣ се въпроси, не гаранцията на оная критика, която трѣбва да бжде дадена отъ всички страни. Азъ бихъ попиталъ г. Цанова, който се осилила на правилника: до дѣ цѣхме да отидемъ по този въпросъ, въ който по естеството си даже има извѣстно ограничение, ако ние се стоворимъ и ако поискатъ да говорятъ още най-малко 30—40 души? Ако правилникътъ има за цѣль да осигури мнѣнията, възгледитѣ на всѣка една отъ групитѣ, които се прѣдставляватъ, като дава единъ минимумъ, едно опрѣдѣлено число на ораторитѣ да се изкажатъ; ако главната цѣль, освѣтляването на въпроса, съ туй се гарантира — пита се тогава: каква е смисълъта на правилника, ако не една обструкция? Слѣдователно, като изхождамъ отъ това положение, като считамъ, че правата на всички ония, които имаха самостоятелно мнѣние или прѣдставляваха мнѣнието на извѣстни партийни групи, сж запазени; като имамъ прѣдъ видъ, че тѣзи мнѣния, показани тукъ отъ групитѣ, освѣтлиха вече въпроса и че за гаранцията не може да става рѣчь, че е нарушена — азъ мисля, че прѣдложението, което е направено, споредъ правилника, отъ 30—35 души народни прѣдставители, и възгледътъ, който поддържа г. Станчевъ, е твърдѣ умѣстенъ, ако не искаме да изпадиемъ въ едно карикатурно положение. (К. Петковъ: О-хо!) Моля, моля! Азъ бихъ искалъ да не ме прѣкъсвате, защото и азъ не съмъ ви прѣкъсвалъ. Та, искаме да кажа, съ такава метода ще дойдемъ до едно карикатурно положение, въ което всѣки отъ насъ и всички ни ще ни осждаатъ, че сме компрометирали вътрѣшния редъ на Събранието. Прочее, свършвамъ. Нека се даде право на ония лица, които не сж се изказали и иматъ право, споредъ правилника, да се изкажатъ, и, слѣдъ туй, да пристѣпимъ къмъ вотирането на прѣдложението, което е дадено, защото съ туй е гарантирана свободата на мнѣнията на всички. Нека се даде право на ония лица отъ 2 или 3 групи, които не сж се изказали и които иматъ право да се изкажатъ, и, слѣдъ туй, да пристѣпимъ къмъ вотиране прѣдложението, което е дадено, защото съ туй е гарантирана свободата на мнѣнието на всички.

Г. Кирковъ: Думитѣ на г. Димитра Христовъ ме очудиха. Очудиха ме затуй, защото нему сега вече по-свѣстно му е дошълъ умътъ въ главата, да види, че правилникътъ е лошъ. Г-нъ Христовъ бѣше отъ онуй прогресивно болшинство, което прие този правилникъ и се възгордя съ него. Това, обаче, прогресивно болшинство днесъ трѣгна по единъ новъ пѣтъ и, разбира се, всичкитѣ критики прѣзъ

нощта му се виждат сиви, когато тѣ сѣ и черни, и бѣли. Това едно. Да оставимъ въпроса за карикатурността, защото отъ 5 дена насамъ се играе една голѣма карикатура много смѣшно и много печално. (Отъ дѣсниия центъръ: Вѣрно!)

Д. Христовъ: Това е Ваше мнѣние въ всѣки случай!

Г. Кирковъ: Безъ съмнѣние, не е Ваше. Моето мнѣние сега изказвамъ.

Н. Цановъ: Защо го прѣкъсвате сега?

Д. Христовъ: Защото той се обърна къмъ мене, затова искахъ само да му направя тая бѣлѣжка.

Г. Кирковъ: Г-нъ Христовъ не може да ме смути.

Искамъ да кажа, че не бѣше на мѣстото си изражението на г. Христовъ, че тукъ имало карикатури. Въпросътъ е твърдѣ важенъ, и отъ досегашната практика — по този правилникъ работимъ ето вече 2 мѣсеца вѣрме и по-прѣди работихме 4 мѣсеца — ние всички трѣбва да признаемъ, че този правилникъ никого не спъваше. Щомъ имаше добри закони, съ голѣма бързина всички се гласуваха. Сега е единъ въпросъ много важенъ, въпросъ, по който Камарата се е раздѣлила почти на двѣ равни части, и тукъ е борбата. И било би, казвамъ, прѣстѣпление отъ страна на тия, които виждатъ, че тия договори сѣ тѣй вѣрди за България, би било прѣстѣпление, ако се не възползуватъ напълно отъ правата, които имъ дава правилникътъ: то значи парламентъ, то не значи послушно стадо. Ако искате такова стадо, тогазъ разтурѣте тази Камара, докарайте си едно грамадно болшинство и разполагайте съ 150 рѣцѣ. Докогато, обаче, имаме на рѣцѣ този правилникъ, позволявамъ си да ви заявя, поне за себе си, че азъ ще говоря и използвамъ напълно послѣднитѣ си сили, за да дѣйствувамъ противъ тѣзи договори, които сте внесли, защото азъ ги намирамъ, че тѣ сѣ гибелни за страната и трѣбва, съгласно моитѣ обѣщания прѣдъ избирателитѣ — не моята декларация, подписана прѣдъ министритѣ — да защитавамъ интереситѣ на народа. Ако е въпросътъ като една проста машина да дѣйствуваме, тогава нѣмаме нужда отъ този правилникъ: по-хубаво en bloc кажете да не съществува този правилникъ и вземѣте стария правилникъ. Дотогазъ, обаче, ние ще дѣйствуваме тѣй, както прѣдписва сегашниятъ правилникъ.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Не зная дали г. Христовъ е билъ за правилника, но азъ отъ самото начало казахъ, че той е много глупавъ. Искренно съжалявамъ, че когато дойдохме да управляваме страната, бѣхме твърдѣ заеги съ сериозни въпроси — да разглеждаме бюджетитѣ, и въ това вѣрме нѣколко души, любители не на добри закони, а на многото говорене, избрали себе си за комисия — тѣй виждамъ — и изкарали единъ

правилникъ ствършено невъзможенъ. (Г. Кирковъ: Народното Събрание го е приело!) Азъ говоря за моето мнѣние. Едва кажѣ срѣдната на правилника успѣхъ да се явя и да сира нѣкои дивотии. 50 пѣти съмъ го говорилъ, че двѣтѣ трети, внесени въ този правилникъ, сѣ прѣстѣпни спрѣмо нашиятъ основенъ законъ. Въ основния законъ изрично е опрѣдѣлено кога трѣбватъ $\frac{2}{3}$; всички други работи се рѣшаватъ съ просто болшинство, а сѣ само да се говори, безъ да се достигне до нѣкакъвъ резултатъ. То е прѣстѣпление спрѣмо народната воля. Тѣй азъ мисля. Ако бѣха ви спрѣли да не говорите, щѣхте да бѣдете прави. Ако правѣхме като Народнаците: въ една нощъ да прокараме договоритѣ... (Отъ лѣвицата: Вѣрно! — Отъ дѣсниия центъръ: Не е вѣрно!) — Сега подобно нѣщо нѣма. Дадохъ ви се повече отъ 10 дена; говориха всички онѣзи, които имаха да кажатъ нѣщо — вѣрме е да се тури край на тия прѣнни. Това не е парламентаризмъ — да изтѣзе единъ да говори 2 дена наредъ за да покаже, че може да дрънка. И ако измѣнимъ правилника, ще искамъ това измѣнение да се внесе. Така страна се не управлява, както вие я карате. Ако искате да прѣчите въ законодателствуването, вие можете на всѣка поправка да искате писмено гласуване и то слѣдъ рѣчитѣ на по трима души отъ всѣка група. Даже г. Кирковъ счита себе си за троица — Св. Троица. Това азъ считамъ за позорно многоглаголане: единъ човѣкъ да излиза да казва, че е група. (Г. Кирковъ: Г-нъ Каравеловъ, вие сте толкова остарѣли, че не разбирате какво се говори. Азъ казахъ, че имамъ право два пѣти да говоря. Ако бѣхте по-младѣ, щѣхте да ме разберете.) Но, сега, слѣдъ като сте говорили 8 дена, нѣма защо да протестираме когато се иска прѣкращение на дебатитѣ. Които не сѣ говорили, иматъ право да искатъ дума. Вие прѣдлагате друго, защото не щете да мѣсите, а искате само да сѣете. (Г. Кирковъ: Вие сѣхте 5 дена!) Договоритѣ сѣ прѣдъ васъ. (Г. Кирковъ и Н. Цановъ: Ние ще говоримъ по тия договори. Още е въпросъ дали сѣ конституционни внесени.) Отъ васъ искатъ едно: да се произнесете, всички да кажете мнѣнието си: да или не. Ако мислите, че сѣ толкова лоши, гласувайте противъ. (Н. Цановъ: Искаме да убѣдимъ и другитѣ; искаме да говоримъ за народа, въ името на когото сме дошли тукъ и въ името на когото вие стоите тукъ!) Моля Ви! (Н. Цановъ: Защо вие говорите противъ поетическитѣ рѣчи, когато съ тѣзи поетически рѣчи пѣтувахме заедно съ Васъ?) Азъ такива дивотии никога не съмъ говорилъ. Азъ съ декламации не говоря — вие само съ декламации говорите! (Н. Цановъ: Съ такива декламации вие идвахте въ Видинско!) Защото ме викахте. Азъ не мога да търпя декламаторитѣ. Азъ бихъ Ви съвѣтвалъ стихове да пишете, но не да говорите въ Народното Събрание. Вие говорихте, безъ да разбирате въпроситѣ. (Н. Цановъ: Ще видимъ!) Какво ще видимъ? Виждамъ съмъ и не съмъ се

оплашилъ. Не моитѣ лични интереси ме каратъ да искамъ гласуването на договоритѣ, а интереситѣ на страната. Това Ви заявявамъ и имамъ на това право слѣдъ единъ 23-годишенъ политически животъ, слѣдъ пзнитни и съблазни, които, ако прѣдъ Васъ се изпрѣчеха, не зная дали щѣхте да излѣзете цѣли, а за себе си това мога да кажа. (Ржкоплѣсване отъ лѣвицата. — Н. Цановъ: По туй нѣщо искаме и ние да говоримъ.) Можете да говорите колкото искате. Азъ не желая да се каже, че България при мене е фалирала. (Т. Теодоровъ: Вие го казвате! — И. Гешовъ: Само Португалия, слѣдъ като фалира, прие такава режия, г-нъ Каравеловъ. Това го помнете!) Азъ Ви казвамъ, че Португалскиятъ монополъ не прилича на българския. На и най-малко право иматъ тукъ да крѣпятъ ония, които сж опростили България съ своитѣ хронически дефицити и сж докарали страната до тоя халъ. (Гласове отъ дѣсния центъръ: Ха а! — Глѣчка.) Азъ война водихъ, а вие знаете само да бѣгате. (Протести отъ дѣсния центъръ. — В. Поповъ: Това сж дѣтински аргументи!) Не сж дѣтински. Хора, които въ продължение на цѣла серия години сж давали дефицити. ... (И. Гешовъ: Вие не сте ли давали дефицити? Виждате си бюджетитѣ!) Когато водихъ война, а вие бѣгахте отъ нея, азъ имахъ дефицитъ. (И. Гешовъ: И ние се приготвявахме за война.) Теодоровъ, когато е бѣгалъ, вѣроятно, трѣбва да се е приготвявалъ за война. (Т. Теодоровъ: Лъжешъ! — Отъ лѣвицата: Вѣрно! Доду! — Ржкоплѣсване. — Отъ дѣсния центъръ: Язкътъ че си Министъръ-Прѣдсѣдателъ!) Именно защото бѣхъ тогава Министъръ-Прѣдсѣдателъ, азъ казвамъ, че е бѣгалъ. (Е. Начевъ: Лъжешъ!) А Вие, като Стамболовъ шпioniнъ, трѣбва да мълчите. (Е. Начевъ: Вие сте прѣдсѣдателъ! — Глѣчка.) Нѣма да се оплаща отъ вашитѣ скачания.

Въ заключение прѣдлагамъ едно нѣщо: онѣзи, които не сж говорили, да говорятъ утрѣ, и послѣ да се прѣкратятъ прѣннията, и всѣки е свободенъ да даде гласа си, както съвѣстътъ му диктува. (П. Станчевъ: Да се гласува това.)

Д. Марковъ: Азъ не мога да разбера, защо поне отъ министерската маса не се вразумятъ и да ни оставятъ свободни да ѣе разправимъ помежду си. Ако искатъ да се приематъ договоритѣ, тѣ иматъ болшинство вече — защото ако го нѣмаха, нѣмаше да ги внесатъ тукъ втори пжтъ, — нека слѣдователно всѣки да се изкаже: кой е за и кой е противъ. Вие имате срокъ. Но ако не ги вотираме до утрѣ, банкитѣ ще ви дадатъ още 5—10 дена и прѣннията може да продължаватъ. Но тукъ въпросътъ е другъ. Азъ не мога да разбера, защо г. прѣдсѣдателътъ, който е облеченъ съ една сила, която му дава правилникътъ, позволява да ни ругаятъ отъ Министерството, да ни хулятъ и да не ни оставятъ да се изкажемъ. (Гласове отъ лѣвицата: Е-е!)

Тукъ има едно прѣдложение, което е дадено на г. прѣдсѣдателя и съ което се иска да се прѣкратятъ дебатитѣ. Г-нъ прѣдсѣдателътъ, силенъ съ правилника, може и трѣбва да каже: азъ не мога да туря на гласуване това прѣдложение, защото отъ всѣка група не сж говорили по трима. (А. Краевъ: Той го каза.) Слѣдователно, слѣдъ като г. прѣдсѣдателътъ покани да се запишатъ отъ всѣка група и ако никоя група не желае да говори, то да обяви, че часътъ е 8 и да вдигне засѣданието за утрѣ. Ако ли пъкъ тѣ желаятъ да говорятъ, да ги покани да отидатъ на трибуната. Но сега какво прѣдложение имаме? За прѣкращение на дебатитѣ. Такова прѣдложение не може да се прави, защото, г-да, по силата на правилника, то не може да се обсъжда, понеже отъ всѣка група не сж говорили по трима. И заради туй азъ моля г. прѣдсѣдателя да бжде добъръ и укаже, че не се туря на гласуване и разискване това прѣдложение, а да покани записавшитѣ се отъ другитѣ групи, които не сж говорили, да бждатъ добри и да отидатъ на трибуната за да ги изслушаме.

Прѣдсѣдателътъ: Г-нъ Марковъ! Азъ мисля, че изпълнихъ длъжността си най-напрѣдъ като казахъ, че такова прѣдложение не може да се тури на гласуване. (Д. Марковъ: Тѣй, тѣй!) И именно сега по втората алинея на ст. 38 ставатъ разискванията.

Сега ще кажа и друго нѣщо. Понеже часътъ е 8 и правото на прѣдсѣдателя да продължава засѣданието е свършено, азъ питамъ Народното Събрание, ако иска да се продължи засѣданието по-нататъкъ отъ 8 часътъ, да го каже. (Гласове отъ крайната лѣвица: Нѣма такова прѣдложение.)

Г-нъ Марковъ! Азъ не дочухъ Вашето прѣдложение, затова ви моля да го кажете втори пжтъ.

Д. Марковъ: Прави прѣдложение: понеже часътъ е 8. да се вдигне засѣданието, а ако г. г. народнитѣ прѣдставители гласуватъ да се продължава до 12 ч., да поканите отъ записавшитѣ господа отъ неговорившитѣ групи да отидатъ на трибуната.

Н. Цановъ: Просто да се вдигне засѣданието.

Министъръ Д-ръ С. Даневъ: Азъ разбрахъ г. Маркова, че той е съгласенъ да се даде думата на ония г. г. оратори, които принадлежатъ на групи, отъ които досега не сж говорили трима оратори. (Д. Марковъ: Вѣрно, г-не Министре!) Ако е тая мисльта на г. Маркова, тя е най-сетнѣ и мисльта на г. Министъръ-Прѣдсѣдателя, па и на г. Станчева. Ние не искаме да лишимъ никоя група отъ правото ѣ да обясни своитѣ възгледи най-малко чрѣзъ трима оратори.

Д. Марковъ: Моля! Щомъ като записанитѣ господа свършатъ, ако има други нѣкои г. г. народни прѣд-

ставители, които да искат да говорят по-нататък, тогава да се дебатира, да се изслушат ли или не, а сега не може.

Министъръ Д-ръ С. Даневъ: Щомъ въпросътъ е поставенъ така, ние сме съгласни, защото и ние сме на мнѣние да се даде това право на двѣ или три групи, които не сж се обстоятелствено обяснили, както нашата, Демократическата и Народната партии, и затова, казвамъ, предложението на г. Маркова въ тая форма е приемливо, дотолкова, разбира се, доколкото респективнитѣ групи сж извили желание да говорятъ. (Д. Марковъ: Нѣма съмнѣние.) Групата на г. Петкова напр. не иска думата, слѣдователно, нѣма и да говори; но отъ групата на Либералната партия има записанъ единъ ораторъ, сжщо и отъ групата на г. Р. Петровъ има записанъ единъ ораторъ, и когато тия двама оратори се изкажатъ, тогава ще се пристъпи къмъ гласуване за прѣкръщаване дебатитѣ. Обаче, сжщността на работата въ нищо не се измѣнява, ако се постави въпросътъ за прѣкръщаването на дебатитѣ въ слѣдующата смисълъ: нека Народното Събрание се произнесе за прѣкръщаването на дебатитѣ още сега, съ условие, че ще се даде думата на г. Табурнова и г. Серафимова. (Гласове: Вѣрно! — Други: А а!) Ако се държите о сжществото, това е еднакво; но ако се държите о формата — то е друго. Ако мислите да гледате на работата сериозно, мисля, че сжществото трѣбва да наидѣлѣ. Съ предложението, което се прави, ние не отнемаме никому правото да говори. Защото тогава нѣма да се намѣри нѣкой като Ризовъ да прѣдлага такъвъ правилникъ като днешния, а може би ще дойдатъ на наше мѣсто други, които ще искатъ да стѣснатъ свободата на говоренето, както е било по-напрѣдъ. Ние сме дали възможность на г. г. народнитѣ прѣдставители по тия важни, ако щете сждбоносни, договори, въ продължение на нѣколко дена да говорятъ и да ги проучатъ и ще бжде грѣхъ ако стане нѣкой тукъ да каже, че не е могълъ да се обясни. Ако е така, ако и ние като Правительство ви заявяваме, че сме обвързани да свършимъ до утрѣ-вечеръ, то вѣрвамъ, че и онѣзи, които даже сж противъ договоритѣ, ще искатъ да се свърши съ дебатитѣ, защото тѣхната дума ще бжде вдигането на рѣка противъ договоритѣ. Ако е така, нека бждемъ практични, нека приемемъ да говорятъ г. Табурновъ и г. Серафимовъ и да се прѣкъснатъ дебатитѣ.

П. Станчевъ: Г-да народни прѣдставители! Тѣкмо въ тая смисълъ бѣше моегo говорене, именно, като си запазятъ думата тѣзи двамата господа отъ двѣтѣ

групи, които не сж говорили, да се вотира прѣдложението за прѣкръщаване дебатитѣ.

Н. Цановъ: Г-нъ прѣдсѣдателю! Азъ най-напрѣдъ се обръщамъ къмъ Васъ, защото съмъ напълно увѣренъ въ Вашата голѣма безпристрастность. Това мога да констатирамъ съ голѣмо удоволствие. Чл. 5 Ви казва да бдите за строгото изпълнение на настоящия правилникъ. Това е Вамъ прѣдоставено. Второ, може да се положи на гласуване прѣдложение за прѣкръщение на дебатитѣ само тогава, когато Вие констатираете, че вече сж говорили по трима души отъ всѣка група. Вие констатирахте сега, че по трима не сж говорили, слѣдователно, прѣдложението не може да бжде турено на гласуване. Ще вървимъ по реда, слѣдователно, на всички оратори, които сж записани, и щомъ говорятъ по трима отъ всѣка група, тогава ще прѣдложите на разискване и гласуване прѣдложението за прѣкръщение на дебатитѣ; защото има и другъ единъ членъ, който споменахъ и по-прѣди, споредъ който Вие давате думата по редъ на записанитѣ оратори. Слѣдъ като всички тѣзи оратори се изговорятъ и видите, че отъ всѣка група сж говорили по трима, тогава може, ако внесатъ нѣкои господа прѣдложение за прѣкръщение на дебатитѣ, да го положите на гласуване. Азъ Ви моля, слѣдователно, на основание на този правилникъ, който сме Ви дали ние, да не допущате вече разисквания по това прѣдложение, защото то не може да бжде разисквано сега.

Прѣдсѣдателтъ: Азъ ще се върна пакъ на първото мое прѣдложение. Нѣма прѣдложение, но азъ го правя. Моитѣ права изчезнаха, така да кажа; сега право има Народното Събрание. Чл. 29 казва: (Чете.) „Засѣданието трае до 7 ч. вечеръта. Ако разискваниятъ прѣдметъ отъ дневния редъ не е свършенъ, прѣдсѣдателтъ може да продължи до 8 часътъ.“ Дотукъ сж моитѣ права. Искате ли да разискваме по-нататъкъ или не? (Гласове: Не! — Искаме!)

Който сж за да се продължатъ дебатитѣ още по-нататъкъ, подиръ 8 часътъ, да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Нѣма $\frac{2}{3}$. Събранието не приема.

Ц. Мисловъ: Азъ прѣдлагамъ утрѣ прѣди обѣдъ въ 9 часътъ да има засѣдание.

Прѣдсѣдателтъ: Има прѣдложение утрѣ въ 9 часътъ сутринта да има засѣдание. Който приематъ това прѣдложение, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Събранието приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. вечеръта.)

Прѣдсѣдателъ: М. Балабановъ.

Подпрѣдсѣдатели: { В. Кжичовъ
А. Краевъ.

Секретаръ: А. Урумовъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гължбовъ.